

Yeni Yazarlar və Sənətçilər İctimai Birliyi

www.kitabxana.net

Mir Cəlal Paşayev adına Milli Virtual Kitabxananın təqdimatında

"Zəfərin zirvəsi": Vətən müharibəsindəki qələbəmizin virtual-kreativ salnaməsi"

YYSiB-nin vətənpərvərlik, kreativ e-kitablar seriyası

Elektron kitab N 20 (02 - 2023)

Bu elektron nəşrlər Yeni Yazarlar və Sənətçilər İctimai Birliyinin reallaşdırdığı, www.kitabxana.net - Mir Cəlal Paşayev adına Milli Virtual Kitabxananın texniki-yaradıcı yardımıyla icra edilən, "**Multukultural Azərbaycan**" kreativ layihəsi çərçivəsində hazırlanaraq yayımlanır.

Kreativ-bədii layihənin maliyyələşdirən qurum:

YYSiB

Rəsmi FB səhifəmiz:

<https://www.facebook.com/kreativesger>

Elektron kitab YYSİB tərəfindən e-nəşrə hazırlanıb

YYSİB və Milli Virtual-Elektron Kitabxananın e-nəşri - 2023

Virtual redaktoru və e-nəşrə hazırlayanı:

Aydın Xan Əbilov, yazıçı-kulturoloq, Prezident təqaüdüçüsü

DİQQƏT!

Müəlliflik hüququ Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə və əlaqədar beynəlxalq sənədlərə uyğun qorunur. Müəllifin razılığı olmadan kitabın bütöv halda, yaxud hər hansı bir hissəsinin nəşri, eləcə də elektron informasiya daşıyıcılarında, İnternetdə yayımı yasaqdır. Bu qadağa kitabın elmi mənbə kimi istifadəsinə, araşdırma və tədqiqatlar üçün ədəbiyyat kimi göstərilməsinə şamil olunmur.

Elmi redaktor:

Fəxrəddin Hüseyn: Tarix üzrə fəlsəfə doktoru, dosent:

Aqşın Böyükağa oğlu Əliyev. Astara tarixi memarlıq abidələri., Bakı, 2021, 154 səh.

Astara rayonunun abidələrini əhatə edən və bu sahədə işıq üzü görün ilk kitablardandır. Kitab elmi-informativ, fakt və məlumatların zənginliyi, məzmununun mükəmməliyi baxımından diqqət çəkir. Burada cənub bölgəsinə daxil olan Astara rayonunun tarixini, arxeoloji və memarlıq abidələrini - mağaraları, yaşayış yerlərini, qalaları, kurqanları, nekropolları, qədim qəbiristanlıqları, məscidləri, hüseyniyyələri, ziyarətgahları, məqbərələri, pirləri ocaqlarıləmləri, qədim hamamları, dəyirmanları və bulaqları əks etdirən məlumatlar, rayon haqda ümumi ensiklopedik məlumatlar və abidələrin fotosəkilləri verilir. Kitab geniş oxucu kütləsi üçün nəzərdə tutulmuşdur.

İSBN 978-9953-38-380-0

Ön söz

Azərbaycan mustəqillik qazanandan sonra ədəbiyyat sahəsində də çiçəklənmə dövrü başladı. Sovet dövründə üzümüzə bağlanan milli arxivlərimiz açıldı. Zaman, indi vətəndaşlıq borcuna yeni gözlə baxdığı kimi olub keçənlərdə ədalət və insaf işığında nəzər salmağı bizdən tələb edir. Məhz belə bir dövrdə kitabın müəllifi olan Aqşın Əliyev bölgədəkil tarixi-etnoqrafik abidələrin elmi təhlilini vermək şərtilə, sənədlər əsasında oxucuya təqdim etmişdir. Hər kəs bilməlidir ki, vətən borcu müqəddəs bir borcdur. Dünyadan ən böyük eşq vətən eşqidir. Aqşın Əliyev çırpınır və o gözəl tarixçi və tədqiqatçıdır. O, yurdumuzu gəzərək qədim abidələri tədqiqi edir. Belə ki, Aqşın Əliyev “Bobogil qəbir daşları”, “Sığon qəbiristanlığı”, “Lənkəran qalasının alınması”, “Lənkərgünan, Lənkəran yoxsa Lankon”, “Babər qalası”, “Şağlaküçə İmamzadə türbəsi”, “Şağlaküçə Seyidəpir ocağı”, “Haftoni kurqanları”, “Cəngəmiran daş-qutu qəbirləri”, “Orand daş-qutu qəbirləri”, “Osaküçə Mir Şərif ağa ocağı”, “Kurqanlar danışıq” adlı elmi publisistik məqalələri və “öz doğma kəndinə həsr etdiyi “Bataqlıqdan Başlayan Həyat və ya Ləj Kəndinin Tarixi” adlı kitabın və “Haftoni və ya Qəlbimdəki Yeddi Bulaq” adlı kitabın müəllifidir. O, zaman-zaman çoxlu elmi-publisistik məqalələr və yazaraq cənub bölgəsinin qədim abidələrini araşdırıb üzə çıxarmışdır. Qeyd etmək istəyirəm ki, bu böyük missiyanı öz üzərinə götürdüyünə görə Aqşın Əliyevə işlərində uğurlar arzuluyuruq.

Proloq

Qədim dünyanın görkəmli riyaziyyatçısı, astronomu və coğrafiyaşünası İsgəndəriyyəli Klavdi Ptolomey eramızın 90-160-cı illərində yaşayaraq qədim tədqiqatçılardan biri olmuş və II – əsrə aid Xəzər dənizinin xəritəsini tərtib etmiş, onun sahillərində yerləşən coğrafi adlar, obyektlər və yaşayış məntəqələri barədə ümumi qayda ilə dəqiq məlumat vermişdir. K. Ptolomey bu xəritədə Albaniyanın ona məlum olan bir çox şəhər və kəndlərin adlarını çəkmiş və Astaranın adı yunanca "Astarata" kimi qeyd olunmuşdur. Qədim dünyanın digər alimi Strabon özünün "Tarixi hadisələr" barədəki qeydlərində "Astara" adının olmasını göstərərək, "dənizin ləpələrinin dağların ətəklərini yuması və öpməsi" barədə fikirlər söyləmişdir. İngilis taciri Antoni Cenkinson İniltərə ilə Buxara arasında ticarət əlaqələrini yaratmaq məqsədi ilə 1559-cu ildə Xəzər dənizi sahillərində olmuşdur. 1562-ci ildə Londona qayıdaraq öz səfərləri haqqında "Rusiya-Tataristan təsviri" adlı əsərini nəşr etdirmiş və həmin əsərdə dərc edilmiş xatirədə Xəzər dənizi ətrafındakı yaşayış məntəqələrinin adlarını vermişdir. O, bu xatirədə Astaranın yunanca "Stara" kimi göstərmişdir. Astara şəhərinin cənub – qərb hissəsində yerləşən Qapıç iməhəllə kəndinin ərazisində Astara çayının kənarında çox qədim tarixə malik olmaqla karvansara mövcud olmuşdur. Həmin karvansaranın qalıqları aşkar edilmiş və onun VII əsrə aid olması müəyyən olunmuşdur. Müxtəlif Şərq ölkələrini, eləcə də Azərbaycanı gəzib dolaşmış Alman səyyahı Hans Şilberqer (1394-1427) Astaranın beynəlxalq ticarət əlaqələri barədə konkret məlumat vermişdir. Səyyah qeyd etmişdir ki, astarada çoxlu ipək istehsal olunur, bu ipəyin ən yaxşı növü Dəməşq, Bursa, Kaşan və Venesiya kimi sənətkarlar mərkəzlərinə ixrac olunur. Bu yerlərdə həmin ipəkdən yaxşı məxmər parçalar toxunur.

Orta əsrlərdə Astaranın əyalət paytaxtı, dini, mədəni və ticarət mərkəzi olması barədə məlumatlar da maraqlıdır. Astara şəhərində dulusçuluq və saxsı bişirmə mədəniyyəti də geniş inkişaf etmişdir. Hələ XIII əsrin axırları, XIV əsrin əvvəllərində Astaranın Maşxan məntəqəsində pul sikkə zərboxanası mövcud olmuşdur. Rus alimi A. M. Markov Dərbənd, Şamaxı və Təbriz, eyni zamanda Astarada zərb olunan sikkə pullarını dərinlən öyrənərək, öz əsərlərində bu barədə geniş məlumatlar vermişdir. Alim sübut etmişdir ki, pulların üzərində adları yazılan şəhərlər, xüsusən də Astara şəhəri elə indiki Astara şəhəridir. Müxtəlif dövrlərdə hökmranlıq etmiş hülakilər, cəlarilər, teymurilər, onların varisləri və başqaları Astarazərboxanasında pul kəmişlər. Əmir Teymurun və ondan sonrakı dövrlərdə üzərində "Zərbe Astara" (Astarada zərb olunmuşdur) sözləri yazılan sikkələr bilavasitə bizim Astarada zərb olunan pullar olmuşdur. Bu Avropa alimləri də öz əsərlərində sübut etmişlər. Hazırda həmin sikkələrin 16 nümunəsi Tacikistan Milli Elmlər Akademiyasının Tarix İnstitutunda mühafizə edilir. Astara 1747-ci ilə kimi Talış mahalının paytaxtı olmuş, sonralar Astara hakimi paytaxtı Lənkərana köçürmüşdür. Paytaxt Lənkərana köçürülərkən bir çox mühüm qədim tikinti və memarlıq obyektləri, istehkamları da söküntüyə məruz qalmışdır. Dövrün tanınmış alimlərindən biri olmuş məşhur alman səyyahı Adam Oleari (1599-1671) Astarada olmuş, astaralılar barədə müəyyən maraqlı məlumatlar vermişdir. 1638-ci ildə Novruz bayramı vaxtı Astarada olan səyyah yazır ki, Astara vilayəti Xəzər dənizi sahilində yerləşir. Burada adam yoğunluğunda üzüm tənəkləri vardır. Bu faktı vaxtı ilə qədim tarixçi Strabon da xəbər vermişdir. Strabonun verdiyi bu xəbərə görə o vaxtlar Hirkaniya adlanan bu yerlərdə bir kiçik tənək bir səbət üzüm verərmiş. Bütün

bunlar Astara torpaqlarının yüksək məhsuldarlığa malik olduğuna sübutdur. *Astara talışları (1933)* Tanınmış Macar şərqşünas və səyyahı Armin Vanberinin (1832-1913) . Tanınmış fransız alimi, arxeloqu və səyyahı Jak De Morqan (1856-1934) Astarada olmuş, bu torpağın yeraltı və yerüstü sərvətlərinə heyranlığını gizlətməmiş və Astara haqqında belə yazmışdır: "Astara qədim rus şəhəridir "Məşhur fransız səyyahı, yazıçı Aleksandr Düma da Astara haqqında maraqlı məlumatlar vermişdir. Astara rayonu 8 avqust 1930-cu ildə təşkil olunmuşdur, 4 yanvar 1963-cü ildə ləğv edilib Lənkəran rayonuna birləşdirilmiş, 6 yanvar 1965-ci ildə ayrılaraq yenidən müstəqil rayon olmuşdur.. Astara şəhərinin adı qədim dünya alimlərinin kitablarında, səyyahların qeydlərində, coğrafiyaşünasların xatirələrində öz əksini tapmış, bu məntəqə barədə müəyyən maraqlı məlumatlar verilmişdir. *ŞəkilAstara talışları (1933)*

ASTARA RAYONU

*Astara- 1930-cu ildə
yaradılmışdır.*

<i>Status:</i>	Rayon
<i>Daxildir:</i>	Lənkəran- Astara
<i>Tərkibinə daxildir:</i>	92
<i>Əhali</i>	105 200
<i>Sahəsi:</i>	616. 4 km ²
<i>Telefon kodu:</i>	994 25
<i>Poçt indeksi:</i>	AZ 0700
<i>Hündürlüyü:</i>	534 metr
<i>Nəqliyyat kodu:</i>	07

[astara-ih.gov.az Rəsmi sayt]

Tarixi. Azərbaycanın İranla sərhəddində (bir hissəsi İran Azərbaycanı ərazisi ndədir), Astaraçayın mənsəbində, Xəzər dənizinin sahilindədir, Lənkəran ovalığındadır.

Astara sözü yerli Talış dilində və həmçinin digər İran dillərində "ulduz" mənasını verir. XIII əsrə aid mənbələrdə Astara yaşayış məntəqəsi adı kimi xatırlanır. Astara çayının İran sahilində yerləşən şəhər və port da Astara adlanır. Bu şəhərin qədim adı Qum olmuşdur. Fars dilində "qum" sözü də "alçaq yer, "aşağı yer" kimi izah edilir.

Qədim tarix. Qədim dünyanın görkəmli riyaziyyatçısı, astronomu və coğrafiyaşünası İsgəndəriyyəli Klavdi Ptolomey eramızın 90-160-cı illərində yaşayaraq qədim tədqiqatçılardan biri olmuş və II – əsrə aid Xəzər dənizinin xəritəsini tərtib etmiş,

onun sahillərində yerləşən coğrafi adlar, obyektlər və yaşayış məntəqələri barədə ümumi qayda ilə dəqiq məlumat vermişdir. K. Ptolomey bu xəritədə Albaniyanın ona məlum olan bir çox şəhər və kəndlərin adlarını çəkmiş və Astaranın adı yunanca "Astarata" kimi qeyd olunmuşdur. Qədim dünyanın digər alimi Strabon özünün "Tarixi hadisələr" barədəki qeydlərində "Astara" adının olmasını göstərərək, "dənizin ləpələrinin dağların ətəklərini yuması və öpməsi" barədə fikirlər söyləmişdir. İngilis taciri Antoni Cenkinson İniltərə ilə Buxara arasında ticarət əlaqələrini yaratmaq məqsədi ilə 1559-cu ildə Xəzər dənizi sahillərində olmuşdur. 1562-ci ildə Londona qayıdaraq öz səfərləri haqqında "Rusiya-Tatarıstan təsviri" adlı əsərini nəşr etdirmiş və həmin əsərdə dərc edilmiş xatirədə Xəzər dənizi ətrafındakı yaşayış məntəqələrinin adlarını vermişdir. O, bu xatirədə Astaranın yunanca "Stara" kimi göstərmişdir. Astara bir qədim yaşayış məntəqəsi olmaqla, tarixi İpək yolu onun ərazisindən keçmiş, Orta, Ön, Kiçik Asiya, İran Hindistan və Ərəb dünyası ilə geniş əlaqələr qurulmuşdur. Astara şəhərinin cənub – qərb hissəsində yerləşən Qapıç iməhəllə kəndinin ərazisində Astara çayının kənarında çox qədim tarixə malik olmaqla karvansara mövcud olmuşdur. Həmin karvansaranın qalıqları aşkar edilmiş və onun VII əsrə aid olması müəyyən olunmuşdur. Müxtəlif Şərq

ölkələrini, eləcə də Azərbaycanı gəzib dolaşmış Alman səyyahı Hans Şilberqer (1394-1427) Astaranın beynəlxalq ticarət əlaqələri barədə konkret məlumat vermişdir. Səyyah qeyd etmişdir ki, astarada çoxlu ipək istehsal olunur, bu ipəyin ən yaxşı növü Dəməşq, Bursa, Kaşan və Venesiya kimi sənətkarlar mərkəzlərinə ixrac olunur. Bu yerlərdə həmin ipəkdən yaxşı məxmər parçalar toxunur. Orta əsrlərdə Astaranın əyalət paytaxtı, dini, mədəni və ticarət mərkəzi olması barədə məlumatlar da maraqlıdır. Astara şəhərində dulusçuluq və saxsı bişirmə mədəniyyəti də geniş inkişaf etmişdir. Hələ XIII əsrin axırları, XIV əsrin əvvəllərində Astaranın Maşxan məntəqəsində pul sikkə zərbxanası mövcud olmuşdur. Rus alimi A. M. Markov Dərbənd, Şamaxı və Təbriz, eyni zamanda Astarada zərb olunan sikkə pullarını dərinlən öyrənərək, öz əsərlərində bu barədə geniş məlumatlar vermişdir. Alim sübut etmişdir ki, pulların üzərində adları yazılan şəhərlər, xüsusən də Astara şəhəri elə indiki Astara şəhəridir. Müxtəlif dövrlərdə hökmranlıq etmiş hülakilər, cəlarilər, teymurilər, onların varisləri və başqaları Astarazərbxanasında pul kəsmişlər. Əmir Teymurun və ondan sonrakı dövrlərdə üzərində "Zərbe Astara" (Astarada zərb olunmuşdur) sözləri yazılan sikkələr bilavasitə bizim Astarada zərb olunan pullar olmuşdur. Bunu Avropa alimləri də öz əsərlərində sübut etmişlər. Hazırda həmin sikkələrin 16 nümunəsi Tacikistan Milli Elmlər Akademiyasının Tarix İnstitutunda mühafizə edilir. Astara 1747-ci ilə kimi Talış mahalının paytaxtı olmuş, sonralar Astara hakimi Qaraxan paytaxtı Lənkərana köçürmüşdür. Paytaxt Lənkərana köçürülərkən bir çox mühüm qədim tikinti və memarlıq obyektləri, istehkamları da söküntüyə məruz qalmışdır. Dövrün tanınmış alimlərindən biri olmuş məşhur alman səyyahı Adam Oleari (1599-

1671) Astarada olmuş, astaralılar barədə müəyyən maraqlı məlumatlar vermişdir. 1638-ci ildə Novruz bayramı vaxtı Astarada olan səyyah yazır ki, Astara vilayəti Xəzər dənizi sahilində yerləşir. Burada adam yoğunluğunda üzüm tənəkləri vardır. Bu faktı vaxtı ilə qədim tarixçi Strabon da xəbər vermişdir. Strabonun verdiyi bu xəbərə görə o vaxtlar Hikaniya adlanan bu yerlərdə bir kiçik tənək bir səbət üzüm verərmiş. Bütün bunlar Astara torpaqlarının yüksək məhsuldarlığa malik olduğuna sübutdur. *Astara talışları* (1933) Tanınmış Macar şərqşünas və səyyahı Armin Vanberinin (1832-1913) 1885-ci ildə Budapeştdə nəşr etdirdiyi "Türk elləri" adlı kitabın böyük bir fəslə Azərbaycanla həsr olunmuş, Astarada gəzib dolaşdığını bildirmiş, burada yaşayan xalqın gözəl folklor nümunələrinə malik olmasını qeyd etmişdir. Tanınmış fransız alimi, arxeloqu və səyyahı Jak De Morqan (1856-1934) Astarada olmuş, bu torpağın yeraltı və yerüstü sərvətlərinə heyranlığını gizlətməmiş və Astara haqqında belə yazmışdır: "Astara qədim rus şəhəridir. İranla-Azərbaycan arasında gömrükxana rolunu oynayır, həm də özünün keçmiş xüsusiyyətlərini saxlayır. İndi isə sadəcə gömrükxanadır. Hazırda Astara Azərbaycandan Ərdəbil-İrana karvanların və dənizdən yolların gəmilərin çıxış məskənidir. "Məşhur fransız səyyahı, yazıçı Aleksandr Düma da Astara haqqında maraqlı məlumatlar vermişdir. Astara rayonu 8 avqust 1930-cu ildə təşkil olunmuşdur, 4 yanvar 1963-cü ildə ləğv edilib Lənkəran rayonuna birləşdirilmiş, 6 yanvar 1965-ci ildə ayrılaraq yenidən müstəqil rayon olmuşdur. Tarixi faktlar təsdiq edir ki, Astara şəhəri Azərbaycanın Talış mahalının qədim və inkişaf etmiş məntəqələrindən biri olmuşdur. Astara şəhərinin adı qədim dünya alimlərinin kitablarında, səyyahların qeydlərində, coğrafiyaşünasların xatirələrində öz əksini tapmış,

bu məntəqə barədə müəyyən maraqlı məlumatlar verilmişdir.
ŞəkilAstara talışları (1933)

Mədəniyyət, təhsil və səhiyyə müəssisələri. Rayonda 8 məktəbəqədər uşaq müəssisəsi, 62 kitabxana, 28 klub, 5 mədəniyyət evi, 25 kinoqurğu biri rus dilli olmaqla 63 məktəb fəaliyyət göstərir, 62 məktəbdə 1-ci sinifdən 4-cü sinfə qədər həftədə 2 saat talış dili dərsləri keçirilir.

Memarlıq abidələri. Astara rayonunun çox qədim tarixə malik olan daşınmaz tarix və mədəniyyət abidələri vardır. Bu qədim tarixə malik olan maddi–mədəniyyət nümunələri haqqında çoxlu əfsanələr, rəvayətlər yaranmış, xalqın inancında və yaddaşında indi də qalmaqdadır. Həmin abidələrdən 102 ədədi Respublika Nazirlər Kabinetinin 2 avqust 2001-ci il tarixli 132 №-li qərarı ilə təsdiq olunmuş "Azərbaycan Respublikası ərazisində Dövlət Mühafizəsinə götürülmüş daşınmaz tarix və Mədəniyyət abidələrinin əhəmiyyət dərəcəsinə görə bölgüsü"nə daxil edilib uçota alınmış və rəsmi inventar nömrəsi verilmişdir. Dərəcəsinə görə həmin abidələrdən ölkə əhəmiyyətli 26 arxeoloji, yerli əhəmiyyətli 48 memarlıq abidəsi, 2 ədəd bağ park monumental xatirə abidəsi, 21 yerli əhəmiyyətli arxeoloji abidə, 5 ədəd dekorativ tətbiqi sənət nümunəsi, xalq daş heykəltaraşlıq nümunəsinə ayrılmışdır. Bu abidələrdən ən qədim nümunələri olan e. ə. II minilliyin sonu I minilliyin əvəllərinə aid olan Əzərrüd kəndindəki "Daş qutu nekropolu", Miki kəndindəki "Miki dolmen nekropolu", bizim e.ə. V-I əsrlərə aid Rıvadıla kəndindəki "Xolobin daş qutu nekropolu", tunc və antik dövrə aid Siyaku kəndindəki I və II – Siyaku yaşayış yerləri, tunc dövrünə aid "Baba Cabbar kurqanı", "Təngərüd kurqanı", "Seyidcamal kurqanı", "Vaqu"

kurqanları, "Baba Hümmət kurqanı", "Bi yaylağı kurqanı"⁴ ədəd Siyakü kurqan-ları, Artupa kəndindəki Axi-Cəbəl kurqanı, Alaşa kəndindəki 3 ədəd kurqan, Lovayn kurqanı, Binabəy kəndindəki "Binəbəy kurqanları", dəmir dövrünə aid Koraoba kəndindəki "Koraoba daş qutu nekropolu" və s. göstərmək olar. Rayonun İranla sərhəd kəndləri olan və hazırda əhali yaşamayan Anbaran, Baxçalar, Armudu, Çayağzı, Unuz, Təngöv, Növüştəri, Dilmədi, Siyov və başqa qədim yaşayış məntəqələrində yüzlərlə arxeoloji cəhətdən tədqiq olunmamış maddi mədəniyyət nümunələri vardır. Astara rayonunda ən maraqlı abidə hazırda Tarix – Diyarşünaslıq muzeyində saxlanılan daş insan heykəlidir. Bu daş heykəlin 2000 ildən çox yaşı olması barədə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Memarlıq və İncəsənət institutunun mütəxəsisləri muzeyə rəsmi rəy təqdim etmişlər. Astara rayon Tarix – Diyarşünaslıq muzeyində 8 mindən çox eksponat vardır. Muzeydə daş, dəmir, tunc dövrlərinə aid eksponatlara rast gəlmək olar. Əsasən IX – XII əsrlərə aid mis sikkələr Şirvanşahlara, Abbasi xəlifələrinə aid digər sikkələr muzeyin bəzəyidir. Daş parçası üzərində Maral təsvirinin 2000 – 3500 il yaşı vardır. Astara memarlıq abidələri ilə zəngindir. Bunlardan Şahağac kəndindəki XII–əsrə aid türbə, Burzubənd kəndindəki Şeyx Məhəmməd Zalani türbəsi diqqəti cəlb edir. Şindan qalası Bio kəndi yaxınlığındakı Qala-Kafu, Alaşa kəndinin qərbində yerləşən Divankə qalası, Təngərüd kəndindəki Yekdəst qalası, Hamuşam kəndində gəlin qayaları mədəni irsimizdən qalan yadigarlardır. Şindan qalası və Qala – Kafu Astaranın dağlıq ərazisinin ən uca zirvəsində yerləşir. Şindan qalası daş və kərpicdən hörülmüşdür. Qalaya şimal tərəfdən ancaq bir yol vardır. Gözətçi və sərkərdənin müşahidəsi üçün düzəldilmiş xüsusi yerlər maraq doğurur. Qalanın dəniz səviyyəsindən 2000

metrə yüksəklikdə olması onun yadelli işğalçılardan mühafizə məqsədi ilə tikildiyini söyləməyə əsas verir. Yerli xalqda olan inanca görə şindan qalası Babəkin qalalarından biridir. Ona görə də bu gün Astarada "Şindan" qalasının adı ilə bağlı mehmanxana, ticarət mərkəzi, rəqs qrupu, musiqi ansambli, el aşığları qrupu və s. vardır. Azərbaycanın qədim guşələrindən biri kimi Astara əsrlər boyu müharibə meydanı olmuşdur. Heç də təsadüfi deyildir ki, 1638-ci ildə Astarada olmuş məşhur alman səyyahı Adam Oleari yazırdı: "Astaralılar həmişə silahı hazır saxlayırlar". Rayonun Ərçivan kəndində 1499-cu ildə əsası qoyulmuş Məhəmməd Hənəfiyyə məscidi Şah İsmayıl Xətai tərəfindən ziyarət edilmişdir. Həmin kənddə XIX əsrə aid Kərbəlayi Həmid Abdulla hamamı, Pensər kəndində Məşədi Abutalıb hamamı, Hacı Teymur və Hacı Canbaxış məscidləri diqqəti cəlb edir. Astarada IX-XIII əsrlərin yadigarı, Azərbaycan xalqının qədim mədəniyyətini və tarixini özündə əks etdirən Şeyx Məhəmməd Zalani, Şeyx Məhəmməd Dilimi, Şeyx Nəsrullah, Baba Rəsul, Baba Cəbrayıl, Baba Misi, Baba Məhəmməd, Seyid Camal, Sultan Əhməd İbn Kərim, Seyid Kərim, Qırx Övliya, Xudavənd Xatun, Gəzəndaş və başqa onlarla ziyarətgahlar, pirlər, ocaqlar vardır. Maşxan kəndindəki Seyid Əhmədin məzar daşının XIV əsrə aid olması tanınmış tarixçi Məşədi Xanım Nemətova tərəfindən 1956-cı ildə tədqiq edilmişdir. O, məzar daşının üzərində bu ifadələrin yazılmasını müəyyən etmişdir. "Fələyin dərzisi elə bir köynək tikməmişdir ki, onu hamı axıra qədər geyə bilsin".

Əhalisi.

<i>Etnik qrup</i>	<i>17-23 yanvar, 1939-cu il sa</i>
-------------------	------------------------------------

	Sayı	%
<i>cəmi</i>	1 388	100. 00%
<u><i>azərbaycanlı</i></u>	740	53. 31%
<i>rus</i>	423	30. 48%
<i>talış</i>	167	12. 03%
<i>ukraynalı</i>	15	1. 08%
<i>erməni</i>	11	0. 79%
<i>alman</i>	7	0. 50%
<i>gürcü</i>	5	0. 36%
<i>yəhudi</i>	3	0. 22%
<i>ləzgi</i>	2	0. 14%
<i>avar</i>	2	0. 14%
<i>digər</i>	13	0. 94%

1979-cu ildə 11, 950 (Президиум Верховного Совета Азербайджанского ССР. "Азербай-джанская ССР, Административно-территориальное деление на 1 января 1961-го года". Азербайджанское государственное издательство, Баку, 1961, стр. 8) nəfər əhalisi olan şəhər əhalisi 2009-cu il siyahıyaalmasına əsasən 16, 515 (Ethno-Caucasus, Этнодемография Кавказа: Население Астаринского

Yerli media. Rayonun ictimai-siyasi qəzeti olan "Astara" 1932-ci ildən nəşr olunur. Hazırda qəzetin təsisçiləri Astara Rayon İcra Hakimiyyəti və redaksiyanın əmək kollektividir. Qəzetin baş redaktoru Sakitağa Kərimovdur.

Qəzet Azərbaycan Respublikası Mətbuat və İnformasiya Nazirliyində lisenziya almışdır. Qəzet ayda 2 dəfə nəşr olunur. Tirajı 500 nüsxədir. Azərbaycan Yazıçılar

Birliyinin jurnalı olan "Alov" 2000-ci ildən nəşr olunur və rayonda yalılır. Jurnalın baş redaktoru Yazıçılar Birliyinin üzvü,

района (по переписи 1939 года) nəfərdir. Etnik quruluşuna görə azərbaycanlılardan (əsasən Talış, qismən türklərdən) (Encyclopaedia Iranica: Astara a town and a district in the Tāleš region on the Caspian coast) ibarətdir.

Coğrafiya. Şimalda Lənkəran və Lerik rayonları, cənubda İran İslam Respublikası, qərbdə İran İslam Respublikası və Talış dağları, şərqdə Xəzər dənizi həmsərhəddir. (Bax: Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi: Astara rayonu)

Relyefi. Qərbdə dağlıq (Talış silsilələri), şimal-şərqdə düzənlikdir (Lənkəran ovalığı). Dağlıq hissədə bəzi zirvələrin hündürlüyü 2000 m-ə yaxındır. Xəzər sahilində dar zolaqda Antropogen, dağlıq və dağətəyi yerlərdə isə Paleogen çöküntüləri yayılmışdır. Mineral bulaqlar (Ağ körpü, İstisu, Sım, Bi, Toradi, Şeyx Nəsrullah bulaqları və s.) var. Ərazidən Təngərud çayı, İran İslam Respublikası ilə dövlət sərhədi boyu isə Astara çayı axır. Qleyli-podzollu sarı, qonur dağ-meşə, çimli dağ-çəmən və s. tipli torpaqlar yayılmışdır. Rayon ərazisinin çox hissəsi (37, 4 min ha) meşələrlə örtülüdür. Burada relikտ şabalıdyarpaq palıd, dəmirağac, ipək akasiya, azat, həmçinin palıd, vələs, fıstıq, qoz, qızılgöz, cökə və s. bitir. Hirkan milli parkının çox hissəsi Astara rayonundadır. Azərbaycanda ən çox yağıntı Lənkəran ovalığının cənubunda, Astara ərazisində müşahidə olunur. Burada illik yağıntının miqdarı 1600 mm-dən çoxdur. "Yanar bulaq" kompleksi Astara rayonunun çoxsaylı nadir geoloji obyektlərindən biridir. Bu kompleks Astara rayonunun Ərçivan kəndinin cənub qurtaracağında, Ələt-Astara magistral yolu yaxınlığında yerləşir. Bu bulaq insanların ən çox maraқ göstərdiyi yerlərdən biridir. Belə ki, bulaqda kükürlü su ilə bərabər metan qazı da çıxdığından alovu suya

yaxınlaşdırarkən, sudan ayrılan qaz məşəl kimi alovlanır. Bu bulağa, istər yerli əhali, istərsə də səyahətçilər tərəfindən böyük maraq vardır.

Təbiət. Astara aran və dağ zonasından ibarətdir. Rayonun şərqində Xəzər dənizi dalğalanır və qərbində isə zəngin meşəli Talış sıra dağları dayanır. Xəzər dənizində olan nadir balıq növlərindən hazırlanan xörəklər Astara mətbəxini hər yerdə məşhur etmişdir. Xəzər dənizi sahili boyu və meşəliklərdə adı ilə tanınan bulaqlar rayona gələn qonaqlar və turistlər üçün ən gözəl istirahət yerlərindəndir. Müxtəlif xəstəliklərin dərmanı olan Astaranın İsti suyu Respublikanın hər yerində tanınır. Astara meşələrində bitən nadir ağacların şahı dəmirağacıdır. Dəmirağacı bu meşələrə gözəllik verməklə yanaşı, strateji əhəmiyyətə malik ağac növüdür. Astara hazırda bütün dünyada ekoloji cəhətdən təmiz və keyfiyyətinə görə yüksək olan çayı ilə məşhurdur. 2002-ci ildə və sonrakı illərdə İspaniyanın paytaxtı Madrid, Rusiyanın paytaxtı Moskva şəhərlərində keçirilən beynəlxalq sərgilərdə Astara çayına yuxarıda qeyd etdiyimiz ən yüksək qiymət verilmiş və Qızıl medal almışdır. Astarada yetişdirilən limon, portağal, kivi, kinkan, feyxo və başqa sitrus meyvələri Respublika və xarici ölkə bazarlarında maraqla alınır. Astaranın ənənəvi çəltik sahələri son vaxtlar genişləndirilmiş, indi ətirli Astara düyüsü süfrələrin bəzəyidir. Astaranın mətbəx mədəniyyəti rəngarəng və özünəməxsus olmaqla diqqəti həmişə cəlb etmişdir. Saxsı təndirdə bişirilən “əl çörəyi”, “ləvəngi” və onun müxtəlif növləri, düyüdə bişirilən 21 növ, ətdən 23 növ, çöl və ev quşlarından 7 növ, undan 20 növ, balıqdan 9 növ xörəklər hər yerdə tanınır. Xüsusi ilə “Balıq sırdağı”, onun ləvəngisi, cücə ləvəngisi,

pətə, qara plov, toy qatığı, boranı plov və başqa yerli xörək növləri rayona gələn qonaqların sevimli yeməyidir.

Çaylar. Talış sahəsində axım modulu şimaldan cənuba və qərbdən şərqə doğru artır. Axımın maksimum kəmiyyəti (25 l/san, km² -dən çox) ərazinin mərkəzi hissəsində Təngərud və Astara çayları hövzələrində, minimal kəmiyyəti isə (0, 5-0, 8 l/san. km²) ərazinin Viləş çayından şimaldakı hissəsində, həmçinin Lənkəran və Viləş çaylarının mənbələrində müşahidə olunur. Astaraçay- Azərbaycan Respublikasının İranla dövlət sərhəddində çay. Astaraçay Astara rayonundan axıb Xəzər dənizinə tökülür. Uzunluğu 38 km, hövzəsinin sahəsi 242 km²-dir. Başlanğıcını Talış silsiləsində, Şindan qalasından (1817m yüksəklikdən) alır. Alaşakəndi yanında qovuşan İstisu Astara çayın əsas qolu hesab olunur. Astara çayın bu hissədən mənsəbə qədər olan məsafəsi Azərbaycanla İran arasında dövlət sərhəddini təşkil edir. Çayın illik axımının 70 %-ni yağış suları, 22%-ni yeraltı sular, 8%-ni isə qar suları təşkil edir. Yaz aylarında çayda güclü daşqınlar olur. Daşqın dövründə illik axın 80-85%-i keçir. Suvarmada istifadə edilir. Astara şəhəri astaraçayın mənsəbindədir. Astaraçay adını ərazidəki eyni adlı bulaqdan almışdır. Hidronim ast (aşağı, çökək dərə) və ara/ura (yer, su, çay, bulaq) sözlərindən düzəlib, "dərədə bulaq, çökək yerdən çıxan su" mənasındadır.

Bitki örtüyü və heyvanat aləmi. Talışın düzən meşəliklərinin səciyyəvi ağac cinslərindən dəmirağac və şabalıdyarpaq palıdı göstərmək olar. Burada relikտ şabalıdyarpaq palıd, dəmirağac, ipək akasiya, azat, həmçinin palıd, vələs, fıstıq, qoz, qızılqöz, cökə və s bitir. Hirkan milli parkının çox hissəsi Astara rayonundadır. Heyvanları - bəbir,

vaşaq, ayı, meşə pişiyi, oxlu kirpi, daşlıq dələsi, porsuq, çaqqal, tülkü, canavar, çöl donuzu və s. Quşları - qırqovul, vağ, qaz, ördək, göyərçin, kəklik, çöltoyuğu və s. Bitki örtüyü - meşəliklərin aşağı hissələrində danaya, bigəvər kimi həmişəyaşıl kollar vardır. Qafqaz xirniyi bir qədər rütubətli yamaclarda xüsusi cəngəlliklər yaradır. Xəzər şeytanağacı üstünlük təşkil edir. Bu meşələrin dənizə baxan yamacında Lənkəran akasiyası, cökə və bir çox başqa ağaclar xüsusi qarışıq meşəliklər yaradırlar. Dəniz səthindən bir qədər hündürlükdə ağcaqayının başqa bir növü Şərqi fıstığı ilə birlikdə hündürboylu sıx meşəliklər əmələ gətirir. Bu tip meşəliyin alt mərtəbələrində qaraçöhrə, şümşad, az miqdarda danaya xüsusi mərtəbəlik yaradırlar.

Qoruq və yasaqlıqları. Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 9 fevral 2004-cü il tarixli sərəncamı ilə yaradılmış Hirkan milli parkının 21, 3 min hektar ərazisindən 18, 3 min hektarı Astara rayonunun ərazisindədir. Meşələrdə relikt şabalıdyarpaq palıd, dəmirağac, ipək akasiyası, azat, cökə, vələs, fıstıq, qoz, qızılgöz və s. bitir. Heyvanlardan - bəbir, vaşaq, ayı, meşə pişiyi, oxlu kirpi, daşlıq dələsi, porsuq, çaqqal, tülkü, canavar, çöl donuzu və s. yaşayır. Quşlardan qırqovul, vağ, qaz, ördək, kəklik, göyərçin, çöl toyuğu və s. vardır. Mineral bulaqlardan -Yanar bulaq, Ağ körpü, Sım, Bi, Toradi, Şeyx Nəsrullah və başqaları məşhurdur. Qoruğun ərazisindən Astara, Ərçivan və Pensər çayları keçir.

İqlimi. Rayonun düzənlik və dağətəyi hissəsi respublikanın rütubətli subtropik zonasına daxildir. Orta temperatur yanvarda -1, 5 °C-dən 4 °C-yədək, iyulda 15-25 °C-dir. İllik yağıntı 1200–1750 mm-dir.

İnzibati-ərazi bölgüsü. Astara rayonu 8 avqust 1930-cu ildə təşkil olunmuşdur. Rayon 4 yanvar 1963-cü ild ləğv edilib ərazisi Lənkəran rayonuna verilmiş., 6 yanvar 1965-ci ildə yenidən təşkil edilmişdir. Astara şəhəri isə 14 sentyabr 1945-ci ildə təşkil edilmişdir. Rayonun sahəsi 616 kv.metr-dir. Bakıdan rayon mərkəzinə köhnə ilə 329(2007), təzə statistika ilə isə 259(2019) km-dir.Rayon ərazisində 1 şəhər tipli qəsəbə, 15 icra nümayəndəliyinə daxil olan 92 yaşayış məntəqəsi var.. AzStat-ın 2013-cü ilə olan məlumatına əsasən rayon ərazisində 1 şəhər, 2 qəsəbə və 89 kənd olmaqla 92 yaşayış məntəqəsi yerləşir. Onlar 1 şəhər, 2 qəsəbə və 12 kənd izibati ərazi dairəsi olmaqla 15 inzibati ərazi dairəsinə daxildirlər. (Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi: İnzibati ərazi bölgüsü təsnifatının qüvvədə olan variantı (Bax:30. 05. 2013-tarixli nəşri) : Astara rayonu— 80100001)

İqtisadiyyatı. Azərbaycan Respublikasının cənubunda yerləşən Astara rayonun iqtisadiyyatını əsasən sitrusçuluq, çayçılıq, tərəvəzçilik və çəltikçilik təşkil edir. Ayrı-ayrı təsərrüfatlarda heyvandarlıq, balıqçılıq və arıçılıq inkişaf edir. Azərbaycanda istifadə olunan sitrus meyvələrinin çoxunun Astara rayonu verir. Astara rayonu İran İslam respublikası ilə sərhəddə yerləşməsi iki tərəfli ticarət əlaqələrinin genişləndirilməsinə əlverişli imkanlar yaradır. Rayonda 3 Çay fabriki, 2 Konserv zavodu, Balıq zavodu, Kərpic zavodu, Çıncıl karxanası, Beynəlxalq Qaz Kompresor Stansiyası. Modul tipli Elektrik Stansiyası, 12 düyü və 4 un dəyirmanı və başqa müəssisələr vardır. Köhnə təsərrüfat formaları dağıldıqdan sonra rayonda torpaq islahatı aparılmış, torpaqlar payçılara verilmiş və yeni təsərrüfat qurumları yaradılmışdır. Hazırda rayonda ayrı-ayrı sahələr üzrə 68 kəndli (fermer)

təsərrüfatı yaradılmış, bunlar da müxtəlif növ kənd təsərrüfatı məh-sullarının istehsalı ilə məşğul olurlar. Rayonda 17, 6 min ha əkinə yararlı torpaq sahəsi vardır.

Əsas məqalələr: Azərbaycan əhalisinin siyahıyaalınması (1999) və Azərbaycan əhalisinin siyahıyaalınması (2009) AzStat-ın 1 yanvar 2013-cü il tarixinə olan məlumatına əsasən rayon əhalisi 101. 188 nəfərdir)

Görkəmli şəxsləri. İkinci Dünya Müharibəsində iştirak etmiş Astara rayon sakinləri :

1. Ədalət Qədəboli oğlu Əskərov
2. Ömər Osman oğlu Əliyev
3. Sadiq Həsənverdi oğlu Əliyev
4. Mirzəhəsən Gülhəsən oğlu İsayev
5. Xanmurad Cümşüd oğlu Əliyev
6. Həsən Əli oğlu Qurbanov.
7. Allahqulu Səfərəli oğlu Məlikov

Sovet İttifaqı Qəhrəmanları:

1. Akademik Ziya Bünyadov
2. Mirzə Cəbiyev
3. İlya Ananyeviç Kaverin.

Sovet İttifaqı Qəhrəmanı adına bərabər tutulan "Şöhrət" ordenlərinin hər üç dərəcəsini alanlar:

1. Ağahəsən Mamulu oğlu Nəhmətov
2. Rəhmət Məmməd oğlu Hatəmov.

3. Sosialist Əməyi Qəhrəmanı — Böyükxanım Abdulla qızı Əliyeva.

Qarabağ müharibəsində iştirak etmiş Astara rayon sakinləri — Xanlar Mirəli oğlu Şəkərov.

1. Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı — Yalçın Nəsirov.

2. Müdafiə naziri — Zakir Həsənov.

Rayondan 3 general çıxmışdır:

1. Azərbaycan SSR daxili işlər naziri işləmiş mərhum Aydın İsrafil oğlu Məmmədov

2. Azərbaycan Respublikası Polis Akademiyasının rəisi Rəsul Rəsulov

3. Azərbaycan Respublikası Müdafiə Nazirliyində İnformasiya şöbəsinin rəisi Vaqif Süleyman oğlu Rəsulov.

Astara abidələrinin siyahısı

<i>Nö</i>	<i>Abidənin adı</i>	<i>İnventar Nö</i>	<i>Sistem kodu</i>	<i>Abidənin tipi</i>	<i>Ucaldulma tarixi</i>	<i>Ünvan</i>
<i>1</i>	<i>Baba Cabbar kurqanı</i>	817	AJA000840	<i>Ölkə əhəmiyyətli arxeoloji abidə</i>	<i>Tunc dövrü</i>	<i>Təngərüd kəndi</i>
<i>2</i>	<i>Təngərüd kurqanı</i>	818	AJA000841	<i>Ölkə əhəmiyyətli arxeoloji abidə</i>	<i>Tunc dövrü</i>	<i>Təngərüd kəndi</i>
<i>3</i>	<i>Kurqan</i>	819	AJA000842	<i>Ölkə əhəmiyyətli arxeoloji abidə</i>	<i>Tunc dövrü</i>	<i>Pənsər kəndi</i>

4	<i>Pir Seid Camal kurqanı</i>	820	AJA0 00843	Ölkə əhəmiyyətli arxeoloji abidə	Tunc dövrü	Pensər kəndi
5	<i>Vaqo kurqanları</i>	821	AJA0 00844	Ölkə əhəmiyyətli arxeoloji abidə	Tunc dövrü	Vaqo kəndi
6	<i>Baba Hümmət kurqanı</i>	822	AJA0 00845	Ölkə əhəmiyyətli arxeoloji abidə	Tunc dövrü	Maşxan Kəndi
7	<i>Kolakafo qala və yaşayış yeri</i>	823	AJA0 00846	Ölkə əhəmiyyətli arxeoloji abidə	IX—XVII əsrlər	Hamoşam kəndi
8	<i>Biyaylaq kurqanı</i>	824	AJA0 00847	Ölkə əhəmiyyətli arxeoloji abidə	Tunc dövrü	Siyaku kəndi
9	<i>Qırxtürbə şəhər yeri</i>	825	AJA0 00848	Ölkə əhəmiyyətli arxeoloji abidə	X—XII əsrlər	Siyaku kəndi
10	<i>I və II Siyaku yaşayış yerləri</i>	826	AJA0 00849	Ölkə əhəmiyyətli arxeoloji abidə	Tunc dövrü, antik dövr	Siyaku kəndi
11	<i>Siyaku kurqanları (4 ədəd)</i>	827	AJA0 00850	Ölkə əhəmiyyətli arxeoloji abidə	Tunc dövrü	Siyaku kəndi
12	<i>Sım yaşayış yeri</i>	828	AJA0 00851	Ölkə əhəmiyyətli arxeoloji abidə	IX—X əsrlər	Sım kəndi
13	<i>Kurqan</i>	829	AJA0 00852	Ölkə əhəmiyyətli arxeoloji abidə	Tunc dövrü	Artupa kəndi
14	<i>Kurqanlar (3 ədəd)</i>	830	AJA0 00853	Ölkə əhəmiyyətli arxeoloji abidə	Tunc dövrü	Alaşa kəndi
15	<i>Ağ körpü yaşayış yeri</i>	831	AJA0 00854	Ölkə əhəmiyyətli arxeoloji abidə	XIII—XIV əsrlər	Ağkörpülü kəndi
16	<i>Daş qutu nekropolu</i>	832	AJA0 00855	Ölkə əhəmiyyətli arxeoloji abidə	B. e. ə. II minilliyin sonu—I minilliyin əvvəli	Azariüd kəndi
17	<i>Binabay kurqanları</i>	833	AJA0 00856	Ölkə əhəmiyyətli arxeoloji abidə	Tunc dövrü	Binabayı kəndi
	<i>Qədim yaşayış</i>	834	AJA0	Ölkə əhəmiyyətli	VIII—IX,	Qarıçıməh

18	<i>yeri</i>		00857	<i>arxeoloji abidə</i>	XIII—XV əsrlər	<i>əllə kəndi</i>
19	<i>Dilmədi yaşayış yeri</i>	835	AJA0 00858	<i>Ölkə əhəmiyyətli arxeoloji abidə</i>	XIII-XVI əsrlər	<i>Dilmədi kəndi</i>
20	<i>Zarapeştə yaşayış yeri</i>	836	AJA0 00859	<i>Ölkə əhəmiyyətli arxeoloji abidə</i>	XIII-XVI əsrlər	<i>Əsxənəkəran kəndi</i>
21	<i>Koraoba kurqan-ları (3 ədəd)</i>	837	AJA0 00860	<i>Ölkə əhəmiyyətli arxeoloji abidə</i>	Tunc dövrü	<i>Əsxənəkəran Kəndi</i>
22	<i>Koraoba daş qutu nekropolu</i>	838	AJA0 00861	<i>Ölkə əhəmiyyətli arxeoloji abidə</i>	Dəmir dövrü	<i>Kürdoba kəndi</i>
23	<i>Lomin yaşayış yeri</i>	839	AJA0 00862	<i>Ölkə əhəmiyyətli arxeoloji abidə</i>	XIII-XVI əsrlər	<i>Lomin kəndi</i>
24	<i>Miki dolmeni</i>	840	AJA0 00863	<i>Ölkə əhəmiyyətli arxeoloji abidə</i>	<i>e. ə. II minilliyin sonu—I minilliyin əvvəli</i>	<i>Miki kəndi</i>
25	<i>Xolobin daş qutusu nekropolu</i>	841	AJA0 00864	<i>Ölkə əhəmiyyətli arxeoloji abidə</i>	<i>E. ə. V—I əsrlər</i>	<i>Rivəditlə kəndi</i>
26	<i>Çıraqtürbə yaşayış yeri</i>	842	AJA0 00865	<i>Ölkə əhəmiyyətli arxeoloji abidə</i>	XI—XIV əsrlər	<i>Şaxaqədir kəndi</i>
27	<i>Ləm</i>	4091	AJA0 05570	<i>Yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsi</i>	1906-cı il	<i>Ərçivan kəndi</i>
28	<i>Yaşayış yeri</i>	4092	AJA0 03890	<i>Yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsi</i>	1900-cü il	<i>Ərçivan kəndi</i>
29	<i>Ləm</i>	4093	AJA0 03891	<i>Yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsi</i>	1890-cı il	<i>Kakalos kəndi</i>
30	<i>Ləm</i>	4094	AJA0 03892	<i>Yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsi</i>	1890-cı il	<i>Kakalos kəndi</i>
31	<i>Ləm</i>	4095	AJA0 03893	<i>Yerli əhəmiyyətli memarlıq</i>	1900-cü il	<i>Kakalos kəndi</i>

				<i>abidəsi</i>		
32	<i>Ləm</i>	4096	AJA0 03894	<i>Yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsi</i>	1890-cü il	<i>Şahağac kəndi</i>
33	<i>Ləm</i>	4097	AJA0 03895	<i>Yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsi</i>	1892-ci il	<i>Şahağac kəndi</i>
34	<i>Yaşayış evi və ləm</i>	4098	AJA0 03896	<i>Yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsi</i>	1878-ci il	<i>Pensər kəndi</i>
35	<i>Ləm</i>	4099	AJA0 03897	<i>Yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsi</i>	1885-ci il	<i>Pensər kəndi</i>
36	<i>Ləm</i>	4100	AJA0 03898	<i>Yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsi</i>	1890-cı il	<i>Pensər kəndi</i>
37	<i>Ləm</i>	4100	AJA0 03899	<i>Yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsi</i>	1890-cı il	<i>Pensər kəndi</i>
38	<i>Ləm</i>	4101	AJA0 03900	<i>Yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsi</i>	1870-ci il	<i>Pensər kəndi</i>
39	<i>Orta məktəb binası</i>	4102	AJA0 03901	<i>Yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsi</i>	1912-ci il	<i>Pensər kəndi</i>
40	<i>Ləm</i>	4103	AJA0 03902	<i>Yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsi</i>	1880-cı il	<i>Rudəkənar kəndi</i>
41	<i>Ləm</i>	4104	AJA0 03933	<i>Yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsi</i>	1902-ci il	<i>Rudəkənar kəndi</i>
42	<i>Təkiyyə</i>	4105	AJA0 03904	<i>Yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsi</i>		<i>Təngərud kəndi</i>
43	<i>Ləm</i>	4106	AJA0 03935	<i>Yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsi</i>	1902-ci il	<i>Təngərud kəndi</i>
44	<i>Ləm</i>	4107	AJA0	<i>Yerli əhəmiyyətli</i>	1907-ci il	<i>Təngərud</i>

			03906	memarlıq abidəsi		kəndi
45	<i>Ləm</i>	4108	AJA0 03907	Yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsi	1840-cı il	Siyətük kəndi
46	<i>Ləm</i>	4109	AJA0 03938	Yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsi	1895-ci il	Bala- Şahağac kəndi
47	<i>Ləm</i>	4110	AJA0 03909	Yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsi	1890-cı il	Bala- Şahağac kəndi
48	<i>Ləm</i>	4111	AJA0 03910	Yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsi	1895-ci il	Bala- Şahağac kəndi
49	<i>Ləm</i>	4112	AJA0 03911	Yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsi	1895-ci il	Səncərədi kəndi
50	<i>Ləm</i>	4113	AJA0 03912	Yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsi	1905-ci il	Səncərədi kəndi
51	<i>Məscid</i>	4114	AJA0 03913	Yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsi	XIX əsr	Astara şəhəri
52	<i>Kilsə</i>	4115	AJA0 03914	Yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsi	1880-cı il	Astara şəhəri
53	<i>Kərbəlayı Həmdi</i>	4116	AJA0 03915	Yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsi	1806-cı il	Ərçivan qəsəbəsi
54	<i>Abdullah hamamı</i>					
55	<i>Məscid</i>	4117	AJA0 03916	Yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsi	XIX sər	Ərçivan qəsəbəsi
56	<i>Türbə qalıqları</i>	4118	AJA0 03917	Yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsi	XIII əsr	Ərçivan qəsəbəsi
57	<i>Minarə qalıqları</i>	4119	AJA0 03918	Yerli əhəmiyyətli memarlıq	XIII əsr	Ərçivan qəsəbəsi

				<i>abidəsi</i>		
58	<i>Orta əsr yaşayış məntəqəsi və qalanın qalıqları</i>	4120	AJA0 03919	<i>Yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsi</i>	XIII əsr	<i>Ərçivan qəsəbəsi</i>
59	<i>Məşhədi Abutalıb hamamı</i>	4121	AJA0 03920	<i>Yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsi</i>	XIX əsr	<i>Pensər kəndi</i>
60	<i>Hacı Cahanbaxış məscidi</i>	4122	AJA0 03921	<i>Yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsi</i>	XIX əsr	<i>Pensər kəndi</i>
61	<i>Hacı Teymur məscidi</i>	4123	AJA0 03922	<i>Yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsi</i>	XIX əsr	<i>Pensər kəndi</i>
62	<i>Məscid</i>	4124	AJA0 03923	<i>Yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsi</i>	XIX əsr	<i>Şahağac kəndi</i>
63	<i>Türbə</i>	4125	AJA0 03924	<i>Yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsi</i>	XII əsr	<i>Şahağac kəndi</i>
64	<i>Hamam</i>	4126	AJA0 03925	<i>Yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsi</i>	1910-cu il	<i>Şahağac kəndi</i>
65	<i>Məscid</i>	4127	AJA0 03926	<i>Yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsi</i>	1903-cü il	<i>Artupa kəndi</i>
66	<i>Məscid</i>	4128	AJA0 03927	<i>Yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsi</i>	1905-ci il	<i>Vaqo kəndi</i>
67	<i>Məscid</i>	4129	AJA0 03928	<i>Yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsi</i>	1907-ci il	<i>Kakalos kəndi</i>
68	<i>Məscid</i>	4130	AJA0 03929	<i>Yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsi</i>	1905-ci il	<i>Maşxan kəndi</i>
69	<i>Əhməd ibn Kərim türbəsi</i>	4131	AJA0 03930	<i>Yerli əhəmiyyətli memarlıq</i>	1472-ci il	<i>Maşxan kəndi</i>

				<i>abidəsi</i>		
70	<i>Məscid</i>	4132	AJA0 03931	<i>Yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsi</i>	1903-cü il	<i>Məscidoba kəndi</i>
71	<i>Məscid</i>	4133	AJA0 03932	<i>Yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsi</i>	1900-cü il	<i>Şiyəkəran kəndi</i>
72	<i>Sipiyə pard (Ağ körpü)</i>	4134	AJA0 03933	<i>Yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsi</i>	XIII əsr	<i>Sipiyəpard kəndi</i>
73	<i>Piyəçün pard (Yolçukörpü)</i>	4135	AJA0 03934	<i>Yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsi</i>	XIII əsr	<i>Piləkəran kəndi</i>
74	<i>Su dəyirmanı</i>	4136	AJA0 03935	<i>Yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsi</i>	XIX əsr	<i>Piləkəran kəndi</i>
75	<i>Vuloə pard</i>	4137	AJA0 03936	<i>Yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsi</i>	XIII əsr	<i>Lomin kəndi</i>
76	<i>Məscid</i>	4138	AJA0 03937	<i>Yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsi</i>	1905-ci il	<i>Siyakuh kəndi</i>
77	<i>N.Gəncəvinin abidəsi</i>	5618	AJA0 05421	<i>Bağ-park, monumental və xatirə abidəsi</i>	XX əsr	<i>Astara ş. Nizami küçəsi, 46</i>
78	<i>Böyük Vətən müharibəsində həlak olmuş həmvətənlərim xatirə abidəsi</i>	5619	AJA0 05422	<i>Bağ-park, monumental və xatirə abidəsi</i>	XIX əsr	<i>Astara şəhəri</i>
79	<i>(Pensər köhnə qəbiristanlığı</i>	5756	AJA0 05567	<i>Yerli əhəmiyyətli arxeoloji abidə</i>	Son orta əsrlər	<i>Pensər kəndi</i>
80	<i>Köhnə qəbiristanlıq</i>	5763	AJA0 05565	<i>Yerli əhəmiyyətli arxeoloji abidə</i>	Son orta əsrlər	<i>Qandalas kəndinin şimal-</i>

						<i>qərbində</i>
81	<i>Köhnə qəbiristanlıq</i>	5764	AJA0 05566	<i>Yerli əhəmiyyətli arxeoloji abidə</i>	<i>Orta əsrlər</i>	<i>Təngərud kəndi</i>
82	<i>Köhnə qəbiristanlıq</i>	5765	AJA0 05567	<i>Yerli əhəmiyyətli arxeoloji abidə</i>	<i>Son orta əsrlər</i>	<i>Pensər kəndi</i>
83	<i>Qəbiristanlıq</i>	5766	AJA0 05568	<i>Yerli əhəmiyyətli arxeoloji abidə</i>	<i>Orta əsrlər</i>	<i>Vaqo kəndi</i>
84	<i>Qəbiristanlıq</i>	5767	AJA0 05569	<i>Yerli əhəmiyyətli arxeoloji abidə</i>	<i>Orta əsrlər</i>	<i>Maşxan kəndi</i>
85	<i>Maşxan yaşayış yeri</i>	5768	AJA0 05570	<i>Yerli əhəmiyyətli arxeoloji abidə</i>	<i>XIV-XVII əsrlər</i>	<i>Maşxan kəndi</i>
86	<i>Qəbiristanlıq</i>	5769	AJA0 05571	<i>Yerli əhəmiyyətli arxeoloji abidə</i>	<i>Orta əsrlər</i>	<i>Hamoşam kəndi</i>
87	<i>Qəbiristanlıq</i>	5770	AJA 00557 2	<i>Yerli əhəmiyyətli arxeoloji abidə</i>	<i>Orta əsrlər</i>	<i>Siyatük kəndi</i>
88	<i>Görinəbi qəbiristanlığı</i>	5771	AJA0 05573	<i>Yerli əhəmiyyətli arxeoloji abidə</i>	<i>Orta əsr</i>	<i>Zünqüləş kəndi</i>
89	<i>Şeyxdilim qəbiristanlığı</i>	5772	AJA0 05574	<i>Yerli əhəmiyyətli arxeoloji abidə</i>	<i>Orta əsrlər</i>	<i>Diqədi kəndi</i>
90	<i>Damğalı daşlar</i>	5773	AJA0 05575	<i>Yerli əhəmiyyətli arxeoloji abidə</i>	<i>Orta əsrlər</i>	<i>Sim kəndi, Utey ərazisində</i>
91	<i>Utey yaşayış yeri</i>	5774	AJA0 05576	<i>Yerli əhəmiyyətli arxeoloji abidə</i>		<i>Sim kəndi, Utey ərazisində</i>
92	<i>Çayyu yaşayış yeri</i>	5775	AJA0 05577	<i>Yerli əhəmiyyətli arxeoloji abidə</i>	<i>XIV-XVII əsrlər</i>	<i>Sim kəndi</i>
93	<i>Hamiəxi dədə qəbiristanlığı</i>	5776	AJA0 05578	<i>Yerli əhəmiyyətli arxeoloji abidə</i>	<i>Orta əsrlər</i>	<i>Dolu kəndi</i>
94	<i>Qəbiristanlıq</i>	5777	AJA0 05579	<i>Yerli əhəmiyyətli arxeoloji abidə</i>	<i>Orta əsrlər</i>	<i>Sipnədi kəndi</i>
95	<i>Pir Əbülqasım qəbiristanlığı</i>	5778	AJA0 05580	<i>Yerli əhəmiyyətli arxeoloji abidə</i>	<i>Orta əsrlər</i>	<i>Səraq kəndi</i>
96	<i>Qəbiristanlıq</i>	5779	AJA0	<i>Yerli əhəmiyyətli</i>	<i>Orta</i>	<i>Səncərədi</i>

			05581	arxeoloji abidə	əslər	kəndi
97	<i>Qəbiristanlıq</i>	5780	AJA0 05582	Yerli əhəmiyyətli arxeoloji abidə	Orta əslər	Artupa kəndi
98	<i>Şəhərgah</i>	5781	AJA0 05583	Yerli əhəmiyyətli arxeoloji abidə	Orta əslər	Ərçivan kəndi
99	<i>Azarud yaşayış yeri</i>	5782	AJA0 05584	Yerli əhəmiyyətli arxeoloji abidə	XIV-XVI əslər	Azarud kəndi
100	<i>Peştə yaşayış yeri</i>	5783	AJA0 05585	Yerli əhəmiyyətli arxeoloji abidə	XIV-XVI əslər	Peştə kəndi
101	<i>Daş qoç fiquru</i>	6105	AJA0 05907	yerli əhəmiyyətli Xalq-daş-heykəl- taraşlıq abidəsi	Son orta əslər	Biu kəndi
102	<i>Daş qaban fiquru</i>	6106	AJA0 05908	Yerli əhəmiyyətli Xalq-daş-heykəl- taraşlıq abidəsi	Son orta əslər	Miki kəndi, Asbəhiz ərazisi
103	<i>İnsan başının daş heykəli</i>	6107	AJA0 05909	Yerli əhəmiyyətli Xalq-daş-heykəl- taraşlıq abidəsi	Son orta əslər	Miki kəndi, Asbəhiz ərazisi
104	<i>Yəhər formalı daş fiqur</i>	6108	AJA0 05910	Yerli əhəmiyyətli Xalq-daş-heykəl- taraşlıq abidəsi	Son orta əslər	Miki kəndi, Asbəhiz ərazisi
105	<i>Nizə tutmuş atlığın təsviri ilə qəbir daşı</i>	6109	AJA0 05911	Yerli əhəmiyyətli Xalq-daş-heykəl- taraşlıq abidəsi	Son orta əslər	Utey ərazisi
106	<i>Köhnə qəbiristanlıq).</i>	6763	AJA0 05565	Yerli əhəmiyyətli Xalq-daş-heykəl- taraşlıq abidəsi	Son orta əslər	Gəndələş kəndi

1.Yaşayış yerləri (14 ədəd)

1. Çayu yaşayış yeri. (*Sim kəndi*)

Çayu yaşayış yeri, yerli əhəmiyyətli arxeoloji abidədir və Astara rayonunun Sim kəndi ərazisində yerləşir. Yaşayış yerinin tarixi XIV-XVII əsrlərə təsadüf edir. Yaşayış yerinin inventar nömrəsi 5775, sistem

kodu isə AJA005577-dir. *Şəkil. Çayu yaşayış yeri.*

2. Çəpinətəbə yaşayış yeri

(*Şıxaqədir kəndi*). Çəpinətəbə yaşayış yeri ölkə əhəmiyyətli arxeoloji abidədir və Astara rayonunun Şaxaqədir kəndi ərazisində yerləşir. Yaşayış yerinin yaranma tarixi XI-XIV əsrlərə təsadüf edir. Abidənin

inventar nömrəsi 842, sistem kodu isə AJA000865-dir. *Şəkil. Çəpinətəbə yaşayış yeri.*

3. Dilmədi yaşayış yeri. (*Dilmədi kəndi*)

Dilmədi yaşayış yeri ölkə əhəmiyyətli arxeoloji abidədir və rayonunun Dilmədi kəndi ərazisində yerləşir. Yaşayış yerinin yaranma tarixi XIII-XVI əsrlərə aiddir. Abidənin inventar nömrəsi 835, sistem kodu isə

AJA000858-dir. *Şəkil. Dilmədi yaşayış yeri*

4. Kolakafo qala və yaşayış yeri (Hamoşam kəndi). Koləkəfo qala və yaşayış yeri ölkə əhəmiyyətli arxeoloji abidədir və Astara rayonunun Hamoşam kəndi ərazisində yerləşir. Abidənin tarixi IX-XVII əsrlərə təsadüf. Abidənin inventar

nömrəsi 823, sistem kodu isə AJA000846-dır.

5. Qapıçıməhəllə yaşayış yeri (Qapıçıməhəllə kəndi). Bu qədim yaşayış yeri ölkə əhəmiyyətli arxeoloji abidədir və Astara rayonunun Qapıçıməhəllə kəndi ərazisində yerləşir. Abidənin yaranma tarixi VIII-IX, XIII-XV əsrlərə

təsadüf edir. Abidənin inventar növü 834, sistem kodu isə AJA000857-dir. *Şəkil. Qapıçıməhəllə yaşayış yeri.*

6. Lomin yaşayış yeri. (Lomin kəndi). Lomin yaşayış yeri ölkə əhəmiyyətli arxeoloji abidədir və Astara rayonunun Lomin kəndi ərazisində yerləşir. Yaşayış yerinin yaranma tarixi XIII-XIV əsrlərə təsadüf edir. Abidənin inventar nömrəsi 839,

sistem kodu isə AJA000862-dir. *Şəkil. Lomin yaşayış yeri.*

7. Maşxan yaşayış yeri (*Maşxan kəndi*). Maşxan yaşayış yeri yerli əhəmiyyətli arxeoloji abidədir və Astara rayonunun Maşxan kəndi ərazisində yerləşir. Abidənin tarixi XIV-XVII əsrlərə təsadüf edir. Abidənin inventar nömrəsi 5768, sistem kodu isə AJA005570-dir. *Şəkil. Maşxan yaşayış yeri.*

8. Ozəru (*Azarud*) **yaşayış yeri.** Azarud yaşayış yeri yerli əhəmiyyətli arxeoloji abidədir və Astara rayonunun Azarud kəndi ərazisində yerləşir. Yaşayış yerinin yaranma tarixi XIV-XVI əsrə təsadüf edir. Abidənin inventar nömrəsi 5782, sistem kodu isə AJA005584-dür. *Şəkil. Azarud yaşayış yeri.*

9. Peştə yaşayış yeri (*Toradi kəndi*). Peştə yaşayış yeri yerli əhəmiyyətli arxeoloji abidədir və Astara rayonunun Toradi kəndi ərazisində yerləşir. Peştə yaşayış yerinin tarixi XIV-XVI əsrlərə təsadüf edir. Abidənin inventar nömrəsi 5783, sistem kodu isə AJA005585-dir. *Şəkil. Peştə yaşayış yeri*

10.Sim yaşayış yeri. (*Sım kəndi*). Sım yaşayış yeri ölkə əhəmiyyətli arxeoloji abidədir və Astara rayonunun Sım kəndi ərazisində yerləşir. Yaşayış yerinin yaranma tarixi IX-X əsrlərə təsadüf edir. Abidənin inventar nömrəsi 828, sistem

kodu isə AJA000851-dir. *Şəkil. Sım yaşayış yeri*

11.Sipiyəpard yaşayış yeri (*Ağkörpü kəndi*). Ağkörpü yaşayış yeri ölkə əhəmiyyətli arxeoloji abidədir və Astara rayonunun Ağ körpü kəndi ərazisində yerləşir. Yaşayış yerinin tarixi XIII - XIV əsrlərə aiddir. “Ağ körpü”

Astara-Bakı şosse yolunun 15 km qərbində, Astara rayonunun Sipiyəpart kəndində yerləşir. Bu körpünün XVI-XVII əsrlərə aid olduğu ehtimal olunur. Körpünü yerli əhali “Sipiyəpard” adlandırır, talış dilindən tərcümədə “sipyə”-ağ, “pard”(part)-körpü deməkdir. Əfsanəyə görə, körpünü Səfəvi hökmdarı I Şah Abbasın inşa etdirdiyi deyilir. Bir gün Şah Abbas ov etmək üçün bu əraziyə gəlir. Həmin ərazidə çay dərəsindən keçib getməli olur. Şah bir müddət sonra geri qayıdarkən, yenə yolu həmin yerdən düşür. O, burada tağlı, təzə bir körpü görür və çox təəcüblənir. Şah körpünü çayın sahilində yaşayan bir qadının inşa etdirdiyini öyrənir. Qoca qadın satdığı yumurtaların puluna yerli ustalara bu körpünü tikdirmişdi. Bunu eşidən şah qəzəblənir, körpüdən keçməyi öz qüruruna sığışdırmır və ardınca gələnlərə əmr edir ki, heç kim

bu körpüdən keçməsin. Şah sarayına çatan kimi həmin ərazidə qoca qadının tikdirdiyi körpüdən daha möhtəşəm, yeni tağlı körpünün inşasına əmr verir. Həmin gündən hökmdarın yolu bu tərəflərə düşəndə öz əmri ilə inşa edilmiş “Sipiyə pard”-dan, yəni “Ağ körpü”-dən istifadə edərmiş. Abidənin inventar nömrəsi 831, sistem kodu isə AJA000854 - dır. *Şəkil. Sipiyəpard (Ağ körpü)*

12. I və II Siyaku yaşayış yeri. I və II Siyaku yaşayış yeri ölkə əhəmiyyətli arxeoloji abidədir və Astara rayonunun Siyaku kəndi ərazisində yerləşir. Yaşayış yerinin tarixi Tuncdövrü, antik dövrə təsadüf edir. Abidənin inventar nömrəsi 826, sistem kodu isə AJA000849-dur və hal-hazırda mövcud deyil. *Şəkil. I və II Siyaku yaşayış yeri.*

13. Utey yaşayış yeri. (Sim kəndi). Utey yaşayış yeri yerli əhəmiyyətli arxeoloji abidədir və Astara rayonunun Sim kəndinin Utey ərazisində yerləşir. Yaşayış yerinin tarixi XIV-XVII əsrlərə təsadüf edir. Yaşayış yerinin inventar nömrəsi 5774, sistem kodu isə AJA005576-dır. *Şəkil. Utey yaşayış yeri.*

14.Zarepeştə yaşayış yeri(*Asxanakəran kəndi*).

Zarepeştə yaşayış yeri ölkə əhəmiyyətli arxeoloji abidədir və Astara rayonunun Asxəkəkəran kəndi ərazisində yerləşir. Yaşayış yerinin yaranma tarixi XIII-XVI əsrlərə təsadüf edir. Yaşayış yerinin inventar nömrəsi 836,

sistem kodu isə AJA000859-dur. *Şəkil. Zardəpeştə yaşayış yeri.*

2.Qalalar və Qala qalıqları(7 ədəd)

1.Alaşa-Əlişə qalası. Əlişə qalası yerli əhəçiyətli arxeoloji abidədir və Astara rayonu ərazisində, Astara şəhərindən İstisu mineral bulaqlarına gedən yolun sağ tərəfində, Hirkan qoruğuna daxil olan məntəqəyə yaxın bir ərazidə, Talış

dağlarının başında yerləşir. Qalanın yaranma tarixi haqda mənbələrdə dəqiq bir məlumat rast yə gəlinmir. Qala sal qaya üzərində tikilmiş müşahidə və ya mudafiə xarakterlidir. Qala daşlarına baxsaq onun 3 müxtəlif dövürdə aparıldığı açıq şəkildə bilinir. Birinci dövr çox qədim zamanlarda, ikinci dövr orta əsrlərdə , üçüncü dövr osə XIX əsrin əvvəllərində. Belə ki, birinci və iknci dövrlərdə aparılmış tikililərin qalıqları qalmaqdadır , üçüncü dövrə aid olan tikili isə dövrümüzə qədər qalmaqdadır. Bu tikili ağ və qırmızı kərpicdən hörülmə tağ formasında olub , su axını üçün yer, suyun axıdılmasını

təmin etmək üçün qayaların içindən saxsı borular (su tingləri) aydın görünür. Qalanın qədim tikililəri-kərpic qalıqları torpaq sürüşmələri nəticəsində ətrafa səpələnmişdir. Sal qaya daşının üstündə xarabalıqlar, tikinti qalıqları, kərpiclə əhəng nişanələri aydın görünür. Sal daşları arasından aşağıya tərəf eni 1-m olan bir yeraltı yol var və bu yol getdikcə aşağıya doğru uzanır. Qalanın üst hissəsindəki ərazi təq. 1 hektarlıq bir sahəni əhatə edir. Qalanın lap hündür yerindən baxanda . Astara şəhəri, İran Astarası , Savalan dağı, Ərdəbilə gedən yol əl içi kimi görünür. Astara sakini həkim Ağayev Fürudin Yavər oğlunun dediklərinə görə Alaşa qalası onun ulu babası Əlişaha məxsus imiş . Şah İsmayıl xıtai Astaraya gələrkən , Əlişahı Təbrizdən özü ilə gətirmiş və Əlişah qalada tikintilər aparmış və burada yaşamışdır. Yerli əhali bu qalaya “Divə kə” (talışca divlər evi) deyir.Kəndin adının da bu qaladan yaranması ehtimal edilir.*Şəkil.Alaşa qalası.*

2.Kafu qalası. Kafu qalası yerli əhəmiyyətli arxeoloji abidəsidir və qala Talış dağlarının Astara rayonu hissəsində, Həmoşam və Bio kəndləri yaxınlığında yerləşir. Qala vaxtilə ərazini xarici düşmənlərdən qorunmaq üçün tikilmiş və güclü istehkamlardan biri olmuşdur. Kafu qalası Şindan qalası kimi xalq qəhrəmanını Babəkin ərəb işğalçılara qarşı muharibədə sığınacaq istehkamlarından biri olmuşdur. Kafu qalasının hündürlüyü bəzi yerlərdə 70 metr, bəzi yerlərdə isə 150 metrə çatır. Qalanın diametri 65-40- a dır. Qala müxtəlif zamanlar dağıntılara məruz qaldığından indi yalnız onun aşağı

hissəsində qala divarlarının qalıqları gözə çarpmaqdadır. Ehtimal ki, bu divar qalıqları güclü yağış sularının yağmasından əmələ gələn boşalma nəticəsində qaya ilə bərabər uçmuşdur. Belə ki, qala divarlarının qalıqları onun ətrafında olan əraziyə səpələnmişdir. Bundan əlavə qalanın ətrafında 2 hektara yaxın ərazidə orta əsrlərə aid qab-qacaq, silahlar, ox ucluqları, müxtəlif cür qılınc və nizələr, saxsı qabların olması qaladan aşağıda qədimdə qala şəhərciyinin olmasını mümkünləşdirir. Ayrıca olaraq oradakı ərazidə 2, 7 x 1, 3 tr ölçüdə, təqribən 2 metr dərinlikdə hovuzlar gözə çarpır. Tarixçilər qalanı IX-XVII əsrlərə aid edirlər. Tarixi mənbələrdə qala Kafu, Kalfu, Kalakafu kimi də qeyd olunur. Qalanın inventar nömrəsi 823-dür. *Şəkil.Qala Kafu*

3.Minarə qalıqları(*Ərçivan kəndi*).Minarə qalıqları yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsidir və Astara rayonunun Ərçivan kəndi ərazisində yerləşir. Abidənin tarixi XIII əsrə aiddir və inventar nömrəsi 4119 – dur.*Şəkil.Minarə qalıqları.*

4.Nüdüzd qalası(*Toradi kəndi*).Nüdüz qalası yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsidir və Astara rayonunun Toradi kəndinin qərbində yerləşir. “Nüdüzd” sözü talışca “Nü”-yeni, “Düzd” – oğru deməkdir. Bu qala təbii qala olmaqla çox qədim zamanlarda yaşayış məskəni olmuşdur.

5.Orta əsr yaşayış məntəqəsinin və qalanın qalıqları(*Ərçivan kəndi*). Qala qalıqları yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsidir. Abidənin Astara rayonunun Ərçivan kəndinin ərazisində

yerləşir. Abidənin inventar nömrəsi 4120, sistem kodu isə AJA003919-dur.

6.Şindan qalası.Şindan qalası yerli əhəmiyyətli arxeoloji abidəsidir və Astara rayonunun dağlıq ərazisinin ən uca zirvəsində yerləşir. Qala daş kərpiclə hörülüb və oraya şimal tərəfdən ancaq bir yol vardır, gözətçi və sərkərdənin

müşahidəsi üçün düzəldilmiş xüsusi yerlər maraq doğurur. Qalanın dəniz səviyyəsindən 2000 metrə yüksəklikdə olması onun yadelli işğalçılardan mühafizə məqsədi ilə tikildiyini söyləməyə əsas verir. Yerli xalqda olan inanca görə Şindan qalası Babəkin qalalarından biridir. Ona görə də bu gün Astarada "Şindan" qalasının adı ilə bağlı mehmanxana, ticarət mərkəzi, rəqs qrupu, musiqi ansambli, el aşığı qrupu və sair vardır. Azərbaycanın qədim guşələrindən biri kimi Astara əsrlər boyu müharibə meydanı olmuşdur. Heç də təsadüfi deyildir ki, 1638-ci ildə Astarada olmuş məşhur alman səyyahı Adam Oleari yazırdı: "Astaralılar həmişə silahı hazır saxlayırlar". Şindan qalası haqqında tarixçi Səidəli Kaimbəyov özünün "Səidiyyə" kitabında yazır: Şindan qalası yüksək bir zirvədə yerləşir və onun hansı tarixi dövrdən bizə yadigar qalması məlum deyil" (Bax: "Səidiyyə" Bakı, 2005, səh. 112). Professor Nadir Məmmədov Şindan qalasını bizim eramın III əsrinə aid edir və bu qalanın məhz Sasanilər imperatorluğu dövründə tikildiyini qeyd edir. (Bax: "Azərbaycan yer adları". B, 1993. səh. 168). Belə ki, Şindan qalasının hündürlüyü təqribən 18 metrdir, üst sahəsi isə 1 hektardır. Qala əsasən iki hissədən ibarət olmuşdur və qalaya girən

yerdə daşdan pilləkən də mövcuddur. Daha sonralar isə Orta əsrlərdə bu qala xarici yadellilərdən qorunmaq üçün sığınacaq kimi istifadə olunmuşdur. Sonuncu dəfə Talış xanı Qara xan Gilanlı Hidayət xanın hücumundan qorunmaq üçün məhz bu qalaya sığınmışdır. Şundan qalası haqqında tədqiqatçı-tarixçi İldırım Şükürzadə də müxtəlif saytlarda geniş məlumat vermişdir.

7.Yekdəst qalası(Təngərüd kəndi). Yekdəst qalası yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsidir və Astara rayonunun Təngərüd kəndi ərazisində yerləşir. Qalanın tarixi Orta əsrlərə təsadüf edir. Qala müdafiə xarakterli olmuş və yadelli zülmünə qarşı mubarizədə sığınacaq yeri rolunu oynamışdır. Yekdəst qalası Astara rayonunun Təngərüd kəndinin mərkəzindən 4 km aralıqda, yerli əhali tərəfindən “Təkə” adlanan zirvədə yerləşir . “Yekdəst” sözü talış dilində “tək əl” mənasını verir . Bu qala müdafiə məqsədi ilə və yadelli işğalçılara qarşı mubarizədə sığınacaq yeri kimi tikilib. Yekdəst qalası kəndin ən hündür zirvəsində yerləşdiyindən, oradan ətrafı tam müşahidə etmək mümkündür .Qalaya gedən yolda qırmızı kərpicdən pilləkənlər, onun ərazisinin daşlıq olması, həm də ərazidə bulaq yerləşməsi buranın əvvəllər yaşayış yeri olduğunu göstərir [2,3]. Yekdəst qalasının qalıqlarını bu gün də görmək mümkündür.

3.Qədim qəbiristanlıqlar(14 ədəd)

1. Görinəbi qəbiristanlığı (Zəngüləş kəndi). Görinəbi qəbiristanlığı yerli əhəmiyyətli arxeoloji abidədir və Astara rayonunun Zınguləş (Züngüləş) kəndi ərazisində yerləşir. Görünəbi qəbiristanlığının tarixi Orta əsrlərə təsadüf edir.

Görinəbi qəbiristanlığı Astara rayonunun Züngüləş kəndi ərazisində yerləşir. Qəbiristanlıq orta əsrlərə aid edilir. Bu yer, həmçinin “Gürü Nəbi”, “Vələd Nəbi” və “Quru Nəbi Piri” kimi də adlandırılır. Görinəbi qəbiristanlığının adı burada dəfn olunan Nəbi adlı şəxslə bağlıdır [2]. Hirkan Milli parkının müfəttişi Mədət Kərimov “Sputnik.az” saytına verdiyi müsahibədə onun haqqında deyib: *“Qəbiristanlıqda dəfn edilən Nəbi adlı şəxs haqqında çox da dəqiq məlumatım yoxdur. Lakin ağsaqqallarımızdan eşitdiyimə əsasən, bu şəxs İrandan köçüb gəlib və Züngüləş kəndində məskən salıb. Bu qəbiristanlıqda dəfn edilib. Quru Nəbinin seyid və böyük din xadimi olması ehtimal edilir”*. Yerli əhalinin sözlərinə görə, buraya ziyarətə gələnlər niyyət tutur, məzarın yanında şam yandırırırlar, həmçinin dua edərək öz arzularına çatır və şəfa tapırlar.

Deyilənə görə, vaxtilə məzarın üzərində türbə inşa edilib. Lakin bir gün kənd camaatı görüb ki, məzar daşı pirdən aralıda, çöldə qalıb. Bunun necə baş verdiyini bu günə qədər kimsə bilmir. Bu səbəbdən də bir daha Nəbinin məzarı üzərində hər hansı tikili inşa edilməyib. Bu qəbiristanlıqda Nəbinin qəbri ilə yanaşı, çox sayda naməlum və üstü daşlarla örtülən məzarlar var. Qəbiristanlığın inventar nömrəsi 5771, sistem kodu isə AJA005573-dür. *Şəkil. Görənəbi qəbiristanlığı.*

2. Hamiyəhi dədə qəbiristanlığı

(*Dolu kəndi*). Hamiyəhi dədə qəbiristanlığı yerli əhəmiyyətli arxeoloji abidədir və Astara rayonunun Dolu kəndi ərazisində yerləşir.

Qəbiristanlığın tarixi orta əsrlərə aiddir. Qəbiristanlığının

sistem kodu 5776, sistem kodu isə AJA005578-dir. *Şəkil. Hamiyəhidədə qəbiristanlığı.*

3. Köhnə qəbiristanlıq (Təngərüd kəndi)

Təngərüd köhnə qəbiristanlığı yerli əhəmiyyətli arxeoloji abidədir və Astara rayonunun Təngərüd kəndi ərazisində yerləşir.

Qəbiristanlığın tarixi Orta əsrlərə aiddir. Abidənin inventar

nömrəsi 5764, sistem kodu isə AJA005566-dır. *Şəkil. Təngərüd köhnə qəbiristanlığı.*

4. Köhnə qəbiristanlıq (Pensər kəndi)

Bu köhnə qəbiristanlığı yerli əhəmiyyətli arxeoloji abidədir və Astara rayonunun Pensər kəndi ərazisində yerləşir.

Qəbiristanlığın tarixi Son orta əsrlərə təsadüf edir.

Qəbiristanlığın inventar nömrəsi 5765, sistem kodu isə

AJA005567-dir. *Şəkil. Köhnə qəbiristanlıq.*

5. Köhnə qəbiristanlıq (Qandalaş kəndi). Köhnə qəbiristanlıq yerli əhəmiyyətli arxeoloji abidədir və Astara rayonunun Qandalaş kəndinin şimal-qərbində yerləşir. Qəbiristanlığın tikilmə tarixi Son orta əsrlərə təsadüf edir. Qəbiristanlığın inventar nömrəsi 6763, sistem kodu isə AJA005565-dir.

6. Qədim daş qəbiristanlıq (Hamoşam kəndi). Bu qədim qədim qəbiristanlıq yerli əhəmiyyətli arxeoloji abidədir və Astara rayonunun Hamoşam kəndi ərazisində yerləşir. Qəbiristanlığın tikilmə tarixi Orta əsrlərə aiddir.

Qəbiristanlığın inventar nömrəsi 5769, sistem kodu isə AJA005571-dir. *Şəkil. Hamoşam qəbiristanlığı.*

7. Qəbiristanlıq (Vaqo kəndi). Bu köhnə qəbiristanlıq yerli əhəmiyyətli arxeoloji abidədir və Astara rayonunun Vaqo kəndi ərazisində yerləşir. Qəbiristanlığın tarixi Orta əsrlərə təsadüf edir. Qəbiristanlığın inventar növu 5766, sistem kodu

isə AJA005568-dir. *Şəkil. Vaqo qəbiristanlığı.*

8. Qəbiristanlıq (Maşxan kəndi).

Bu köhnə köhnə qəbiristanlığı yerli əhəmiyyətli arxeoloji abidədir və Astara rayonunun Maşxan kəndi ərazisində yerləşir. Qəbiristanlığın tarixi Orta əsrlərə təsadüf edir. Abidənin sistem kodu 5767,

sistem kodu isə AJA005569-dur. *Şəkil. Maşxan qəbiristanlığı*

9. Qəbiristanlıq (Siyatük kəndi).

Bu köhnə köhnə qəbiristanlığı yerli əhəmiyyətli arxeoloji abidədir və Astara rayonunun Maşxan kəndi ərazisində yerləşir. Qəbiristanlığın tarixi Orta əsrlərə təsadüf edir. Abidənin sistem kodu 5770,

sistem kodu isə AJA005571-dur. *Şəkil. Siyatük qəbiristanlığı.*

10. Qəbiristanlıq (Sibiyət kəndi).

Bu qədim qəbiristanlıq yerli əhəmiyyətli arxeoloji abidədir və Astara rayonunun Sibiyət kəndi ərazisində yerləşir. Qəbiristanlığın tarixi orta əsrlərə təsadüf edir. Qəbiristanlığın inventar nömrəsi 5777, sistem kodu isə AJA005579-dur. *Şəkil. Sibiyət qəbiristanlığı.*

11. Qəbiristanlıq (*Səncərədi kəndi*). Bu qədim qəbiristanlıq yerli əhəmiyyətli arxeoloji abidədir və Astara rayonu ərazisində yerləşir. Qəbiristanlığın tikilmə tarixi orta əsrlərə təsadüf edir. Abidənin inventar nömrəsi 5779,

sistem kodu isə AJA005581-dir. *Şəkil . Səncərədi qəbiristanlığı.*

12. Qəbiristanlıq (*Artupa kəndi*). Bu qədim qəbiristanlıq yerli əhəmiyyətli arxeoloji abidədir və Astara rayonunun Artupa kəndi ərazisində yerləşir. Qəbiristanlığın tarixi orta əsrlərə təsadüf edir. Qəbiristanlığın inventar nömrəsi 5780, sistem

kodu isə AJA005582-dir. *Şəkil. Artupa qəbiristanlığı.*

13. Pir Əbülqasım qəbiristanlığı (*Səraq kəndi*). Pirəbülqasım qəbiristanlığı yerli əhəmiyyətli arxeoloji abidədir və Astara rayonunun Səraq kəndi ərazisində yerləşir. Qəbiristanlığın tarixi orta əsrlərə təsadüf edir. Qəbiristanlığın

inventar nömrəsi 5778, sistem kodu isə AJA005580-dır. *Şəkil. Pir Əbülqasım qəbiristanlığı.*

14.Şeyx dilim qəbiristanlığı (*Diqədi kəndi*). Şeyxdilim qəbiristanlığı yerli əhəmiyyətli arxeoloji abidədir və Astara rayonunun Diqədi kəndi ərazisində yerləşir. Qəbiristanlığın tarixi orta əsrlərə təsadüf edir. Qəbiristanlığın inventar nömrəsi

5772, sistem kodu isə AJA005574-dür. *Şəkil.Şeyx Dilim qəbiristanlığı.*

4. Kurqanlar(12 ədəd)

1.Bobo (*Baba*) **Cəbrayıl kurqanı** (*Təngərüd kəndi*). Baba Cəbrayıl kurqanı ölkə əhəmiyyətli arxeoloji abidədir və Astara rayonunun Təngərüd kəndi ərazisində yerləşir. Baba Cəbrayıl kurqanının yaranma tarixi Tunc dövrünə təsadüf

edir. Kurqanın inventar nömrəsi 817, sistem kodu isə AJA000840-dır.

2. *Bobo (Baba) Hümmət kurqanı* (*Maşxan kəndi*).

Baba Hümmət kurqanı ölkə əhəmiyyətli arxeoloji abidədir və Astara rayonunun Maşxan kəndi ərazisində yerləşir. Kurqanın yaranma tarixi Tunc dövrünə təsadüf edir. Baba

Hümmət kurqanının inventar nömrəsi 822, sistem kodu isə AJA000845-dir. *Şəkil. Baba Hümmət kurqanı.*

3. *Binabəy kurqanları*. (*Hamoşam kəndi*) Binabəy kurqanları ölkə əhəmiyyətli arxeoloji abidədir və Astara rayonunun Binabəy kəndi ərazisində yerləşir. Kurqanların yaranma tarixi Tunc dövrünə aiddir. Abidənin inventar nömrəsi 833, sistem kodu isə AJA000856- dır və hal-hazırda mövcud deyil. *Şəkil. Binabəy kurqanı.*

4. *Biyaylaq kurqanı* (*Hamoşam kəndi*).

Biyaylaq kurqanı ölkə əhəmiyyətli arxeoloji abidədir . Biyaylaq kurqanı Astara rayonunun Hamoşam kəndi yaxınlığında yerləşir. Abidənin tarixi Tunc dövrünə təsadür edir. Kurqanın inventar nömrəsi 824, sistem kodu isə

AJA000847-dir. *Şəkil. Biyaylaq kurqanı.*

5. Korəoba kurqanları (*Karoba -3 ədəd Kürdoba kəndi*). Kürdoba kurqanları ölkə əhəmiyyətli arxeoloji abidədir və Kürdoba kurqanı Astara rayonunun Kürdoba kəndi ərazisində yerləşir. Kurqanın yaranma tarixi tunc dövrünə təsadüf edir. Abidənin inventar

nömrəsi 837, sistem kodu isə AJA000860-dır. *Şəkil. Koraoba kurqanları.*

6. Kurqan (*Pensər kəndi*). Bu kurqanı ölkə əhəmiyyətli arxeoloji abidədir və Astara rayonunun Pensər kəndi ərazisində yerləşir. Kurqanın yaranma tarixi Tunc dövrünə təsadüf edir. Kurqanın inventar nömrəsi 819, sistem kodu isə AJA00842-dir.

7. Kurqan (*Artupa-Əxicbəl kəndi*). Artupa kurqanı ölkə əhəmiyyətli memarlıq abidəsidir və Astara rayonunun Artupa kəndi ərazisində yerləşir. Kurqanın yaranma tarixi tunc dövrünə aiddir. Abidənin inventar nömrəsi 829,

sistem kodu isə AJA000852-dir. *Şəkil. Artupa kurqanları.*

8. Kurqanları (3 ədəd-Divə kə qala qalıqları). Alaş kurqanları ölkə əhəmiyyətli memarlıq abidəsidir və Alaşa kurqanları Astara rayonunun Alaşa kəndinin şimalında yerləşir. Kurqanların yaranma tarixi Tunc dövrünə təsadüf edir. Abidənin inventar nömrəsi 830,

sistem kodu isə AJA000853-dür. *Şəkil. Alaşa kurqanları.*

9. Pir Seyid Camal kurqanı (Pensər kəndi). Pir Seyid Camal kurqanı ölkə əhəmiyyətli arxeoloji abidədir və Astara rayonunun Pensər kəndi ərazisində yerləşir. Kurqanın yaranma tarixi Tunc dövrünə təsadüf edir. Kurqanın inventar nömrəsi 820, sistem kodu isə AJA000843-dür.

10. Siyaku kurqanları (4 ədəd). Siyaku kurqanları ölkə əhəmiyyətli arxeoloji abidədir və Astara rayonunun Siyaku kəndi ərazisində yerləşir. Kurqanların yaranma tarixi Tunc dövrünə təsadüf edir. Kurqanların inventar nömrəsi 827, sistem kodu isə AJA000850-dir. *Şəkil. Siyaku kurqanları*

11. Təngərüd kurqanı.

Təngərüd kurqanı ölkə əhəmiyyətli arxeoloji abidədir və Təngərüd kurqanı Astara rayonunun Təngərüd kəndi ərazisində yerləşir. Kurqanın yaranma tarixi Tunc dövrünə təsadüf edir. Kurqanın inventar

nömrəsi 818, sistem kodu isə AJA000841-dir. *Şəkil. Təngərüd kurqanları.*

12. Vaqo kurqanları. Vaqo kurqanları ölkə əhəmiyyətli arxeoloji abidədir və Astara rayonunun Vaqo kəndi ərazisində yerləşir. Kurqanın yaranma tarixi tunc dövrünə təsadüf edir. Kurqanların inventar nömrəsi 821, sistem

kodu isə AJA000844-dür. *Şəkil. Vaqo kurqanları.*

5. Nekropollar (4 ədəd)

1. Daş-qutu nekropolu (*Əzəru –Azarud kəndi*). Azarud daş-qutu nekropolu ölkə əhəmiyyətli arxeoloji abidədir və Astara rayonunun Azarud kəndi ərazisində yerləşir. Nekropolun tarixi e. ə. II minilliyin əvvəlinə təsadüf edir. Azarud daş-qutu nekropolu öz qədimliyinə görə dünyanın ən qədim nekropolundan hesab edilir. Abidənin inventar növü 832, sistem kodu isə AJA000855-dir.

2. Kürdoba daş-qutu nekropolu. (Kürdoba kəndi). Kürdoba daş-qutu nekropolu ölkə əhəmiyyətli arxeoloji abidədir. Astara rayonunun Kürdoba kəndi ərazisində yerləşir. Nekropolun yaranma tarixi Dəmir dövrünə aiddir. Nekropol öz tarixinə görə dünyanın ən qədim nekropollarından biridir. Abidənin inventar nömrəsi 838, sistem kodu isə AJA000861-dir. *Şəkil. Kürdoba daş-qutu nekropolu.*

3. Miki dolmen nekropolu. Miki dolmen nekropolu ölkə əhəmiyyətli arxeoloji abidədir və Astara rayonunun Miki kəndi ərazisində yerləşir. Nekropolun yaranma tarixi e. ə. II minilliyin sonu-I minilliyin əvvəlinə təsadüf edir. Nekropol öz tarixinə görə dünyanın ən qədim nekropollarındandır. Abidənin inventar nömrəsi 840, sistem kodu isə AJA000863-dür. *Şəkil. Miki dolmen nekropolu.*

4. Xolobin daş qutusu nekropolu (Rıvədılə kəndi). Xolobin daş qutusu nekropolu ölkə əhəmiyyətli arxeoloji abidədir və Astara rayonunun Rıvədılə kəndi ərazisində yerləşir. Nekropolun yaranma tarixi e. ə. V-I əsrlərə təsadüf edir. Abidənin inventar nömrəsi 841, sistem kodu isə AJA000864-dür.

6. Şəhərgahlar (2 ədəd)

1.Şəhərqo(Şəhərgah)(Ərçivan kəndi).Şəhərgah yerli əhəmiyyətli memarlıq arxeoloji abidədir və Astara rayonunun Ərçivan kəndi ərazisində yerləşir. Şəhərgahın tarixi orta əsrlərə təsadüf edir. Şəhərgahın inventar nömrəsi 5781, sistem kodu isə AJA005583-dür.

2.Çıləvliyo şəhər yeri.(Sərək kəndi).Çıləvliyo şəhər yeri ölkə əhəmiyyətli memarlıq abidəsidir və Astara rayonunun Sərək kəndi ərazisində yerləşir. Abidənin yaranma tarixi X-XII əsrlərə aiddir. Abidənin inventar nömrəsi 825, sistem kodu isə

AJA000848-dir. *Şəkil. Çıl Əvliyo şəhər yeri.*

7.Türbələr və türbə qalıqları(45 ədəd)

1.Arta ocağı(Artupa kəndi).Arta ocağı yerli əhəmiyyətli ziyarətəgahdır və Astara rayonu Artupa kəndi ərazisində yerləşir. Burada iri nil ağacları var və müqəddəs ocağın kəraməti ilə maüxtəlif diləklərinə çatmış insanlar tərəfindən həmişə qurbanlar kəsilir. Qeyd etmək lazımdır ki, Arta adlı kənd Lerik rayonunun Osyedərə inzibati ərazi vahidində də var. Belə ki, Hind-İran mifologiyasında Arta adı Arilərdə ilahə adı olub və Ərdəbil şəhərinin qədim adlarından biri də Artavetidir və mənası da qədim farscadan “Artanın məbədi” deməkdir. (*Bax: Gevond, səh. 72*). Belə ki, 730\731-

ci ildə xəzər və türklərin 300 minlik ordusu (*Bax:Gevond, səh. 71-72;Təbəri, II, 1530-31; İbn əl-Əsir, V, 118*) Barçikin komandası altında ərəblərə qarşı əks-hücumə başlayıb Dərbənd, Daryal və digər keçidlərlə Arran ərazisinə soxuldu (*Bal'ami, səh. 517*). Əl-Cərrah öz qoşunlarını Bərdə yolu ilə Ərdəbilə çəkdi və orada hadisələrin inkişafını gözləməyə başladı. Xəzərlər ərəb qoşunlarının harada yerləşdiyini bir gürcü knyazından öyrəndilər İki ordu Araz sahilində qarşılaşdı. Ərəblər xəzərlərin üstün qüvvələrinin təzyiqi altında Ərdəbilə tərəf çəkildilər; burada Savalan dağı yaxınlığında onların arasında bir gecə-gündüz davam edən böyük vuruşma oldu. Ərəblər tamamilə məğlub edildilər, Əl-Cərrah öldürüldü (*Bax:История Азербайджана, стр. 261; əl-Malik, səh. 79;Təbəri, II, 1521;Əz-Zəhəbi, səh. 56; Dərbəndnamə, səh. 175-176;İbn əl-Əsir, V, 118; "Aqvan tarixi"nə görə əl-Cərrah erm. erasının 179-cu ilində (28. V. 730-727, V. 731) , ərəb mənbələrinə görə əl-Cərrah 112-ci-hicri (26. III. 730-14. III, 731) , ilində öldürülmüşdür. (Bax:Baratov. Sit. gət. əsər, səh. 79). Xəzərlər uzun mühasirədən sonra Ərdəbili aldılar, şəhərin kişi əhalisini qırdılar, qadın və uşaqları isə əəsir apardılar (*Bax: İbn-ə-Əsir, hicri 112-ci il;Feofan, səh. 626;Gevond, səh. 72*). Sonra xəzər ordusu Azərbaycanı viran etdi, ölkənin şəhərlərini bir birinin ardınca tutub Diyarbəkir və Mosula çatdı (*Bax:əz-Zəhəbi, səh. 56-57; İbn-ə-Əsir, V. 118*) Gevond xəzərlərin basqını barədə belə məlumat verir: Onlar "Hunlar torpağından, Çor keçidindən, Maskutlar torpağından keçərək Paytakaran ölkəsinə basqın etdilər;Araz çayından keçib Azərbaycana getdilər, Artaveti, Qandzak-Şahastani, Atşi- (*Bax:Bal'ami, səh. 520*). Yerli camaat bu yerə "Əxicəbi " deyir və burada kurqaüstü qəbirlər də var. Bundan əlavə bu yerdə lağım(yeraltı tünel) da var. Belə ki 90-cı illərin əvvəllərində burada qanunsuz olaraq qazıntılar aparılmışdır və çoxlu sayda bəzək əşyaları tapılmışdır.*

2. Bobo (Baba) Cəbbar türbəsi (Təngərüd kəndi). Baba Cəbbar türbəsi yerli əhəmiyyətli ziyarətgahdır və Astara rayonunun Təngərüd kəndi ərazisində yerləşir. Türbə hündür təpəlikdəki palıd, şümşad və dəmir ağacı ilə əhatələnmiş kurqanın üstündə yerləşir. El arasında deyirlər ki, Baba Cəbbar Baba Cəbrayılın atası olmuşdur. Kurqanın lap üstündə qədim bir qəbiristanlıq da mövcuddur ki tədqiq olunmamışdır və burada dolmen və kromlex tipli qəbirlər var.

3. Bobo (Baba) Cabrayıl türbəsi (Təngərüd kəndi). Baba Cəbrayıl türbəsi yerli əhəmiyyətli türbədir və Astara rayonunun Təngərüd kəndi ərazisində yerləşir. Türbənin tikilmə tarixi Orta əsrlərə təsadüf edir. Türbə düzbucaqlı formada olmaqla divarları qırmızı kərpicdən

hөрülüb və türbənin damı kirəmitlə örtülüb. Beləki bu türbəni bir giriş qapısı və bir giriş pəncərəsi var və türbənin sahəsi 4, 5x5, 5 metrdir, hündürlüyü isə 2 metrdir. Türbə yalnız bir otaqdan ibarətdir və türbənin içərisində Bobo Cabbar adlı şəxsin qəbri yerləşir. Yerli camaatın dediklərinə görə Baba Cəbrayıl seyid olmuş və bir zamanlar təqiblərdən yaxa qurtarmaq üçün bu əraziyə pənah gətirmiş əshabələrdəndir. Türbədə 1993-cü ildə təmir-bərpa işləri aparılmışdır. Türbə hündür təpəlikdəki palıd, şümşad və dəmir ağacı ilə əhatələnmiş kurqanın üstündə yerləşir. Şəkil. *Bobo Cəbrail türbəsi. Foto-İlham İlhami.*

4. Bobo (Baba) Rəsul türbəsi

(Toradi kəndi). Baba Rəsul türbəsi yerli əhəmiyyətli türbədir və Astara rayon mərkəzindən 30 km aralıda, Toradi kəndinin mərkəzində yerləşir. Türbənin yaranma tarixi - IX-XIII əsrlərə təsadüf

edir və buraya hər yerdən ziyarətçiyə gələnlər olur. Baba Rəsul XIV əsrdə yaşamış bir şəxsiyyət olmuş və yazılı mənbələrdə Baba Rəsulun 1400-cü ildə yaşadığı və onun Baba Cəbrayılın oğlu olduğu göstərilir. Baba Rəsulun qəbrinin üstündə bir məqərə inşa edilmiş və qəbir sahibinin sinə daşı həmin məqərənin sol tərəfindəki divara bərkidilmişdir. Bu sinə daşı kəhrəbadan çox nəfis şəkildə hazırlanmış, üzərində Quran-i Kərimdən ayələr qabartma üsulu ilə ərəb qrafikası ilə işlənmişdir. Məlumatla görə , qəbrin üzərindəki məqərə-ziyaretgahı, o, vəfat edəndən sonra orta əsrlərdə inşa edilmişdir. Bina qırmızı kərpicdən inşa olunmuş, qapısı qövsvari tağ şəkilli düzəldilmişdir. Ərazidə yeganə orta əsr tikilisidir ki, dövrümüzdə qədər gəlib çatmışdır. Yerli əhalinin dediklərinə görə ürəyi xəstə olan (epilepsiya) şəxslər bu ocağa pənah gətirdikdə şəfa tapırlar. Bobo Rəsulun varisləri Ərdəbilin Nəmin mahalında yaşayırlar. Bəzi yerli və yaşlı sakinlərin dediyinə görə gəlin daşları adı zalım əjdahanın toy məclisinin bütün üzvlərini daşa döndərməsi haqqında əfsanə ilə bağlıdır. Əcaib qayalardan biri yırtıcı başına bənzəyən formasına görə toy karvanının bütün üzvlərini daşa çevirdiyi güman edilən əjdahanın adını alıb. Ehtimal olunur ki, gəlin daşlarının bu adı alması qədim zamanlarda icra edilən ayinlərin əks sadasıdır. Bu türbə Baba Rəsul adlı bir ağır seyidin adı ilə

bağlıdır və əsasən yaxın kəndlərin əhalisi tərəfindən ziyarət olunur. Rəvayət edildiyinə görə Teymurləng (Orta Asiyada iri feodal hakimi olmuş) öz qoşunu ilə Torədi kəndindən bir neçə kilometr aralıqda yerləşən "Bİ" yaylağında dincəlirmiş. O, həmişə özünəməxsus Şahin quşunu pərvazlandırmaqdan böyük həzz almırmış. Bir dəfə quş Baba Rəsulun toyuq-cücəsindən aparmaq istəyəndə kamil şəxsiyyət onu tutub saxlayır. Xəbər Teymurləngə çatır. O, qəzəblənmiş halda cəlladı onun üstünə yollayır. Lakin əlində qılıncı daşa dönmüş kimi, yerə sərildiyini görürlər. Bu xəbəri Teymurləngə çatdırıldıqdan sonra qəzəbli halda özü Baba Rəsulun yanına gəlir. Möcüzədən sarsılaraq, bağışlanmasını xahiş edir. Allah Rəhmət Etsin!!! *Şəkil. Baba (Bobo) Rəsul türbəsi.*

5. Bobo (Baba) Misi türbəsi. Baba Misi türbəsi yerli əhəmiyyətli türbədir və yaranma tarixi - IX-XIII əsrlərə təsadüf edir. Bu türbə Baba Misi adlı bir ağır seyidin adı ilə bağlıdır və əsasən yaxın kəndlərin əhalisi tərəfindən ziyarət olunur.

6. Bobo (Baba) Cəbəl türbəsi (Sığəloni kəndi). Baba Cəbəl türbəsi yerli əhəmiyyətli ziyarətghahdır və Astara rayonunun Sığəloni kəndi ərazisində yerləşir. Ocağın tarixi orta əsrlərə gedib çıxır. Ocağı yerli sakinlər əsasən dini aylarda ziyarət edir və xəstələr burada şəfa tapır. Baba Cəbəl türbəsi də onun yanına pənah gətirmiş insanlara şəfa yeri və ümid yeri olur.

7. Bobo (Baba) Məhəmməd türbəsi. Baba Məhəmməd türbəsi yerli əhəmiyyətli türbədir və yaranma tarixi - IX-XIII əsrlərə təsadüf edir. Bu türbə Baba Məhəmməd adlı bir ağır seyidin adı ilə bağlıdır və

əsasən yaxın kəndlərin əhalisi tərəfindən ziyarət olunur. Eyni adda türbə Lerik rayonunun Coni kəndində də var. *Şəkil.Bobo Məhəmməd türbəsi.*

8.Çəpinə tulə türbəsi(Şiyəkəran kəndi).Çıraq türbəsi yerli əhəmiyyətli ziyarətgahdır və Astara rayonu Şiyəkəran kəndi ərazisində yerləşir və xalq arasında buna “Çıraq türbəsi” də deyilir. Türbənin yanında bir palıd ağacı var, deyilənlərə görə bu palıd ağacının 800-illik yaşı var. Ağacın altında Çıraq deyilən bir şəxsin məzarı və üstündə də 1,5 metr uzunluqda olan sinə daşı var. Kənd sakinlərinin dediklərinə görə , burad əlavə bir yazılı daş da olmuşdur. Buradakı sinə daşından həcmcə kiçik olan həmin daşı 1973-cü ildə AMEA-nın əməkdaşı yerli tarixçi Əsədulla İmaməliyevin vasitəsilə özləri ilə aparmışlar və həmin daşın indi də tarix müzeyində olduğu bildirilir. Ya.ılı palıd ağacının altında yerləşən bu türbənin ətrafında təpəlik və kərpic qalıqları vardır.Yerli əhalinin dediklərinə görə burada XIII əsrdə məscid olmuşdur. Türbə ərazisi sovetlər dövründə çay bağı olmuş, sonradan abadlaşdırılmış və yeni qəbiristanlıq salınmışdır. Yerli sakinlərin dediklərinə görə uzun müddət övladı olmayan gəlinin saçını ağaca bağlayıb niyyət etdikdən sonra arzu çin olur. (*Əfqan Şəfiyev. Bax yenə orda. Səh.73*)

9.Çıl Əvliyo(qırx Övliya) türbəsi.(*Sərək-Şüvi arası*) Qırx Övliya türbəsi yerli əhəmiyyətli türbədir və yaranma tarixi - IX-XIII əsrlərə təsadüf edir. Bu türbə Qırx Övliya ilə bağlıdır və əsasən yaxın kəndlərin əhalisi tərəfindən ziyarət olunur. Qeyd etməliyəm ki, eyni adda qəbiristanlıq Quba rayonunun Pırvahid kəndi ərazisində mövcuddur və şeyxlərə aiddir. Yerli sakinlərin dediklərinə görə orta əsrlərdə bu yerə 40 nəfər “əxi” birliyinin nümayəndələri gəlib məskunlaşıb və su müsəlmançılığın mistik qolu olan sufizmin təlimlərini yaymışlar. “ Əxi” sözü ərəbcə qardaş

deməkdir, məhz bu səbəbdən 40 nəfərlik övliya Sərək kəndinin dağ zonasında üzərlərinə düşən vəzifələri yerinə yetirmişlər. Çıl Əvliyo deyilən yerdə şərq üslubu ilə daş üzərində qabardılmış dini bəzəkləri əks etdirən 2-daş qalmışdır. Yerli əhali bu daşları ziyarət edir, üstündə şam yandırır. Daşın üzərində rəvayətə görə zeytun şirəsi tutulmuş və bu səbəbdən də ləkə qalmışdır.

10. Gəzəndaş türbəsi (Ərçivan qəsəbəsi). Gəzəndaş türbəsi yerli əhəmiyyətli türbədir və Astara rayonunun Ərçivan qəsəbəsində yerləşir. Türbənin yaranma tarixi-IX-XIII əsrlərə təsadüf edir. Gəzəndaş ziyarətگاهی Baki-Astara

magistralının düz üstündə Astara şəhərinə gedən istiqamətdə yolun sağ tərəfində Ərçivan qəsəbəsinin cənubunda yerləşir. Deyilənə görə Şah İsmayıl Gəzəndaş ziyarətghasında olub orda ağac basdırmış, nəzir qoyubmuş. Ziyarətgha iki hissədən ibarətdir, birinci hissədə yaşı 500-dən çox Nil ağaclarının altında tikili (şəhər) qalıqlarına rast gəlinir və güman edilir ki, əvvəllər həmin ərazilər qədim yaşayış məskəni olub. (tarixi faktları üzə çıxarmaq üçün arxeoloji qazıntılara ehtiyac var). İkinci hissədə üzə çıxmış iri daşlar mövcuddur. Qəzəndaş ziyarətghası dam örtüyünü heç vaxt götürməyib və kimsə bir dəfə ziyarətghağa dam bağlamaq istəsə də sabahsı damın yerində olmadığını görür. (dilimizdə "dam götürməyən Qəzəndaş" sözü də daşlaşıb.) Deyilənə görə Sasani hökəmdarı Nuşirəvan Şah (Ənuşirəvan I ci Xosrov 531-579) Ərçivanda Qəzəndaş ziyarətghasından ötərkən ağacliqlar arasında (əvvəllər o tərəflərdə bəs-bütün ağacliq olub 1-ci Xosrov abadlıq işləri aparıb) gecələr işıq yandığını görür. Bir qadından bunun sirrini soruşduqda qadın İlahidən gələn hikmət olduğunu, gecələr yanib, gündüzlər söndüyünü bildirir. Şah ziyarətghanın yanındakı axan çaya heyran

olduğundan bir müddət oralarda məskən salır, sonra dağlara qalxır. (Bax: *Jurnalist Gülnar Əsədli "Nura Qərç olunmuş Astaram"* kitabından.) Şəkil. *Gəzəndaş ziyarətگاهی. Foto. Asim Yusifov.*

11. Hacı Əfqan türbəsi

(*Hamoşam kəndi*). Hacı Əfqan türbəsi yerli əhəmiyyətli ziyarətگاهیdır və Astara rayonunun Hamoşam kəndi ərazisində yerləşir. Ocağın tarixi orta əsrlərə gedib çıxır. Hamoşamda yaşamış XX əsrin

əvvəllərində Əfqanıstandan dağlara pənah gətirmiş Hacı Əfqan öz dövrünün nüfuzlu şəxslərindən olub. Savadlı tarixçi kimi bu gün də, yaddaşlarda yaşayır. Hacını həqiqətən dünyagörüşlü, təbiətən ağır, kamil bir şəxsiyyət kimi görənlər olub. Məhz ona görə də məzarı bu gün ziyarətگاهی kimi tanınır. Ocağı yerli sakinlər əsasən dini aylarda ziyarət edir və xəstələr burada şəfa tapır. Hacı Əfqan türbəsi də onun yanına pənah gətirmiş insanlara şəfa yeri və ümid yeri olur. *Şəkil. Hacı Əfqan türbəsi.*

12. Xəlifə Baba türbəsi. Xəlifə baba türbəsi yerli əhəmiyyətli ziyarətگاهیdır və Astara rayonu ərazisində yerləşir. Əsasən yerli sakinlər tərəfindən ziyarət olunur. *Şəkil. Xəlifə Baba ziyarətگاهی.*

13. Kanə hi (Köhnə bağ) (Sım kəndi) türbəsi. Türbəsi yerli əhəmiyyətli ziyarətgahdır və Astara rayonunun Sım kəndi ərazisində yerləşir. Abidə XVII əsr və ondan sonrakı dövrlərdə kəndə gələn Səfəvi şeyxlərinin nəslindən olan Baba Həməzənin övladlarının adı ilə bağlıdır. Tarixin yadigarı olan Sım kəndi şeyxlər dövründə (XVII - XX əsrin ilk illəri) yenidən inkişaf mərhələsinə qədəm qoymuşdur. İslam dinini yayan, təbliğ edən Sım şeyxləri dövrünün tarixi şəxsiyyətlərindən biri olan, “XIII yüz ildə monqolların işğal etdikləri ərazidə kortəbii sufi-dərviş ordenlərindən birinin banisi, ordenin və şeyxlər sülaləsinin adı müqəddəs sayılan Şeyx Səfiəddin İshaq əl-Musəvi-əl-Ərdəbillinin (1252-1334)”² nəslilə bağlı meydana gəlmişdir. “Kanə-hi” ziyarətgahında Şeyx Saleh, Şeyx Molla Fərəc Əfəndi ilə yanaşı daha iki qardaşı Şeyx Məmmədlə, Şeyx Sovqat uyuyur. Şeyx Molla Fərəcin iki nəvəsi, Şeyx Məmmədağa və Şeyx Molla Əzizağanın da məzarı bu qəbristanlıqdadır. Digər iki nəvəsi, Şeyx Hafis ikinci dünya müharibəsində həlak olmuş, Şeyx Molla Mirhəsən isə 2003-cü ildə 22 yanvarda dünyasını dəyişmişdir. Şeyx Molla Mirhəsən yarım əsrdən artıq yaşadığı Kijəbə qəsəbəsindəki Sultan Şeyx Məhəmməd Zalani ziyarətgahında dəfn olunmuşdur. Şeyx Molla Fərəc Əfəndinin dörd oğlu kənd qəbristanlığında dəfn olunmuşlar.

14. Qəribə Seyid türbəsi (Vaqo kəndi) Qəribə Seyid əhəmiyyətli türbəsi yerli ziyarətgahdır və Astara rayonunun Vaqo kəndi ərazisində yerləşir. Ocağın tarixi orta əsrlərə gedib çıxır vəmyerli sakinlər əsasən dini aylarda

ziyarət edir və xəstələr burada şəfa tapır. Qərib Seyid türbəsi də onun yanına pənah gətirmiş insanlara şəfa yeri və ümid yeri olur.

15. *Mirbaba türbəsi* (*Pensər kəndi*). Bu türbə yerli əhəmiyyətli ziyarətəgahdır və Astara rayonu Pensər kəndi ərazisində yerləşir və ocağın sahibi Mirbaba Mirfəttah oğludur. Türbə xüsusi daşlarla birotanlı inşa edilib və Mirbabanın qəbri məqbərənin tən ortasındadır. Qəbrin üst hissəsi iki təbəqəli, qədim üslubda düzəldilmişdir. Hündürlüyü təqribə 70 sm, uzunluğu 2 metr olan bu qəbirüstü abidənin üstündə şam yandırmaq üçün xüsusi dəlik və su qoyulması üçün isə yer düzəldilib. (*Əfqan Şəfiyev. Bax yənə orda .səh.62*)

16. *Məhəmməd Mazandarani ziyarətəgahı*. (Hamoşam kəndi). Məhəmməd Mazandaani ziyarətəgahı yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsidir və Astara rayonunun Hamoşam kəndi ərazisində yerləşir. İrənin Mazandaran vilayətindən dağlarımıza pənah gətirmiş bu şəxs uzun illər Hamoşamda yaşamışdır. Tarixçinin dediyinə istinadən o, gözəl şeirlər yazmış. Vəsiyyətinə görə Reqluba kəndinə gedən yol kənarında Qəvulda (iki dağ arası) basdırılıb. Qocaman palıd ağacının yanında üzü qıbləyə sarı uyuyan qərib övliyanın ruhunu Mazandaran gələn Vətən küləyi oxşayır.

17. *Nur-e Nəbi türbəsi* (*Zəngüləş kəndi*). Kor nəbinin adına. Nur-e Nəbi türbəsi yerli əhəmiyyətli ziyarətəgahdır və Astara rayonunun Zəngüləş kəndi ərazisində yerləşir. Ocağın tarixi orta əsrlərə gedib çıxır və yerli sakinlər əsasən dini aylarda ziyarət edir və xəstələr burada şəfa tapır. Nur-e Nəbi türbəsi də onun yanına pənah gətirmiş insanlara şəfa yeri və ümid yeri olur.

olunur. *Şəkil.Pir-e Sübo.*

18.Pir-e Sübo türbəsi.(*Kişəbə kəndi*). Piri Sobo Salo türbəsi yerli əhəmiyyətlidir və Astara rayonunun Kijəbə qəsəbəsi ərazisində yerləşir. Türbənin tikilmə tarixi IX – XIII əsrlərə təsadüf edir və əsasən yerli sakinlər tərəfindən ziyarət

19.Pir-e bılud (*Sım kəndi*). Piri bılud yerli əhəmiyyətli tikilidir və Astara rayonunun Sım kəndi ərazisində yerləşir. Sım ərazisində yerləşən, təkcə Astara və onun ətraf rayonlarında deyil, İran İslam Respublikasında da tanınan,

ağır ocaq kimi ziyarət edilən türbələrdən biri də “Pir-Bılud” (“Uca-Pir”, “Ucada duran Pir”) türbəsidir. Türbə Sım-Şından istiqamətində Uti xarabalığının qərbində yerləşir. Türbənin digər ziyarətgahlardan yaşının çoxluğunu qəbristanlığa qədəm qoyan hər kəs hiss edir. Çünki, ziyarətgahın bir çox qəbrləri artıq təbii şəkildə torpaqda itmiş və ya itməkdədir. Əksər qəbrlərin daş abidələrini mamır basmış, görünməz etmişdir. Türbənin və onun ətrafında mövcud olan yaşayışın qədimliyini ən azı Tunc dövrünə aid olduğunu 5-6 min ildən artıq yaşı olan ziyarətgah adının əvvəlində işlədilən “Pir” (“Pi”) sözü də təsdiqləyir. Qəbirüstü abidələr həm pilləli, həm də adi qaydadadır. “Pir-Bılud”ın mərkəzində təpədə yaşı bəlli olmayan palıd və digər ağacların kökləri altında qədim bir xarabalığın yeri müşahidə

olunur. Təpənin quruluşu sanki kurqanı xatırladır. Kurqanın *ətəyində yan-yanı üç qəbir vardır. Həmin qəbirlərin üzərindəki nəhəng daş özündə üç pilləlidir. Qəbristanlığa gələnlərin də ən çox ziyarət etdiyi, üstünü mamırlar basmış bu üç qəbir üstü daşdır. Ölçüləri müxtəlif olan həmin abidələr şəkildən görüldüyü kimi niyyət daşı hesab olunur. Ziyarətçilər niyyət tutub qəbir daşının üzərində kiçik bir daş parçası qoyurlar və inanırlar ki, niyyətləri hasil olacaq.* Dini inanclara görə şəfa tapmaq üçün ziyarətçilər özünün və ya xəstələnən adamın paltarının tikəsindən qəbrin yanındakı kolun budağına-bağlayırlar. Bu ziyarətgahı digərlərindən fərqləndirən özünəməxsus xüsusiyyətlərindən biri də budur ki bu üç qəbrin hansının əsas ziyarətgah olması bilinir. Hələ XIX əsrin ortalarında həmin qəbirlərin üzərində Şeyx Abbasın övladları tərəfindən bir neçə dəfə ayrı-ayrı vaxtlarda “kolo” (“məqbərə”) tikilsə də bu tikililəri səhəri gün qəbrin 100-150 metrliyindəki dərədə axan çayda görmüşlər. Ona görə də indiyə kimi ziyarətgahda məqbərə tikilməmişdir “Pir-Bılınd” ziyarətgahının ətraf qəbristanlıqlardan fərqləndirən digər xüsusiyyətlərindən biri də onun haqqında xalq arasında yayılmış olan rəvayət və inancların sayca çoxluğudur. Bu da onun yaşının daha çoxluğundan irəli gəlir. Mövcud olan inanclara görə “Pir-e Bılınd” ziyarətgahında “peştə də sığ” (“bel söykənən daş”) adlanan daşın kəraməti ondadır ki, hər kəsin beli ağrayırsa, bu daşın yanına gedər, üç dəfə belini həmin daşa söykəyər, özü ilə gətirdiyi bir sancağı daşın üstünə qoyar və beləliklə ağrılardan azad olub və şəfa tapar.

İndi də yaxın və uzaq kəndlərin əhalisi bu daşın şəfa verici qüvvəsindən istifadə dæedirlər. Haqqında danışılan bel söykenilən daş rayonumuzun başqa ziyarətgahlarındada mövcuddur. Qəbirstanlığın

girəcəyindəki niyyət daşı da “Pir-

Bılınd” ziyarətgahındakı inanclardan biridir. Təzə evlənənlər və ya uşağı olmayanlar niyyət daşının yanına gedər, niyyət tutar ki, uşağı olar və ya olmaz . Sonra daşın dibindəki uyuğdan bir ovuc torpaq götürər, əgər ovucundakı torpaqda hər hansı bir həşərat və ya canlı olarsa, deməli niyyəti baş tutar. Digər bir inanca görə isə niyyət daşının yanına gələn şəxs çubuqlardan nənni və ya beşik düzəldə , onu niyyət daşının yanındakı uyuğdan asar. Sabahısı gün gəlib nənniyə baxar. Əgər onun içində hər hansı bir budaq tikəsi, ağac qırıntısı, yarpaq və sair cism olarsa, deməli, həməən adamın övladı olacaq . Belə olduqda həmin şəxs nənninin içindəki cismi götürüb uşağı olanda əvvəl onun beşiyindən, sunradan isə (ayaq tutub yeriyəndə) boynundan asar ki, övladı gələcəkdə bütün şər bəlalardan hifs olunsun. Sım və onun ətraf ərazilərinin tarixini qiymətləndirmək üçün əlimizdə bu türbə ilə bağlı daha bir inanc haqqında məlumat vardır. “Pir-Bılınd” ziyarətgahının şərq tərəfində “Krana do” deyilən aşağı tərəfdən oyduğu olan qoz ağacından göyöskürək xəstəliyinə tutulmuş uşaqların müalicəsində istifadə olunur. Bu haqqında Abdulla Əhmədovun dedikləri: “Mən uşaqlıqda kiçik dayım Şeyx Mirhəsənlə çox vaxtı bir yerdə olardım. O, getdiyi yerlərə mənə də aparırdı. Bir gün meşəyə gedirdik, mən göy öskürəyə tutulmuşdum . Yolda öksürməyə başladım , az qala nəfəsim kəsilirdi. Dayım mənə tez türbəyə apardı. Orada

məni bir qoz ağacın gövdəsindəki yerin üstündə olan yarıqdan üç dəfə o fərəç, bu tərəfə keçirdi. O ogündən öskürəyi sağalmağa başladı. Dayımın göstərişi ilə nəzir olaraq üç ədəd çiy yumurta aparıb “Krana donun yarğında qoydum”. Sımda olan “Kanə - hi” (“köhnə əkin yeri”) ziyarətگاهی buraya orta əsrlər də gəlmiş şeyxlərin adı ilə bağlıdır. Qəbiristanlıqda təxminən 600-dən çox qəbir müşayidə olunur. Ziyarətگاهی əsas biri Şeyx Abbasın iki oğlu-şeyx Saleh və Şeyx Molla Fərəcdir. Dövrünün böyük şəxsiyyətlərindən biri olan Ərdəbil şeyxi Şeyx Səfiəddinin nəslindən olan Sim şeyxləri islam dininin yayılması ilə əlaqədar Sıma təşrif buyurmuşlar. Ümumiyyətlə, dövrünün nüfuzlu şəxsiyyətlərindən olan şeyxlər nəslinin nümayəndələri hal-hazırda da Astara rayonunun müxtəlif yaşayış məntəqələrində, o cümlədən, Sım, Səlivə, Miki kəndlərində və Kijəbə qəsəbəsində yaşayırlar. *Şəkil. Pir-e Bilind.*

20.Pir-e Həbib. Pir-e Həbib yerli əhəmiyyətli ziyarətگاهیdır və Astara rayonunun Təngərüd kəndinin ərazisində, kəndin yuxarı başında, “içəri məhəllə” adlanan ərazidə yerləşir. Abidə əsasən məhərrəm aylarında ziyarət olunur və az ziyarət olunan pirlərdəndir. Bu pirin qeydiyyat nömrəsi 5764-dür və qeydiyyatda qədim qəbiristanlıq kimi qeyd olunmuşdur, lakin elə həmin qəbiristanlıqda da eyni adda pir yerləşir. Bu qədim türbə orta əsrlərə aid edilir, lakin digər deyimlərə görə isə pirin tarixi daha qədim dövrlərə, yəni Təngərüd kəndinin tarixindən də əvvələ gedib çıxır (*Bax: İlham İlhami. Təngərüd, Maşxan və Pensər abidələri. Mədəniyyət qəzeti., səh. 75*)

21. Pir-e Ərəb (*Piyəkənarırd kəndi*). Pir-e Ərəb yerli əhəmiyyətli ziyarətgahdır və Astara rayonu Piyərüdəkənarırd kəndi ərazisində yerləşir. *Şəkil. Pir-e ərəb türbəsi.*

22. Pir-e Pəndər. Pir-e Pəndər yerli əhəmiyyətli ziyarətgahdır və Astara rayonu ərazisində yerləşir. Əsasən yerli sakinlər tərəfindən ziyarət olunur. *Şəkil. Pir-e Pəndər.*

23. Pir-e Əbülqasım (*Şüvi-Siyətük arası*). Pir-e Əbülqasım yerli əhəmiyyətli ziyarətgahdır və Astara rayonunun Şüvi-Siyətük kəndləri arasında yerləşir. *Şəkil. Pir-əbülqasım türbəsi.*

24. Pir-e Davud türbəsi. Pir-e davud türbəsi yerli əhəmiyyətli ziyarətgahdır və Astara rayonu ərazisində yerləşir. Yerli əhali bu ziyarətgaha pənah aparıb şəfa tapır. *Şəkil. Pir-e davud türbəsi.*

25.Pir-e Hacı türbəsi. Pir-e Hacı türbəsi yerli əhəmiyyətli ziyarətgahdır və Astara rayonu ərazisində yerləşir. Əsasən yerli əhali tərəfindən ziyarət olunur.

Şəkil.Pir-e Hacı

26.Pensər piri. Pensər piri yerli əhəmiyyətli ziyarətgahdır və Astara rayonunun Pensər kəndi yaxınlığında, Astara-Lənkəran şose yolunun sağında yerləşir. Pir hündürlüyü təqribən 10 metr olan bir təpəlikdə yerləşir və burada şərqlə üslubunda bir günbəzi olan məqbərə Məqbərənin var.

Məqbərənin ətrafı çay daşları ilə əhatələnmiş . burada çoxlu sayda müxtəlif növ ağac-nil ağacı, bir neçə şümşad və qaragöz vardır.

27.Seyid Kərim türbəsi

(Maşxan kəndi). Seyid Kərim türbəsi yerli əhəmiyyətli türbədir və Astara rayonunun kəndi ərazisində yerləşir. Bu türbə orta əsrlərdə yaşamış Seyid Kərimin məzarı üstündə inşa edilmişdir. Türbənin

tikilmə tarixi IX-XIII əsrlərə təsadüf edir. Lakin 1995-ci ildə burada yeni bir türbə inşa edilib. . Türbənin iç sahəsi 3, 5x4, 5 metr olmaqla hündürlüyü 2, 20 metrdir. Türbə əsasən mişar daşlarından tikilib və türbənin dam örtüyü qırmızı kirəmitlə işlənib. Türbənin içəri yalnız sərdabədən ibarətdir və bu

sərdabədə Seyid Kərim adlı zatın qəbri yerləşir. Türbənin qarçısında iki ədəd yan-yana tarixi təqribən 500-600 –il olan iri nil ağacı vardır.Həmən şəfa ocağının təqribən 7-8 metr aralığında olan üzbəüz təpəlikdə torpaqdan bayıra çıxan ağac köklərində yerli əhalinin inancına görə , xəstə doğulmuş körpə uşaqları, dil açmayan, yeriməyənləri, üç dəfə o tərəfə bu tərəfə keçirməklə “mualicə” prosesinin yerinə yetirmiş olurlar və inanca görə xəstələr şəfa tapırlar. Orada olan başdaşılar üzərində yazılar övcud olmuşdur,lakin onları qorumaq üçün üzərinə yaşıl rəng çəkildiyindən onları oxumaq çətindir. Kənd sakinlərinin inanclarına görə Seyid Kərim peyqəmbər nəslindən olub. Belə ki, AMEA-nın elmi əməkdaşı, tarix elmlri doktoru, professor Məşədixanım Nemətova, və Azərbaycan republikaası Mədəniyyət Nazirliyi abidələrin qorunması və istifadə sektorunun müdiri , memarlıq ittifaqının üzvü, texnika elmləri namizədi İslam Göyüşovun köməyi ilə tədqiq olunaraq oxunmuşdur. Tədqiqat zamanı alimlər belə qənaətə gəlmişlər ki, Seyid Kərimin türbəsində olan başdaşı-kitabə böyük tarixi, mədəni və siyasi əhəmiyyətə malik olan bir salnamədir. Məhz bu yazıdan məlum olur ki, bu başdaşı 1330-cu ilə aiddir və orada dəfn olunan şəxs mövlanadır. “Mövlana” sözü ərəbcədən tərcümədə İslam dinini tədqiq edən alim” deməkdir.

Əfqan Şəfiyev özünün kitabənda Mövlana Seyid Kərimin yaşadığı dövrü Qaraqoyunlulara aid edir, lakin bu Hülakülər dövrünə təsadüf edir.(*Bax: Əfqan Şəfiyev.Astara rayonunun tarixi-memarlıq abidələri.,B., "Nurlan" 2008".səh.45*)

28.Seyid Əhməd ibn Kərim türbəsi(*Maşxan kəndi*).

Yerli əhəmiyyətli türbədir və Astara rayonunun Maşxan kəndi ərazisində yerləşir. Türbənin tikilmə tarixi 1472-ci ilə təsadüf edir. Əhməd ibn Kərim türbəsi

Astara rayonunun Maşxan kəndi

ərazisində yerləşir. Belə ki, Seyid Əhməd yeddinci imam Musa kazımın nəslindəndir. Seyid Əhmədin məzar daşı məhz burada yerləşir və onun üzərində ərəb-fars dillərində yazılar var və bu yazılar 1956-cı ildə tarix elmləri doktoru Məşədixanım Nemətova tərəfindən oxunub tərcümə edilmişdir. Bax:Məşədixanım Nemətova. Azərbaycan pirləri. Bakı, 1992, səh. 40). Seyid Əhməd ibn Kərim türbəsi formaca düzbucaqlıdır və bir giriş qapısı var. Türbənin qapısından içəri dəhliz (10 kv. metr) yerləşir və dəhlizdən sonra içeridəyə doğu getdikdə daha bir otaq var və bu otağın içərisində isə sahəsi 35 kv. metr olan bir qəbir yerləşir. Bu qəbirdə öz dövrünün ağır seyidlərindən sayılan Seyid Əhməd adlı zat yatır və türbənin döşəməsi torpaq, tavanı isə taxta materialındandır. Seyid Əhməd adından görüldüyü kimi peyqəmbər (s) nəslindən olmuşdur. Bu türbə son zamanlara qədər dağılmış vəziyyətdə idi, lakin 1990-cı ildə burada təmir-bərpa işləri aparılmış və türbə restavratsiya olunaraq yararlı hala salınmışdır. Türbənin XIX əsrin əvvəllərində tikildiyi qeyd olunur. 1995-ci ildə bu türbə yenidən tikilmişdir. Kənd sakinlərinin bildirdiyinə görə, Seyid Əhməd Peyğəmbər nəslindəndir. Maşxan kəndində yerləşən Seyid Əhməd Ziyarətghahında orta əsrlərə aid çoxlu sayda abidələr-baş daşları, sinə daşları, əli daşı və böyrək daşları vardır ,lakin hələ tədqiq olunmamışdır. (Bax: Əfqan-Şəfiyev.,Astara

rayonunun tarixi-memarlıq abidələri.,B.”Nurlan”.səh.44). Sınə və baş daşlarının üzərində ərəb qrafikası ilə, oyma üsulu ilə işlənmiş yazılar, Quran ayələrindən nümunələr qeyd olunmuşdur. (Mənbələrə əsasən Seyid kərim hicri 876-cı ildə vəfat edir ki, bu da miladi tarixi ilə 1472-ci il deməkdir. Türbənin inventar nömrəsi 4131, sistem kodu isə AJA003930-dur. *Şəkil.Qədim daş.*

29.Səncər Gilani türbəsi(*Alaş yolu üstündə*). Seyid Səncər türbəsi yerli əhəmiyyətli ziyarətgahdır və Astara rayonunun Səncərədi kəndindən Alaş kəndinə gedən yolun sol tərəfində yerləşir. Türbənin tarixi orta əsrlərə aiddir və türbə orta əsrlərdə Gilandan buraya pənah gətirib məsgən salmış Seyid Səncər Gilani adlı şəxsə məxsusdur.Türbədə cümə axşamları şamlar yandırılır və rəvayətə görə kəndin adı bu şəxsdən götürülmüşdür.*Şəkil.Seyid Səncər türbəsi.*

30.Seyid Cəmaləddin piri (*Pensər kəndi*). Seyid Cəmaləddin piri yerli əhəmiyyətli pirdir və bu pir Lənkəran-Astara şose yolunun üstündə (Butəsər) kənd qəbiristanlığında yerləşir. Bu türbə yerli camaat tərəfindən “Seyid Cəmaləddin piri” adlandırılır. Deyilənlərə görə, burada çoxlu mərmər başdaşları var imiş ki, bunlar da 1918-ci ildə yanğın

nəticəsində tələf olmuşdur. 1924-cü il məlumatına görə, Seyid Camal türbəsi iki otaqdan ibarət olmuşdur. Otaqlardan birində Seyid Camal dəfn olunmuş, ikincisində isə iki qəbir daşı varmış. Sonradan köhnə abidənin yerinə bişmiş kərpicdən, daxildən və xaicdən düzbucaqlı plana malik, təzə bir bina tikilmiş və içərisində yerləşən taxta qutu içərisinə qoyulmuşdur. Türbənin içərisindəki dördbucaqlı mərmərdən qadına məxsus başdaşı qoyulmuşdur. Ehtimallara görə baş sərkerdə Pir hüseyinin hicri 811-ci (1408-1409) ildə vəfat etmiş qızı Xudavənd xatuna aid olduğunu söyləmək olar. Seyid Cəmaləddin abidəsi dövrümüzə qədər qalmaqdadır. Bu abidə başqa tarixi sənədlərdən də məlum olduğuna görə, Aynəzzəman Cəmaləddin Gillidir (yəni Gilanlıdır) və Butəsər mahalının Malvan kəndindəndir. Beləki, O, Şeyx Səfi Ərədbilinin Şeyx Zahid adıyla tanınmış ustadı tacəddin İbrahimin mürsədi olmuşdur. Seyid camal öz ömrünün çox hissəsini Astarada yaşayıb sufizmi təbliğ etmiş və öz nəzəriyyəsinə Şirvanda yaymaq üçün oğlu və müridi Seyid Sədullanı Bakıya göndərmişdir. Bakıda , içərişəhərdə sağlamlıq zonasının poliklinikasının yerləşdiyi yerləşdiyi binanın baştağında bu barədə məlumat verən XIV-XV əsrə aid maraqlı kitabələr vardır. Seyid Sədulla Bakıda qeyd olunan xeyriyyə cəmiyyəti yaratmış və sufizmi Şirvan ərazisində yaymaq işlərinə rəhbərlik etmişdir. Həyətə açılan baştağın üstündəki iki sətirik ərəbcə nəsx xəttlə yazılmış kitabənin məzmunu belədir. “Bu xeyriyyə idarəsinin bina olunmasına peyqəmbərliyin məşəli, risalətin tacı Seyid Sədulla əmr etmişdir”. Baştağda dah iki kitabə var. Sağ tərəfdəki kitabədə Quranın 33-cü ayəsi və altıncı surənin 90-cı ayəsi yazılmışdır. Sol tərəfdəki kitabədə hədis yazılmışdır: “Peyqəmbər – ona salam olsun – dedi: Allaha inanalar ziyarət edilir və allah onları pis işdən uzaqlaşdırır. ”Kompleksdə, həyətə daxil olanda sağ və sol tərəfdə həyət boyu otaqlar var.

(Bax: *Azərbaycan Məscidlərinin Ensiklopediyası*. Bakı-2001. səh. 28-31).

31. Seyid Gülüstan piri. Seyid Gülüstan piri yerli əhəmiyyətli ziyarətgahdır və Astara rayonu ərazisində yerləşir. Bu ziyarətgah əsasən yerli sakinlər tərəfindən ziyarət olunur və ona pənah gətirənlərə şafa verir. *Şəkil. Seyid Gülüstan piri.*

32. Səqliston türbəsi (Zərbəlin kəndi). Qırmızı gilli, səfalı yer. *Gülüstan deməkdir.* Səqliston türbəsi yerli əhəmiyyətli ziyarətgahdır və Astara rayonu Zərbəlin kəndi ərazisində yerləşir.

33. Süfi Rövşən ocağı (Şümrüd kəndi). Süfi Rövşən türbəsi yerli əhəmiyyətli ziyarətgahdır və Astara rayonu Şümrüd kəndi ərazisində yerləşir.

34. Şeyx Məhəmməd Dilimi türbəsi. Şeyx Məhəmməd Dilimi türbəsi yerli əhəmiyyətli türbədir və yaranma tarixi - IX-XIII əsrlərə təsadüf edir. Bu türbə Şeyx Məhəmməd adlı bir ağır seyidin adı ilə bağlıdır və əsasən yaxın kəndlərin əhalisi tərəfindən ziyarət olunur. *Şəkil Şeyx Məhəmməd Dilimi türbəsi.*

35.Şeyx Şəmsəddin türbəsi. Şeyx Şəmsəddin türbəsi yerli əhəmiyyətli ziyarətgahdır və Astara rayonu kəndi ərazisində yerləşir.

36.Şeyx Nəsrullah türbəsi (*Sipyət kəndi*). Şeyx Nəsurullah türbəsi yerli əhəmiyyətli türbəsidir və Astara rayonunun Sipyət kəndi yaxınlığında, Bakı-Astara əsas yolundan təqribən 30 km, əhalinin yaşayış yerindən isə təqribən 4

km. aralıda yerləşir. Türbənin tarixi XIV-XV əsrlərə təsadüf edir və bu ərazidə həməən dövrün görkəmli və müdrik şəxsiyyətləri – Şeyx Nəsrullah, Şeyx Mir Abbas, Şeyx Vəliəddininin qəbirləri yerləşir. Ziyarətqah ərazisində yerləşən bulaqdan yuxarıda kiçik bir təpədə məscidin olması söylənilir. "Şeyx Nəsrullah" ziyarətqahı ərazisində ağır çəkியə malik namaz daşı var. Ziyarətə gələnlər bu daş üstündə namaz qılırlar. Talış bölgəsində əfsanəvi səciyyə daşıyan gəlin daşları da bu ərazidə yerləşir. Şeyx Mir Abbasın məzarı Mir Baba Həməzə və Şeyx Mir Ələmdən fərqli olaraq Şimali Azərbaycanda, Astara rayonun Pəlikəş inzibati ərazisinə daxil olan və hal-hazırda heç kəsin yaşamadığı "Pü" kəndinin ərazisində yerləşən Şeyx Nəsrulla ziyarətqahındadır. Minlərlə qəbri, bir hektardan çox ərazisi tamamilə müxtəlif növ qocaman ağaclarla örtülmüş bu ziyarətqahın iki əsas övliyası yuxarıda adları çəkilən şeyxlərdir. Qəbristanlığın girəcəyində hər iki övliyanın qəbri üzərində məqbərə ucaldılıb. Şeyx Mir Abbas həm də Şeyx Nəsrullanın əmisidir. Sonsuz olan Şeyx Nəsrulla haqqında öyrənə bildiklərimdən belə məlum oldu ki, o özündən əvvəlki şeyxlərdən kərəmətdə heçdə geri

qalmırmış. Şeyxlə bağlı xalq arasında yayılmış rəvayətlərin birində deyilir ki, keçmişdə böyük nüfuz sahibi olan Abid adlı bir imkanlı şəxs ömrünün sonlarında Həcc ziyarətinə getməyi qərara alır. Ziyarətə getməmişdən əvvəl İslam qanunlarına uyğun hamı ilə halallaşır, uğurlu bir gündə Həcc ziyarətinə yolaq düşür. Gün o gün olur ki Həcc mərasimi başa çatır. Gecəni Kəbə ətrafında digər zəvvarlar kimi keçirdən Abid yuxuda görür ki, ağsaqqal, uzun əbalı, nurani bir kişi ziyarətçilərə bir-bir deyir: “Sənin ziyarətin qəbul olundu”, “sənin ziyarətin qəbul olundu”. Elə ki, gəlib ona çatdı – “sənin ziyarətin qəbul olunmadı ”dedi və keçib yoluna davam etdi. Abid yuxudan ayılır. Səhər vətənə qayıtmaq fikrindən daşınır. Düz bir il Ərəbistanda (Məkkə şəhərində) qalıb gələn Həcc mövsümünü gözləyir. Onun yuxusu isə yenidən əvvəlki tək təkrar olunur. Aradan illər keçir Abidin yeddinci Həcc ziyarətində yuxusuna girən nurani kişi onun Hacı olduğunu nəhayət ki, ona söyləyir. Abid bu illər ərzində daha da qocaldığından çox uzaqlarda olan məmləkətinə getməyə nə taqəti, nə də pulu qalmışdır. O, hamının tanıdığı, hörmətlə yanaşdığı bir üləmanın yanına məsləhətə getməyi qərara alır. Başına gələn əhvalatı əvvəldən-axıra ona danışır və onun Abidə rəhmi gəlir. Ona məsləhət görür ki, səhər sübh namazı vaxtından əvvəl Kəbənin qapısı ağzına gəlib gözləsin. Yaşıl əbalı, alçaq boylu, belində “tolə gəyş” (“cökə ağacının qabığından kəmə”) nişanələri olan bir şəxs hər gün beş vədə namazını qılmaq üçün sizin məmləkətdən buraya gəlir. Çalış namaz vaxtı onu gözdən qaçırmayasan. Mənə söylədiklərini ona da danışarsan və xahiş edərsən ki, sənə kömək etsin. Abid deyilən vaxtda yaşıl əbalı şəxsin gəlişini görəndə çox sevinir. Dünən üləmanın dediyi bütün nişanələrini özündə daşıyan həmvətəninə yaxınlaşıb başına gələn əhvalatı ona danışır. Sonda ondan xahiş edir ki, onu da özü ilə məmləkətinə

aparsın. Həmən şəxs əvvəl Abidə evinə dönmək üçün yol pulu təklif edir. Abid isə dönə-dönə ondan xahiş edir ki, ona rəhm edib özü ilə məmləkətinə aparsın. Nəhayət, yaşıl əbalı şəxs razılıq verir. Namazdan sonra Abid yaşıl əbalı şəxsin nişan verdiyi yerdə onunla görüşür. Həmin şəxs Abidə deyir ki, ayaqlarını ayaqlarımın üzərinə qoy, belimi möhkəm qocaqla və gözlərini yum və mən aç deməyincə gözlərini açmayasan. Abid bütün deyilənlərə əməl edir və bir azdan onun qulaqlarına səs gəlir-aç gözlərini - abid gözlərini açır. Bura Həcc ziyarətinə getməzdən əvvəl hər cümə günü ziyarət etməyə və “Yasin” oxumağa gəldiyi “Səyd Cəmul” (“Seyid Camal”) türbəsi idi. Həminşəxs ondansoruşur: -Buranı tanıyırsan? Cavab: -Bəli. Sual:- Evinə gedə bilərsən? Cavab: - Bəli. Sual: - Bax gör o gələnlər kimdir? Abid arxaya baxdı, uzaqdan bir dəstə adam gəlirdi, sonra yol-yoldaşına tərəf döndü, ancaq ona əvəzsiz yaxşılıq etmiş həmin şəxs yox idi. Dörd tərəfinə boylandı, amma yaşıl əbalı şəxs qeyb olmuşdu. Abid vətəninə sağ-salamat gəldiyi üçün Allaha min dəfə şükür etdi. Daha sonra əzizləri ilə görüşmək üçün doğma evinə tələsdı. Aradan aylar ötür, həqiqətdə baş vermiş, lakin qeyri-adi görsənən bu hadisə hər tərəfə yayılır. Sonra məlum olur ki, bütün bu nişanələrə malik olan şəxs böyük kəramət sahibi Şeyx Nəsrulladı. Şeyxin bu qeyri-adi kəramətini təsdiqləyən ikinci bir rəvayətdə deyilir ki, bir dəfə atası Şeyx Nəsrullanı yanına səs-ləyir, lakin səs verən olmur. İkinci dəfə səs-ləyir, yenə də səs-səmir gəlmir. Ata oğlunu üçüncü dəfə səs-ləmək istəyərəkən Şeyx Nəsrulla özünü qapıdan içəri salır. Heç vaxt atası oğlunu iki dəfə çağırmazdı. Atasının bircə səsinə hay verərmiş. Ona görə də ata oğlu ilə maraqlanır ki, nə üçün gecikdin. Şeyx Nəsrulla atasından üzür istəyib deyir: -Ata, məni birinci dəfə səs-ləyəndə “Kəbə” də artıq namazımı qılıb qurtarmışdım. İkinci səsinizdə yarı yoldaidim. Şeyxlə

bağlı üçüncü rəvayətdə deyilir ki, Şeyx Nəsrulla dostları ilə bulaq başında söhbət edirmiş. Onlar: “Öz kəramətini bizə göstər” deyərək ona sataşır. Şeyx təsbehini suya atır. Şirhaşır axan su təsbehi aparır. Şeyx, “Gedək təsbehimi evimin yanında olan bulaqdan götürəcəyəm” deyib, onlarla bir yerdə gəlib təsbehi axar bulağın başında götürür”. Digər rəvayətə görə bir gün Nəmindən Şeyx Nəsrullanın qonağı gəlir və Şeyx sözarası qonağa deyir: - Bugün sizə bir yemək verərəm ki, heç yeməmiş olarsınız. Süfrəyə yemək gətirilir. Qonaq görür ki, bu həmişə yediyi südlüaşdır. Ona görə də deyir: Şeyx:-Bəs deyirdin ki, heç yemədiyiniz yemək verəcəyəm? Bu ki, südlüaşdır. Şeyx deyir:-Doğrudan da siz beləsinizi ömrüzdə yeməmişsiniz. Sonra pəncərəsinin pərdəsini çəkib, evin tinində “Küjço” (“Maral”) sağan arvadını qonağa göstərir. Qonaq başa düşür ki, Şeyx verdiyi vədəmələ edib. İstər Cənubi Azərbaycanda (Ərdəbildə), istərsə də Şimali Azərbaycanda (Astara rayonunda) Şeyx Nəsrullanın nə atasının adını, nə də onun haqqında yuxarıda verilən rəvayətlərdən başqa məlumat yoxdur. Mir Baba Həməzinin övladlarından Şeyx Müstəfir, Şeyx Exsan, Şeyx Molla Babanın adlarını tədqiqat apardığım ərazidə tanıyanlar çoxdur. Lakin adlarını çəkdiyim bu üç Şeyxin həyatı barədə heç kimdəm əlavə bir məlumat öyrənə bilmədim. Səbəb budur ki, XX əsrin əvvəllərində (1920 -1938-ci illər) onlardan bəhs edən şəxslər dövlət məmurları (“NKVD”) tərəfindən aparılmışdır. Bununla belə Məmmədova Xanımın adının verdiyi məlumatdan belə aydın oldu ki, yuxarıda adı çəkilən Şeyx Molla Babanın eyni adlı nəvəsi Şeyx Molla Babanın məzarı Astara rayonunun Kijəbə qəsəbəsinin Burzubənd kəndi ərazisində yerləşən “Şeyx Sultan Məhəmməd Zalani” (“Zoləzo”) qəbristanlığındadır. Adı çəkilən sonuncu Şeyxin oğlu Şeyx Molla Kamal Əfəndinin məzarı isə qonşu Səlivə kənd

qəbristanlığındadır. Şeyx Molla Kamal Əfəndi adından görüldüyü kimi Şeyxlər nəslinin dərin təhsil görmüş nümayəndələrindəndir. O, çoxillik təhsilini Kürdüstanda (İraqda) almışdır. Eyni zamanda Şeyx İlahi vergisinə, qeybdən bilmə kəramətinə malik olmuşdur. *Şəkil. Şeyx Nəsrulla və Şeyx Abbasın türbəsi. (Sim kəndi)*

37.Şeyx Mir Abbas türbəsi(Sm kəndi).Şeyx Mir Abbas türbəsi yerli əhəmiyyətli ziyarətgahdır və Astara rayonunun Sım kəndində olan “kanə hi” adlı qədim qəbiristanlıqda yerləşir. Şeyx Abbas Bobo Həməzənin oğludur. Şeyx Mir Abbasın məzarı Mir Baba Həməzə və Şeyx Mir Ələmdən fərqli olaraq Şimali Azərbaycanda, Astara rayonun Pəlikəş inzibati ərazisinə daxil olan, hal-hazırda heç kəsin yaşamadığı “Pü” kəndinin ərazisində yerləşən Şeyx Nəsrulla ziyarətgahındadır. Minlərlə qəbri, bir hektardan çox ərazisi, tamamilə müxtəlif növ qocaman ağaclarla örtülmüş bu ziyarətgahın iki əsas övliyası yuxarıda adları çəkilən şeyxlərdir. Qəbristanlığın girəcəyində hər iki övliyanın qəbri üzərində məqbərə ucaldılıb. Şeyx Mir Abbas həm də Şeyx Nəsrullahın əmisidir. Bu nəslin nümayəndəsi olan Şeyx Abbasın (*Bax şəcərə-1*) həyatı əsasən Astara rayonunun Sım kəndində keçib. Hələ Şeyx Mir Abbasın dövründə Pəlikəş inzibati ərazisi, xüsusən “Pü” kəndi və onun ətrafı uzun illər Şeyxlərin yaylağı olması ətraf ərazilərdə heç kimə sirr deyildir. Onların Sım kəndində daimi məskunlaşması isə Şeyx Abbasın və onun övladlarının adı ilə bağlıdır. Digər nəslin nümayəndələrindən fərqli olaraq Şeyx Abbasın adı əhalinin iqtisadiyyatı ilə bağlı daha çox səslənir. Sımın mərkəzində Şeyx Abbas əhalinin tələbatını nəzərə alaraq əvvəl bir su dəyirmanı tikdirib. Bu dəyirməndə dörd oğlu növbə ilə şərik işləyib. Sonra kəndin müxtəlif yerlərində hər oğlu üçün bir su dəyirmanı inşa etdirib. Sımda

isə, ümumiyyətlə, yeddi belə su dəyirmanının fəaliyyət göstərməsi ətraf əhaliyə məlumdur. Son dövrlərdə həmin dəyirmanlardan ikisi, hal-hazırda isə biri əhalinin istifadəsindədir. Əvvəlki dövrlərdə fəaliyyət göstərən su dəyirmanlarından ikisinin yeri indi belə adlanır: “penə üsyo həmo” (“Yuxarı dəyirman hamarlığı”) və “Jinə üsyo həmo” (“Aşağı dəyirman hamarlığı”). Bu gün fəaliyyət göstərən su dəyirmanı “Jinə üsyo həmo”nun 50 metrliyindədir.

Şeyx Abbasın XVIII əsrin sonunda inşa etdirdiyi su dəyirmanının qalıqları (daş çarxlar) hələ də kənd ərazisinin müxtəlif yerlərində açıq səma altında qalmaqdadır. Sım kənd sakini Abbasov İskəndərin 16 verdiyi məlumata görə bir gün (XIX əsrin II yarısı) “Şindoni ǵalə”nin ətəyindəki otlaqda ot biçən yeddi-səkkiz Sım sakini onlarla bir yerdə işləyən Şeyx Molla Fərəc Əfəndi qardaşı Şeyx Salehin kərəmətindən həmkəndlilərini agah etmək üçün qardaşına üz tutub çiçəklərin üstündə uçuşan arılardan birini göstərib soruşur: Şeyx:-deyə bilərsən bu bizim hansı pətəyin arısıdır? Cavab:- Allahın köməkliyi ilə deyəbilərəm. Sonra göstərilən arının ayaqlarına nazik bir sap bağlayıb, onun hansı arı pətəyindən olduğunu söyləyib arını buraxır. Həqiqətən də otlaqdan qayıdan biçinçilər Şeyx Salehin nişan verdiyi arı pətəyinin yanına gələndə, ayağına sap bağlanmış arını pətəyin qabağında uçuşa görürlər. Şeyx Abbasın kiçik oğlu Şeyx Molla Fərəc Əfəndi də dövrünün təhsil almış şeyxlərindən biri olub. O, Ərdəbildə (İran İslam Respublikasında) ilk təhsilini almışdır. Şeyx Molla Fərəcin 90 yaşlı nəvəsi Şeyx Molla Mirhəsən (*Bax şəcərə-I*) söylədiklərindən belə məlum oldu ki, 4-5 yaşlarında olarkən babası onu dizi üstə oturub, başına əl sürtüb əzizləyər, oxuduğu “Fatihə”, “İxlas” və sair Quran sürələrinə əzbərləyib, təkrarlamağa tapşırıramış. Şeyx Molla Mirhəsən babası haqqında el içində geniş yayılan, anası

Şərabanu xanımdan dəfələrlə eşitdiyi bir hadisəni xatırlayaraq deyir: -Bir dəfə Ərdəbildə qonaq olarkən, gənc Şeyx namaz qıldıqdan sonra ev sahibindən icazə alıb qurani Kərimin mübarək surələrindən birini Allah yolunda oxumağa başlayır. Oxuyub qurtardıqdan sonra əlindəki “Müqəddəs kitab”ı hələ yerinə qoymamış eşidir ki, ev sahibəsi nadinclik edən bir uşağına acıqlanıb deyir: -Oğlum, dinc otur. Qonağımız “Yasin”in qol-qıçını necə sındırdısa, mən də sənin qol-qıçını eləcə sındıraram. Bu deyilənləri eşidən cavan Şeyx ev sahibəsinin eyhamından başa düşür ki, “Yasin”i yaxşı oxumayıb. O, heç bir söz demədən bir gün sonra Sıma qayıdır. Bir müddət sonra isə evdəkilərlə xudafızlaşib “Kürdüstan”ə təhsil almağa gedir. Şeyx Molla Fərəc 25 il dini və dünyəvi təhsil aldıqdan sonra, Əfəndi dini rütbəsi ilə doğma kəndinə dönür. Digər bir rəvayətə görə isə ilk təhsilini Ərdəbildə alan gənc Şeyx “Kürdüstan”ə gedir ki, imtahan verib, tam dini biliyə sahib olmaq barədə ruhani məktəbindən bir sənəd alsın. İraqda qonaq olduğu evdə namaz qılıb, sonra ev sahibəsindən “Yasin”i 17 oxumağa icazə alır. Oxuyub qurtarandan sonra eşidir ki, ev sahibəsi nadinclik edən oğluna deyir: -Oğlum dinc otur. Əgər dinc qalmasan qonağımız “Yasin”in qol-qıçını necə bağladısı, mən də sənin qol-qıçını eləcə bağlayaram.

Məktəbə də gedərkən imtahan verməyə yox, elm öyrənmək üçün gəlməsini deyib, düz 25 ildən sonra tam təhsilini başa vurub vətəninə dönür. Doğma kəndinə qayıtdıqdan sonra, evlərinin yaxınlığında, “Şeyx Abdulla” türbəsinin bir-neçə metrliyində məscid tikdirir (sonradan bərpa olunan məscid indi əhalinin istifadəsindədir) və ətraf kəndlərdən yanına gələn yüzlərlə şagirdinə din və şəriət haqqında biliklər öyrədir. Firdovsinin “Şahnamə”, Sədinin “Gülüstən” və “Bostan”, Nizami Gəncəvinin və Məhəmməd Füzulinin divanlarından dərs demişdir. Pəlikəşdən Molla Nəfə Əfəndi,

Təngərüd kəndindən Mir Yəhya, Piyəkənərüd kəndindən Molla Əmir, Gilgün1kəndindən Şeyx Molla Osman Şeyx Fətulla oğlu və s. öz dövrünün dini biliciləri Şeyx Molla Fərəc Əfəndinin məktəbindətəhsil almışlar. Şeyx Molla Fərəc Əfəndi 107 yaşında (1915-ci ildə), həyat yoldaşı Şinənoz xanım isə XX əsrin ilk illərində Sım kəndində dünyasını dəyişmişlər.

38.Şeyx İzacəddin” ziyarətgahı.(Hamoşam kəndi). Şeyx İzacəddin türbəsi yerli əhəmiyyətli ziyarətgahdır və Astara rayonu Hamoşam ərazisində arasında yerləşir.

39.Şeyx Mənbər türbəsi (Bacalar –Tinqov arası). Şeyx Mənbər türbəsi yerli əhəmiyyətli ziyarətgahdır və Astara rayonu Bacalar və Tinqov kəndləri arasında yerləşir.Şəkil.Şeyx Mənbər türbəsi.

40.Şıxunüləsi türbəsi(Hamoşam kəndi).Bu türbə yerli əhəmiyyətli ziyarətgahdır və Astara rayonunun Hamoşam kəndindən şimal-şərqdə yerləşir. Bu ziyarətgahın sahibinin Şeyx İracəddin olduğu bildirilir və deyilənlərə görə onun Şeyx Miracəddin adlı qardaşı olmuşdur. Ziyarətgahın ətrafında geniş bir qəbiristanlıq da var. Onun qəbri üzərində əvvəllər tikili olmuş, lakin sonradan dağılmışdır və hal-hazırda yalnız binövrəsi bilinir. Deyilənlərə görə Şeyx İracəddin ərzidə məskunlaşmış qeyri-müsəlman , atəşpərəstləri islama dəvət etmişdir.

41.Şüşə məqbərə(*Şahağac kəndi*).Bir daş qalınb. Şüşə məqbərə yerli əhəmiyyətli ziyarətgahdır və Astara rayonu Şahağac kəndi ərazisində yerləşir.

42.Şah Mahmudi piri. Şah Mahmudi piri yerli əhəmiyyətli ziyarətgahdır və Astara rayonu ərazisində yerləşir .Əsasən yerli əhali tərəfindən ziyarət olunur.*Şəkil.Şah Mahmudi piri*

43.Türbə (*Şahağac kəndi*).Bu türbə yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsidir və Astara rayonunun Şahağac ərazisində yerləşir. Türbənin tikilmə tarixi XII əsrə təsadüf edir. Türbə cənub bölgəsində yerləşən ən qədim memarlıq abidələrindəndir. Türbənin inventar nömrəsi 4125,

sistem kodu isə AJA003924-dür.*Şəkil.Şahağac türbəsi*

44.Türbə qalıqları(*Ərçivan kəndi*). Türbə qalıqları yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsidir və Astara rayonun Ərçivan kəndi ərazisində yerləşir. Abidənin tikilmə tarixi XIII əsrə aiddir. Abidənin inventar nömrəsi 4118, sistem kodu isə AJA003917-dir.

45. *Zoləzo piri* (*Burzbənd kəndi*).

Zoləzo türbəsi yerli əhəmiyyətli türbədir və bu türbə Astara rayonunun Burzbənd kənd qəbiristanlığı ərazisində yerləşir. Pir düzbucaqlı formada olmaqla bütünlüklə taxta materialı ilə hörülüb və türbənin damı dəmir

təbəqə ilə örtülmüşdür. Türbənin içərisində, orta hissədə bir qəbir var və deyilənlərə görə burada dəfn olunan şəxs İranda yaşamış Şeyx Məhəmməd adlı şəxsdir. Onun ərəb mənşəli olduğu və təqiblərdən yaxa qurtarmaq üçün buraya pənah gətirdiyi söylənilir. Onun bu ərazilərə dəqiq gəlmə tarixi məlum deyil, ehtimal ki VIII əsrdə gəlmiş-dir. Lakin digər məlumatlara görə Şeyx Məhəmməd bu əraziyə 1000-1300 il bundan əvvəl gəlmişdir. Abidənin sahəsi 4x5 metr, hündürlüyü isə 2, 20 metrdir. Bu pir ərazisindəki qəbiristanlığında Bobo Həmzənin övladlarından olan Şeyx Şəms dəfn olunmuşdur və o böyük kəramət sahibi olmuşdur. Şeyx Molla Babanın eyni adlı nəvəsi Şeyx Molla Babanın məzarı “Şeyx Sultan Məhəmməd Zalani” (“Zoləzo”) qəbristanlığındadır. O, 135 il ömür sürmüş, beş övlad sahibi Şeyx Şəmsinin həm də yuxarıda adları çəkilən şeyxlərin “əmisini oğlu” olduğun uöyrəndim. Fətullayev Sabirin atası Şeyx Molla Mirhəsəndən eşitdikləri bu yaxınlığı bir daha təsdiq edir. O, 1969-cu ildə olmuş bir əhvalatı belə xatırlayır : Ramazan bayramı idi. Ailəməzlə birlikdə “Zoləzo” türbəsinə ziyarətə getmişdik və yuxarı qəbristanlıqda tərənin üstündəki qəbri ziyarət etdikdən sonra atam bizi məzarın ətrafına toplayıb dedi: - Bu məzar böyük kəramət sahibi olan “əmioğlu”muz Şeyx Şəmsinindir. Atam Şeyx Molla Abbas

ömrünün son çağında vəsiyyəət edib dedi ki, nə vaxt övladlarım hökumət işində çətinə düşərsə gəlsin Səlivəyə məzarımın başına. Qəbrimin sol tərəfində dayanıb dərdini, arzusunu desin. Mən sizi eşidərəm. Əgər sizə qarşı haqsızlıq edilibsə, cəddim köməyiniz olar, qələbə qazanarsınız. Birdən Səlivəyə gəlmək sizin üçün çətin olsa onda “Zoləzo” da bizim “əmioğlu”muz Şeyx Şəmsinin məzarı başına gedin. Mənə danaşacaqlarınızı ona deyərsiniz və o mənə çatdırar. Amma məzar başında ağlamayasınız, yoxsa göz yaşlarınız sizin üzünüzü görməyə imkan verməz. Burzubənd kənd sakini Hidayətov Yəduullanın verdiyi məlumata görə Şeyx Şəmsinin dörd əmisi və özündən yaşca balaca olan Şeyx Lətif adlı qardaşı olub. Atası Şeyx Məhyəddin əvvəllər Astara rayonun Ovələ kəndində yaşamış, sonra qardaşları ilə birgə qonşu Burzubənd kəndinə köç etmişlər. 250-300 il əvvəl bu ərazidə yaşayan tayfa ağsaqqalı Şeyx Şəmsi vəfat etdikdən sonra qəbristanlığın yuxarı başında, təpənin üzərində qoyulan məzarı ziyarətgah kimi əhalinin inanc yerinə çevrilmişdir. Qotur və qarayara xəstəliklərinə mübtəla olan şəxs Şeyxin məzarı başında Allahdan imdad diləsə tezliklə şəfa tapar. Ən çox məzar başına gələnlər körpəsi yeni dünyaya gəlmiş analardır. Hələ uşaqikən övladlarını ziyarətə gətirirlər ki, bir çox xəstəliklərdən Allahın izni ilə ömür boyu hidf olunsun. 1993-cü il 16 may tarixində Şeyxin nəslindən olanların köməyi ilə məzarın üzərində məqbərə ucaldılıb. Məqbərə Şeyxin qəbri ilə yanaşı daha üç naməlum qəbrin də üstünü örtmüşdür. Şeyx Şəmsi haqqında şifahi xalq rəvayətlərin birində deyilir ki, onun tayfa başçısı olduğu bir zaman Ərəbistandan gəlmiş Hacı Canbaba adlı mömün bir dostu olur. Onlar kəramətdə bir-birindən heç də geri qalmamışlar. Hər ikisi Allahın onlara bəxş etdiyi kəramət nəticəsində dünyanın bir çox elmlərinə və qeybdən bilmə qabiliyyətinə

malik olublar. Bu kəramət sahibləri haqqında Allah bəndəsinin söylədiyi hər bir söz-söhbətdən onlar agah olarmış. Bütün bunlarla yanaşı Şeyx Şəmsi həm də Allahın ona bəxş etdiyi kəramət nəticəsində hər gün sübh namazını Kəbədə qılarmış. O, bununla həmişə öyünərmiş. Belə anlarda dostu Hacı Canbabanın ona doğru olaraq söylədiyi məsləhətlərini belə eşitməzmiş. Heç nə Allahdan gizli qalmadığı kimi, Şeyxin bu əməli də Tanrıya sirr deyildi. Günlərin bir günü Şeyx Şəmsi Allah-Təala tərəfindən bu hərəkətinə görə cəzalanır. Onun hər gün Kəbəyə getmək hikməti əlindən alınır. Hacı Canbabaya verilir. Böyük bir kəramətdən məhrum olan Şeyx Şəmsi öz əməlindən ona xətər toxunduğunu başa düşür. Dərd-qəm çəkməyə başlayır. Ağlamaqdan gözləri tutulur. Hacı Canbaba dostunun bu iztirablarına dözməyib köç edib uzaqlara, Arana doğru gedir. Baba Həmzə nəslinin böyük kəramətə sahib digər bir övladı Şeyx Əbdülbağır Əfəndidir. Əlihəsən Həmzəyev tərəfindən yaradılmış, babası Şeyx Əbdülbağır Əfəndinin Miki kəndində fəaliyyət göstərən ev muzeyində olarkən onu da öyrəndim ki, Şeyxə məxsus kitab və əlyazmalar təkcə burada yox, həm də Respublika Əlyazmalar Fondunda saxlanılır. Astara rayonunun Miki kəndində anadan olmuş, İraqda çoxillik dini və dünyəvi təhsil almış, riyaziyyat, münəccimlik, ilahiyyat, tarix və s. elmlərə dərinləndən bələd olan Şeyx Əbdülbağır Əfəndi 85 yaşında (1851-1936-cı ilin I yarısında) doğulduğu kənddə də vəfat etmişdir. 22 Şeyxin vəsiyyətinə görə məzarı Miki kənd qəbristanlığında ("*Baba Məmməd qəbristanlığında*") qoyulmuş və tezliklə ətraf əhalinin ziyarətgahına çevrilmişdir. *Şəkil.Zoləzo piri.*

Astara məscidləri

№	Şəhər, qəsəbə, kənd	Məscidin adı
---	---------------------	--------------

1	Astara şəhəri	Qum məscidi
2	Astara şəhəri	Giləkəran kənd məscidi
3	Astara şəhəri	Səməd Vurğun küçəsi məscidi
4	Astara şəhəri	İmam Zaman məscidi
5	Kijəbə qəsəbəsi	qəsəbə məscidi
6	Siyakü kəndi	Cümə məscidi
7	Kakalos kəndi	Cümə məscidi
8	Pensər kəndi	Cümə məscidi
9	Pensər kəndi	Hacı Teymur Cümə məscidi
10	Maşxan kəndi	kənd məscidi
11	Sım kəndi	kənd məscidi
12	Lovayın kəndi	kənd məscidi
13	Sıqaloni kəndi	kənd məscidi
14	Vəznəş kəndi	kənd məscidi
15	Təngərüd kəndi	Həzrət Əli məscidi
16	Artupa kəndi	kənd məscidi
17	Məscidməhəllə kəndi	kənd məscidi
18	Vaqo kəndi	kənd məscidi
19	Rüdəkənar kəndi	kənd məscidi
20	Qapıçı məhəllə kəndi	kənd məscidi

21	Suparıbağ kəndi	kənd məscidi
22	Selekəran kəndi	kənd məscidi
23	Ərçivan qəsəbəsi	Məhəmməd Hənəfiyyə məscidi
24	Səncərədi kəndi	kənd məscidi
25	Balaca Şahağac kəndi	kənd məscidi
26	Şuvi kəndi	kənd məscidi
27	Şiyəkəran kəndi	kənd məscidi
28	Şahağacı kəndi	kənd məscidi
29	Alaşa kəndi	kənd məscidi
30	Hamuşam kəndi	kənd məscidi
31	Toradi kəndi	kənd məscidi
32	Miki kəndi	Şeyx Əbdülbağır məscidi

1. Astara şəhəri "Qum" məscidi.

Astara şəhər Qum məscidi yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsidir və məscid Astara şəhəri Qum küçəsi №157-də yerləşir. Məscidin tikilmə tarixi hicri-qəməri 1325-ci ildə yəni, miladi 1898-ci ilə (XIX əsrətəsadüf edir. Həyətəyanı sahəsi 1200 kv, metr, kişilər üçün nəzərdə tutulmuş ibadət zalının sahəsi iki hissədən ibarət olub, hər birinin ayrı-ayrılıqda sahəsi 7x4 metrdir. Astara şəhəri Qum məscidinin əsas binası bişmiş kərpiclərdən inşa olunub. İçərisi qum, siment məhlulu ilə suvanıb və əhənglə ağardılıb.

Tavanı taxta və fanerlə örtülüb. Məscidin döşəməsindən tavana qədər 5, 5 metr, mehrabın hündürlüyü 4, 5 metrdir. Məscidin minbəri taxtadandır və 5 pillədən ibarətdir. Məscidin ibadət zalında beş tağvari pəncərə qoyulub və əsas giriş qapısının üstündə daş kitabə həkk olunub. Belə ki, bu kitabədə məscidin inşa tarixi qeyd edilib. Orda bu sözlər yazılıb: “Məscid hicri-qəməri tarixi ilə 1325-ci il Cəmədi Əl-axər ayında tikilib”. Məscidin həyətində yardımçı otaqlar tikilmişdir və məscidin dam örtüyü qırmızı kirəmitdəndir. Bundan əlavə məscidin güldəstə formasında olan günbəzi səkkizgüşəli olub, şəbəkələrlə işlənmişdir. Həyətyanı sahə asfaltla döşənilib. Onun tikintisinə H. Z. Tağıyevin maddi yardım göstərdiyi qeyd olunur. Sovetlər dönəmində bu məscid bağlanmış və bir çox məscidlər kimi öz fəaliyyətini dayandırmışdır. 1992-ci ildə burada təmir işləri bərpa işləri aparılıb. Məscid Astara şəhəri Qum küçəsində yerləşir. (*Bax: Azərbaycan respublikası Məscidlər Ensiklopediyası*). Məscidin sahəsi 221 kv. m, tutumu isə 200 nəfərdir. Abidənin inventar nömrəsi 4114, sistem kodu isə AJA003913-dür. *Şəkil. Astara şəhər “Qum” məscidi.*

2. Astara şəhər ” stansiya ”

məscidi. Astara şəhər stansiya məscidi yerli əhəmiyyətli tikilidir və məscidin tikilmə tarixi XIX əsrə təsadüf edir. Məscidin ölçüsü 240 kv. metr və tutumu isə 200 nəfərdir. Məscid Astara şəhəri ərəzində

yerləşir. Bu məscid yerli əhəmiyyətli tikilidir və Astara şəhəri ərəzində yerləşir. Məscid yerli sakinlərin və ağsaqqallarının təşəbbüsü ilə tikilmişdir. Astara şəhər “stansiya” məscidi

qırmızı kərpicdən tikilmişdir. Məscidin sahəsi 300kv. metr, uzunluğu 20 metr, eni isə 12 metrdir. Bu məscid Astara rayonunun yaxşı məscidlərindən biridir. Məscidin fasadında iki qapı və beş ensiz, hündür pəncərələr vardır. Məscidin sağ tərəfində isə bir qapı və iki pəncərə yerləşir, qapı və pəncərələr tağlıdır, pəncərələr şəbəkəlidir. Hər üç qapının qarşısında artırma vardır. İnteryerdə tavana dayaq məqsədilə beş sütun yerləşdirilmişdir. İnteryerə suvaq çəkilməmiş və üzərinə boya sürülmüşdür. Məscid ortadan iki hissəyə ayrılmışdır. Qadınlar olan yerdə də şəbistan vardır. O şəbistana sol tərəfdən girməkolar. Məscidin minbər və mehrabı var. Məscidin döşəməsi torpaq, qapı-pəncərələri, tavanı, dayaq sütunları, kum örtüyünün konstruksiyası ağac materialından, dam örtüyü isə kirəmitdəndir. Məscidin hörmə, xarratlıq işlərini isə yerli ustalar görmüşdür. Məscid pilləkənləri daşdandır və beş pilləsi var. Məscidin ön tərəfdə eyni ölçüdə beş taxta pəncərə var. Bu pəncərələrin hündürlüyü 3 metr, eni isə 2 metrdir.

3.Astara şəhər “İmam Zaman ağa” məscidi. Astara şəhər “İmam Zaman ağa” məscidi yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsidir və Astara şəhərində yerləşir. Məscidin tikilmə tarixi XIX əsrə təsadüf edir və məscid kənd sakini xeyriyyəçi Hacı Həsən Salmanov tərəfindən qırmızı kərpicdən tikilmişdir və məscidin sahəsi 200kv. metr, uzunluğu 25 metr, eni isə 12 metrdir. Bu məscid Astara rayonunun yaxşı məscidlərindən biridir və məscidin fasadında iki qapı və beş ensiz, hündür pəncərələr vardır. Məscidin sağ tərəfində isə bir qapı və iki pəncərə yerləşir, qapı və pəncərələr tağlıdır, pəncərələr şəbəkəlidir. Hər üç qapının qarşısında artırma vardır. İnteryerdə tavana dayaq məqsədilə beş sütun yerləşdirilmişdir və interyerə suvaq çəkilməmiş və üzərinə boya sürülmüşdür. Məscid ortadan iki hissəyə ayrılmışdır, qadınlar olan yerdə də şəbistan vardır və o şəbistana sol tərəfdən girməkolar. Məscidin minbər və mehrabı var. Məscidin döşəməsi torpaq, qapı-pəncərələri, tavanı, dayaq sütunları, kum örtüyünün

konstruksiyası ağac materialından , dam örtüyü isə kirəmitdəndir. Məscidin hörmə, xarratlıq işlərini isə yerli ustalar görmüşdür. Məscid pilləkənləri daşdandır və beş pilləsi var. Məscidin ön tərəfdə eyni ölçüdə beş taxta pəncərə var. Bu pəncərələrin hündürlüyü 3 metr, eni isə 2, 5 metrdir. *Şəkil. Astara şəhər " stansiya " məscidi.*

4.Artupa kənd məscidi. Artupa kənd məscidi yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsidir. Məscidin tikilmə tarixi hicri-qəməri təqvimilə 1303-cü ilə təsadüf edirmiladi yəni 1903-ci ildə tikilmişdir. Həyətəni sahəsi 500 kv. metr, iç sahəsi 6, 5x18-dir. Düzbucaqlı formada olan bu məscid qırmızı kərpicdən tikilib

və divarlarının qalınlığı 0, 60 metrdir. Məscidin üç qapısı və altı pəncərəsi var və qapı-pəncərələri tağvari formadadır. Məscidin döşəməsi torpaq, tavanı isə taxta ilə işlənib və mehrab bişmiş kərpiclə işlənib. Minbır taxtadan olmaqla beşpilləlidir. Damı kirəmitlə örtülüb. Günbəzin hündürlüyü 2, 5 metrdir və dörd güşəyə malikdir və onun üst hissəsi kirəmitlə işlənib. Məscidin qadınlar şöbəsi iki mərtəbəlidir, və hər bir mərtəbənin sahəsi 6, 5x4 metrdir. Birinci və ikinci mərtəbə arasındakı arakəsmə taxtadandır və şöbənin tavanı 3 taxta sütun üzərində dayanır. Artupa kənd məscidi camaatın şəxsi vəsaiti hesabına tikilib və sovetlər dönəmində anbar kimi istifadə olunub. 1989-1990-cı illərdə təmir zamanı dam örtüyü tamamilə dəyişdirilib. Məscidin sahəsi 105 kv metr və tutumu isə 120 nəfərdir. Məscidin inventar nömrəsi 4127, sisitem kodu isə AJA003926-dır. *Şəkil.Artupa kənd məscidi.*

5. Alaşa kənd məscidi. Alaşa kənd məscidi yerli əhəmiyyətli tikilidir və Astara rayonunun Alaşa kəndi ərazisində yerləşir. Məscidin sahəsi 102 kv. metr, tutumu isə 90 məfərdir və məscid kənd sakini xeyriyyəçi Nəhmətov Abdulla Şahpələng tərəfindən 2004-cü ildə qırmızı

kərpicdən tikilmişdir. Məscidin sahəsi 200kv. metr, uzunluğu 25 metr, eni isə 12 metrdir. Məscidin fasadında iki qapı və beş ensiz, hündür pəncərələr vardır. Məscidin sağ tərəfində isə bir qapı və iki pəncərə yerləşir, qapı və pəncərələr tağlıdır, pəncərələr şəbəkəlidir. Hər üç qapının qarşısında artırma vardır və interyerdə tavana dayaq məqsədilə beş sütun yerləşdirilmişdir. İnteryerə suvaq çəkilmiş və üzərinə boya sürülmüşdür. Məscid ortadan iki hissəyə ayrılmışdır, qadınlar olan yerdə də şəbistan vardır və oşəbistana sol tərəfdən girməkolar. Məscidin minbər və mehrabı var. Məscidin döşəməsi torpaq, qapı-pəncərələri, tavanı, dayaq sütunları, kum örtüyünün konstruksiyası ağac materialından , dam örtüyü isə kirəmitdəndir. Məscidin hörmə, xarratlıq işlərini isə yerli ustalar görmüşdür. Məscid pilləkənləri daşdandır və beş pilləsi var və ön tərəfdə eyni ölçüdə beş taxta pəncərə var. Bu pəncərələrin hündürlüyü 3 metr, eni isə 2, 5 metrdir. *Şəkil. Alaşa kənd məscidi.*

5. Bala Şahağac kənd məscidi.

Bala Şahağac məscidi yerli əhəmiyyətli tikilidir və Astara rayonunun Bala Şahağac kəndi ərazisində yerləşir. Məscidin tikilmə tarixi 1992-ci ildə əhali tərəfindən tikilmiş və Təngərüd kəndindəki hz. Əli məscidinə bənzəyir. Məscidin iç sahəsi 21x8

metr, sahəsi 214 kv. metr, tutumu isə 200 nəfərdir. Məscid formaca düzbucaqlıdır və əsasən mişar daşı ilə tikilib. Məscidin döşəməsi torpaq, tavanı isə taxtadandır. Məscidin iki qapısı və üç pəncərəsi var. Qapılar və pəncərələr tağvari formalıdır və taxtadan düzəldilib. Məscidin damı dəmir təbəqə ilə örtülüb. *Şəkil. Bala Şahağac kənd məscidi.*

7. Ərçivan qəsəbəsi "Məhəmməd Hənəfiyyə" məscidi I.

Məhəmməd Hənəfiyyə məscidi yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsidir və Astara rayonunun Ərçivan qəsəbəsi ərazisində yerləşir. Məscidin tikilmə tarixi XIX əsrə aiddir və bu məscidin

yaşı 500 ildən çoxdur. Kənd sakinlərinin sözlərinə görə məscidin əsası 1499-cu ildə qoyulmuşdur. Belə ki, onun istiqamətdə qalılıb. İç sahəsi 22x6 metrdir və divarları isə bişmiş kərpiclə hörülüb. Məscid kişilərin və qadınların ayrıca ibadət etməsi məqsədilə iki hissədən ibarətdir və qadınlar olan hissə ikimərtəbəlidir. Binanın dam hissəsində azan vermək üçün 7 pilləli ağac materialdan minarə tikilib. Əvvəllər məscid iki mərtəbədən ibarət olub və məscidin döşəməsi qırmızı kərpic, tavanı isə taxtadandır. Mehərabı sadə formaya malik olub hündürlüyü 3 metrdir və minbər 1984-1985-ci illərdə

düzəldilib. Məscidin həyatində Hüseyniyyə binası da (16x5 metr) yerləşib. Tarixi məlumatlara görə şah İsmayıl Xətai Şirvana yürüşü zamanı burdan keçərkən bu məsciddə namaz qılıb. Səfəvilər dövlətinin banisi, balaca İsmayıl Ağqoyunlu sultanı Rüstəm Mirzənin təqiblərindən qorunmaq üçün 6 il Lahicanda yaşayıb, 1499-cu ilin avqustunda isə tərəfdarları ilə Astara rayonunun Ərçivan kəndinə gələrək 1499-1500-cü ilin qışını burada keçirib. Sovetlər dövründə anbar, hal-hazırda məscidin axundunun oturduğu otaq isə kitabxana kimi istifadə olunub. Hüseyniyyə binası isə anbar və kitabxana kimi də istifadə olunub. 1990-cı ilə qədər məsciddə bərpa işləri aparılmışdır. Bundan sonra məscid və hüseyniyyə divarları bışmiş kərpicdən hörülmüş, tavanı isə taxtadandır. Sonralar dağıntılara məruz qalmış bu tarixi abidənin özlü üzərində yeni məscid tikilib. Məscidin tikilməsində diqqət cəlb edən amillərdən biri də odur ki, bu ibadətqah qiblə səmtinə deyil, qiblənin əks fəaliyyətə başlamışdır. Hazırda Məhəmməd Hənəfiyyə məscidi XIX əsr memarlıq abidəsi kimi dövlət qeydiyyatına alınıb və qorunur. Məscidin sahəsi 180 kv. metr, tutumu isə 200 nəfərdir. Abidənin inventar nömrəsi 4117, sistem kodu isə AJA003916-dir. *Şəkil. Hənəfiyyə məscidi. Astara rayonu Ərçivan qəsəbəsi.*

9. Giləkəran kənd məscidi.

Giləkəran kənd məscidi yerli əhəmiyyətli tikilidir və Astara rayonunun Giləkərankəndi ərazisində H. Əliyev küçəsi № 204-də yerləşir. Məscidin tikilmə tarixi XIX əsrin axırlarına təsadüf edir. Məscidin həyətəni sahəsi 600 kv. metr. iç sahəsi 22x8 metr, məscidin sahəsi 181, 8, tutumu isə 150 nəfərdir. Giləkəran kənd məscidi bışmiş kərpicdən tikilmişdir. Məscid divarlarının qalınlığı 0, 60 metrdir və məscidin minbəri taxtadandır və üçpilləlidir. Giləkləran məscidinin iki girişi var. (kişilər və qadınlar üçün). İbadət zalında beş pəncərə var. Məscidinin tavanı taxta, döşəməsi isə kərpicdən olmaqla üstündən

suvaq çəkilmiş və əhənglə ağağrdılmışdır və məscidin damı kirəmirtlə örtülüb. Məscidin damında günbəz var günbəz dördgüşəlidir və hündürlüyü 2, 5 metrdir. Giləkəran məscidi Sovetlər dönmündə abnbar, kitabxana və sair məqsədlər üçün istifadə edilib. 1990-cı ildə məsciddə təmir-bərpa işləri aparıldıqdan sonra fəaliyyətə başlamışdır. *Şəkil. Giləkəran məscidi.*

10.Hamoşam kənd məscidi.

Hamoşam kənd məscidi yerli əhəmiyyətli tikilidir və Astara rayonunun Hamoşam kəndi ərazisində yerləşir. Məscidin sahəsi 20 kv. metr. tutumu isə 30 nəfərdir. Məscid yerli əhali tərəfindən 1923-cü ildə

tikilmişdir, lakin zaman-zaman sonra o yararsız hala düşmüşdür. Bu səbəbdən də kənd sakinləri və xeyriyyəçiləri tərəfindən yeni məscidin tikilməsi üçün vəsait yığılmış və Hamoşam kəndində yeni məscid binası tikilməyə başlanmışdır. Məscid dağın yamacında yerləşir. Məscid digər məscidlərə nisbətən çox hündür və muasir üslabda tikilmişdir. Məscid divarları mişar daşlarından tikilmiş və onun damı isə yaşıl rəngli məxməri dam örtüyü ilə örtülmüşdür. Məscidin giriş hissəsində dördkünc formalı talvar var və onun eyni ölçüdə 12ədəd pəncərəsi var. Bu pəncərələrin hündürlüyü iki metr, eni isə 1 metrdir və pəncərələrin üst hissəsi tağvari formadadır. Ayrıca olaraq qeyd etmək istəyirəm ki Hamoşam məscidinin divarları çöl tərəfdən xüsusi plitkalarla hörülmüşdür. Məscidin damında iki ədəd kvadrat formalı azan verən yer var və bu azanverən yerlərin damı da yaşıl rənglidir. Məscidin içərisində muasir üslubda hər bir şərait yaradılmışdır və içərisi iki hissəyə

bölünmüşdür. Bundan əlavə məscidin içərisində akt zalı, məscid ehəsanatlarının saxlanması üçün yerlər və kitabxana vardır. *Şəkil. Hamaşam kənd məscidi.*

11. Kələdəhnə kənd “ Sahib-əz-zəman ”məscidi. Kələdəhnə kənd məscidi yerli əhəmiyyətli tikilidir və Astara rayonunun Kələdəhnə kəndi ərazisində yerləşir. Məscidin tikilmə tarixi 1988-ci ilə təsadüf edir və bişmiş

kərpicdən tikilib. Məscidin iç sahəsi 24x8, 5 metrdir. Məscidin damı dəmir təbəqə ilə örtülüb. Məscidin iki qapısı və üç pəncərəsi var və qapı və pəncərələr tağvari formadadır və taxtadan hazırlanıb. Məscid qoşa minarəyə malikdir və minarələr bişmiş kərpicdən hörülüb. Minarələr dairəvi formadadır, onların yuxarı hissəsi dəmir təbəqə ilə işlənib və qübbənin üstündə dəmirdən aypara rəmzi qoyulub. *Şəkil. Kələdəhnə kənd “ Sahib-əz-zəman ”məscidi.*

12. Kakalos kənd “Cümə” məscidi. Kakalos kənd “Cümə” məscidi yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsidir və Astara rayonunun Kakalos kəndi ərazisində yerləşir. Məscidin tikilmə tarixi 1907-ci ilə təsadüf edir, bəzi mənbələrdə isə onun XIX əsrdə tikildiyi qeyd olunur. Həyətyanı sahəsi 600 kv.

metr, iç sahəsi 24x9 metr- sahəsi 194 kv. metr, tutumu isə 200 nəfərdir. Məscid formaca düzbucaqlı olan bu məscid bişmiş kərpicdən tikilib və məscidin ibadət zalı iki hissəyə-kişilər və qadınlar şöbəsinə bölünür. Qadınlar şöbəsi iki mərtəbədən ibarətdir

və hər bir mərtəbənin sahəsi 9x4 metrdir. İbadət zalının tavanı taxtadır və məscidin i beş pəncərəsi və dörd qapısı var. Qapı və pəncərələr tağvari formadadır və məscidi damı kirəmitlə örtülüb. Günbəz dördgüşəlidir və hündürlüyü iki metrdir və məscid səki üzərində yerləşir. Sovetlər dönməində anbar kimi istifadə olunub. Məscidin inventar nömrəsi 4129, sistem kodu isə AJA003928-dir. *Şəkil. Kakalos kənd “Cümə” məscidi.*

13.Kijəbə qəsəbə məscidi.

Kijəbə kənd məscidi yerli əhəmiyyətli tikilidir və Astara rayonunun Kijəbə qəsəbəsində yerləşir. Məscidin sahəsi 207 kv. metr, tutumu isə 200 nəfərdir və kənd xeyriyyəçisi İsayev Fizuli Həbib oğlunun təşəbbüsü ilə 2004-cü ildə

yerli ustalar tərəfindən qırmızı kərpicdən tikilmişdir. Məscidin sahəsi 200kv. metr, uzunluğu 25 metr, eni isə 12 metrdir və bu məscid Astara rayonunun yaxşı məscidlərindən biridir və məscidin fasadında iki qapı və beş ensiz, hündür pəncərələr vardır. Məscidin sağ tərəfində isə bir qapı və iki pəncərə yerləşir, qapı və pəncərələr tağlıdır, pəncərələr şəbəkəlidir. Hər üç qapının qarşısında artırma vardır və interyerdə tavana dayaq məqsədilə beş sütun yerləşdirilmişdir. Məscid ortadan iki hissəyə ayrılmışdır, qadınlar olan yerdə də şəbistan vardır və o şəbistana sol tərəfdən girməkolar. Məscidin minbər və mehrabı var. Məscidin döşəməsi torpaq, qapı-pəncərələri, tavanı, dayaq sütunları, kum örtüyünün konstruksiyası ağac materialından, dam örtüyü isə kirəmitdəndir. Məscid pilləkənləri daşdandır və beş pilləsi var. Məscidin ön tərəfdə eyni ölçüdə beş taxta pəncərə var. Bu pəncərələrin

hündürlüyü 3 metr, eni isə 2, 5 metrdir. *Şəkil. Kijabə qəsəbə məscidi.*

14. Qapıçıməhəllə kənd məscidi.

Qapıçıməhəllə kənd məscidi yerli əhəmiyyətli tikilidir və rayonun Qapıçı - Məhəllə kəndində yerləşir. Məscidin tikilmə tarixi 1985-ci ilə təsadüf edir. Həyətəyanı sahəsi 300 kv. metr. iç sahəsi

13x4, 5 metr, sahəsi 88, 4 kv. metr və tutumu isə 80 nəfərdir. Məscidi düzbucaqlıdır və divarları bişmiş qırmızı kərpiclə hörülüb. Divarların qalınlığı 0, 70 metrdir və məscidin iç tərəfdən divarları siment məhlulu ilə suvanaraq ağardılıb. Döşəmə torpaq, tavan isə taxta və fanerlə işlənib, minbər də, taxtadan düzəldilib, beşpilləlidir. Mehrab divarın içindədir, qəhvəyi rənglə boyanıb və tavanadək hündürlüyü 3 metrdir. Günbəz dəmir təbəqə ilə işlənib, hündürlüyü 2 metrdir və 4 gözlüyüvar. Məscidin damı qırmızı kirəmitlə örtülüb və məscid kənd camaatının şəxsi vəsaiti hesabına tikilib. Qapıçı-Məhəllə kənd məscidi hündürlüyü 1, 20 metr olan səki üzərində yerləşir. *Şəkil. Qapıçıməhəllə kənd məscidi.*

15. Lovayın kənd məscidi. Lovayın kənd məscidi yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsidir və Astara rayonunun Lovayın kəndi ərazisində yerləşir. Məscidin sahəsi 152 kv. metr, tutumu isə 150 nəfərdir. qırmızı kərpicdən tikilmişdir. Məscidin sahəsi 200kv. metr, uzunluğu 25 metr, eni isə 12 metrdir. . Məscidin fasadında iki qapı və beş ensiz, hündür pəncərələr vardır. Məscidin sağ tərəfində isə bir qapı və iki pəncərə yerləşir, qapı və pəncərələr tağlıdır, pəncərələr

şəbəkəlidir. Hər üç qapının qarşısında artırma vardır. İnteryerdə tavana dayaq məqsədilə beş sütun yerləşdirilmişdir və interyerə suvaq çəkilmiş və üzərinə boya sürülmüşdür. Məscid ortadan iki hissəyə ayrılmışdır, qadınlar olan yerdə də şəbistan vardır və o şəbistana sol tərəfdən girməkolar. Məscidin minbər və mehrabı var və məscidin döşəməsi torpaq, qapı-pəncərələri, tavanı, dayaq sütunları, kum örtüyünün konstruksiyası ağac materialından, dam örtüyü isə kirəmitdəndir. Məscidin hörmə, xarratlıq işlərini isə yerli ustalar görmüşdür və məscid pilləkənləri daşdandır və beş pilləsi var. Məscidin ön tərəfdə eyni ölçüdə beş taxta pəncərə var və bu pəncərələrin hündürlüyü 3 metr, eni isə 2, 5 metrdir.

16. Maşxan kəndi məscidi.

Maşxan kənd məscidi yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsidir Astara rayonunun maşxan kəndi ərazisində yerləşir. Məscidin tikilmə tarixi 1905-ci ilə təsadüf edir. Məscidin sahəsi 153 kv. metr. tutumu isə 153 nəfərdir və qırmızı kərpicdən tikilmişdir. Məscidin sahəsi 200kv. metr, uzunluğu 25 metr, eni isə 12 metrdir və bu məscid Astara rayonunun yaxşı məscidlərindən biridir. Məscidin fasadında iki qapı və beş ensiz, hündür pəncərələr vardır. Məscidin sağ tərəfində isə bir qapı və iki pəncərə yerləşir, qapı və pəncərələr tağlıdır, pəncərələr şəbəkəlidir. Hər üç qapının qarşısında artırma vardır. İnteryerdə tavana dayaq məqsədilə beş sütun yerləşdirilmişdir və interyerə suvaq çəkilmiş və üzərinə boya sürülmüşdür. Məscid ortadan iki hissəyə ayrılmışdır. Qadınlar olan yerdə də şəbistan vardır. O

şəbistana sol tərəfdən girməkolar. Məscidin minbər və mehrabı var. Məscidin döşəməsi torpaq, qapı-pəncərələri, tavanı, dayaq sütunları, kum örtüyünün konstruksiyası ağac materialından , dam örtüyü isə kirəmitdəndir. Məscidin hörmə, xarratlıq işlərini isə yerli ustalar görmüşdür. Məscid pilləkənləri daşdandır və beş pilləsi və ön tərəfdə eyni ölçüdə beş taxta pəncərə var. Bu pəncərələrin hündürlüyü 3 metr, eni isə 2, 5 metrdir və məscidin inventar nömrəsi 4130, sistem kodu isə AJA003929-dur. *Şəkil. Maşxan kəndi məscidi.*

17.Məscidməhəllə kənd

məscidi. Məscidməhəllə kənd məscidi yerli əhəmiyyətli tikilidir və Astara rayonu Məscidməhəllə kəndi ərazisində yerləşir. Məscidin tikilmə tarixi 1903- ilə təsadüf edir və qırmızı kərpicdən

tikilmişdir. Məscidin sahəsi 105, 1 kv. metr tutumu isə 120 nəfərdir. Məscidin sahəsi 200kv. metr, uzunluğu 25 metr, eni isə 12 metrdir. . Məscidin fasadında iki qapı və beş ensiz, hündür pəncərələr vardır. Məscidin sağ tərəfində isə bir qapı və iki pəncərə yerləşir, qapı və pəncərələr tağlıdır, pəncərələr şəbəkəlidir. Hər üç qapının qarşısında artıрма vardır. İnteryerdə tavana dayaq məqsədilə beş sütun yerləşdirilmişdir və interyerə suvaq çəkilməmiş və üzərinə boya sürülmüşdür. Məscid ortadan iki hissəyə ayrılmışdır, qadınlar olan yerdə də şəbistan vardır və o şəbistana sol tərəfdən girməkolar. Məscidin minbər və mehrabı var. Məscidin döşəməsi torpaq, qapı-pəncərələri, tavanı, dayaq sütunları, kum örtüyünün konstruksiyası ağac materialından , dam örtüyü isə kirəmitdəndir. Məscidin hörmə, xarratlıq işlərini isə

yerli ustalar görmüşdür. Məscid pilləkənləri daşdandır və beş pilləsi var. Məscidin ön tərəfdə eyni ölçüdə beş taxta pəncərə var və bu pəncərələrin hündürlüyü 3 metr, eni isə 2 metrdir. Məscidin inventar nömrəsi 4132, sistem kodu isə AJA003931-dir. *Şəkil.Məscidməhəllə kənd məscidi.*

18.Miki kənd “Şeyx Əbdülbağır”*məscidi.* Miki kənd “Şeyx Əbdülbağır” məscidi yerli əhəmiyyətli tikilidir və Astara rayonunun Miki kəndi ərazisində yerləşir. Məscidin sahəsi 50 kv. metr, tutumu isə 40 nəfərdir və məscid 1984-cü ildə yerli sakinlər tərəfindən tikilmişdir. qırmızı kərpicdən tikilmişdir. Məscidin sahəsi 200kv. metr, uzunluğu 25 metr, eni isə 12 metrdir. Bu məscid Astara rayonunun yaxşı məscidlərindən biridir. Məscidin fasadında iki qapı və beş ensiz, hündür pəncərələr vardır. Məscidin sağ tərəfində isə bir qapı və iki pəncərə yerləşir, qapı və pəncərələr tağlıdır, pəncərələr şəbəkəlidir. Hər üç qapının qarşısında artırma vardır. İnteryerdə tavana dayaq məqsədilə beş sütun yerləşdirilmişdir. İnteryerə suvaq çəkilməmiş və üzərinə boya sürülmüşdür. Məscid ortadan iki hissəyə ayrılmışdır, qadınlar olan yerdə də şəbistan vardır və o şəbistana sol tərəfdən girməkolar. Məscidin minbər və mehrabı var. Məscidin döşəməsi torpaq, qapı-pəncərələri, tavanı, dayaq sütunları, kum örtüyünün konstruksiyası ağac materialından , dam örtüyü isə kirəmitdəndir. Məscidin hörmə, xarratlıq işlərini isə yerli ustalar görmüşdür. Məscid pilləkənləri daşdandır və beş pilləsi var. Məscidin ön tərəfdə eyni ölçüdə beş taxta pəncərə var. Bu pəncərələrin hündürlüyü 3 metr, eni isə 2, 5 metrdir.

19. Pensər kənd “Hacı Cahanbaxış” məscidi - I. Məscid yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsidir və Astara rayonunun Pensər kəndində yerləşir. Məscidin tikilmə Məscid Astara rayonunda, Pensər kəndinin Seyid Cəmaləddin Qaraxan

küçəsində yerləşir. İbadət evi hicri-qəməri təqvimini ilə 1304-cü ildə (1886) kənd sakini Hacı Cahanbaxış tərəfindən inşa edilib. Məsciddə eyni anda 200 nəfər ibadət edə bilər. İbadətgah düzbucaqlı formadadır və qırmızı kərpicdən tikilib. Məscidin döşəməsi kərpicdən, tavanı isə taxtadandır. Tavan dörd sütun üzərində dayanır. İbadət evinin damı kirəmitlə örtülüb. İbadətgahın taxtadan tağvari formada pəncərələri və üç giriş qapısı var. Qapıların üst hissəsi və pəncərələr şəbəkə ilə işlənib. Məscidin giriş hissəsini yağışdan qorumaq üçün onun önünə dam artırılıb. İbadət evi iki hissədən ibarətdir: kişilər və qadınlar şöbəsi. Qadınlar şöbəsi ikimərtəbəlidir və oranın girişi ayrıdır. İbadətgahın mehrabı və dördpilləli minbəri var. Məscidin günbəzi dördguşəlidir və güldəstə formasındadır. Günbəzin üst hissəsi kirəmitlə örtülüb.

İbadətgahın ərazisində hüseyniyyə binası da mövcuddur.

Sovet dövründə məscid anbar, 1984-cü ildən isə kitabxana kimi istifadə edilib. 1994-cü ildə məscidin fəaliyyəti bərpa olunub. Astara rayonu Cahanbaxış məscidi yerli əhəmiyyətli abidə hesab edilir. Məscidin həyətyanı sahəsi 800 kv. metr, iç sahəsi isə 9x21 metr, sahəsi 240 kv metr, tutumu isə 200 nəfərdir. Formaca düzbucaqlıdır və qırmızı kərpicdən tikilib və döşəməsi bişmiş kərpic, tavan nisə taxta ilə işlənib. Məscidin tavanı 4 taxta dirək üstündə dayanıb. Məscidin üç qapısı var və qadınlar şöbəsi iki mərtəbədən ibarətdir. Onun sahəsi 4x9 metrdir və mehrab sadə formaya malikdir və əhənglə ağardılıb, pəncərələr rəngli şüşələrlə

işlənib və damı isə kirəmitlə basılıb. Məscidin günbəzi dördgüşəlidir və güldəstə formasındadır və günbəzin üst hissəsi kirəmitlə örtülüb. Məscidin pəncərələrinin hündürlüyü 3,5 m.əni isə 2 metrdir və qapıların da hündürlüyü 2,5 m. dir. Hacı Cahanbaxış məscidinin yan tərəflərində də eyni ölçüdə ağac materialından iki pəncərə var. Məscidin damı kirəmitdəndir və məscidin damında azan vermək üçün dördkünc minarə var və məscidin içərisi də digər məscidlər kimi ortadan iki hissəyə ayrılmışdır. Bu hissənin yarısı kişilərə, yarısı da qadınlara aiddir və əlavə məscidin içərisində bir neçə sütun var ki bunlar da məscidin tavanını saxlayır. Məscidin tavanı ağac materialından olmaqla xüsusi ustalıqla işlənmişdir. Məscidin ön tərəfində mişar daşlarından kiçik tikili var və bu tikilinin damı dəmir materialındandır. Abidənin inventar nömrəsi 4122, sistem kodu isə AJA003921-dir.*Şəkil. Pensər kəndi Hacı Cahanbaxış məscidi.*

20. Pensər kəndi “Hacı Teymur məscidi. II. Hacı Teymur məscidi yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsidir və Astara rayonunun Pensər kəndində yerləşir. Məscidin tikilmə tarixi XIX əsrə aiddir və tarixi hicri-qəməri təqvimini ilə 1314-cü, miladi 1896-cı ildə Hacı Teymur adlı şəxs tərəfindən tikilmişdir. 1901-ci ildə əsaslı təmir edilmiş və həyətyanı sahəsi 600 kv metr, iç sahəsi isə 23x8 metr, sahəsi 420 kv metr, tutumu isə 200 nəfərdir. Məscid düzbucaqlı formadadır və qırmızı bişmiş kərpicdən tikilmişdir. Tavanı dörd böyük sütun üzərində dayanmışdır və Məscidin döşəməsindən tavanına qədər hündürlüyü 4, 5 metrdir. İki giriş qapısı var və məscidin yanında bişmiş kərpicdən tək minarə ucaldılıb. Minarənin hündürlüyü 15 metrdir və üst hissəsi dəmir təbəqə ilə işlənib. Məscidin mehrabı sadə olmaqla hündürlüyü 2, 5

metrdir və mehrabdan sağ tərəfdə qadınlar şöbəsi yerləşir. Qadınlar olan hissə iki mərtəbədən ibarətdir və hər bir mərtəbənin ayrı-ayrı sahələri 45kv. metrdir. Məscid, hündürlüyü 1, 20 metr olan səki üzərində yerləşir və giriş qapı tərəfdə divarda daş kitabə həkk edilib və bu kitabədə məscidin tikilmə tarixi yazılıb. Abidənin inventar nömrəsi 4123"sistem kodu isə AJA003922-dir. *Şəkil. Pensər kənd Hacı Teymur məscidi.*

21.Rudəkənar kənd məscidi. Rudəkənar kənd məscidi yerli əhəmiyyətli tikilidir və Astara rayonu rudəkənar kəndi ərazisində yerləşir. Məscidin tikilmə tarixi 1989-ci ildə kənd sakinləri tərəfindən tikilmişdir. Məscidin Həyətyanı sahəsi 30 kv. metr. iç sahəsi 11x9 metr, sahəsi 81, 2 kv metr, tutumu isə 75 nəfərdir və formaca düzbucaqlıdır və əsas etibarilə bişmiş kərpicdən tikilib. Məscid divarların qalınlığı 0, 60 metrdir. Döşəməsi torpaq. tavanı taxtadandır və damın örtüyü qırmızı kirəmitdəndir. Məscidin Mehrabı taxtadan düzəldilib və dördpilləlidir və mehrab sadə formaya malikdir və əhənglə ağardılıb. Məscid hündürlüyü 1, 20 metr olan səki üzərində yerləşir və məscid kənd camaatının şəxsi vəsaiti ilə tikilib.

22.Siyaku kənd məscidi. Siyaku məscidi yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsidir və Astara rayonunun Siyaku kəndi ərazisində yerləşir. Məscidin tikilmə tarixi 1905-ci ilə təsadüf edir. Siyaku məscidi Astara rayonunun Siyaku kəndi ərazisində yerləşir. Siyaku kənd məscidinin tikilməsi kənd sakini Hacı Şeyx Mə-həmməd adlı şəxsin təşəbbüsü ilə

olmuşdur. Belə ki, Hacı Şeyx Məhəmməd 1868-ci ildə Astara rayonunun Siyaku kəndində anadan olmuşdur. Onun Atası Şeyx Əli əfəndi 1804-1893-cü illərdə dövrün xeyirxah insani, eşq və irfan sahiblərindən olmuşdur. Şeyx Əli əfəndi 1870-ci ildə kənd sakinlərinin birgə köməyi ilə Siyaku məscidini tikmişlər və bu məscid Astara rayonunun dağ kəndlərinin ilk bişmiş qırmızı kərpicdən olan məscid binası olmuşdur. Lakin hazırki məscidin binası isə 1900 0-cü ildə tikilmişdir. Bütün qonşu kəndlər həmin məsciddə ibadət etməyə gəlmiş və burada dini dərslər almışlar. Şeyx Əli oğlu Hacı Şeyx Məhəmməd Misirdə, Mədinədə, İstanbulda təhsil almışlar. Bir çox deyimlərə görə iyirminci əsrin əvvəllərində bakıda dövrün məşhur xeyriyyəçi si olan Tağıyev Hacı Şeyx Məhəmmədə və Pensər kənd sakini məşhur molla Hacı Osman Əfəndini öz yanına dəvət etmişdir. Məsciddə iştirak edənlərdən biri Şeyxi sınamaq üçün sorğu-suala tutmuş və onun böyük kəramətvə elm sahibi olduğunu görmüşdür. Hacı Zeynalabidin Tağıyev də onun kəramətini, elmini bəyənmiş və nəyə ehtiyacıolduğunu soruşmuşdur. Şeyx isə ondan məscidin tavanı nı təmir etmək üçün kömək istəmişlər. Qayıtdıqdan sonra H. Z, Tağıyev Paraxodla Asta-roya məscidin təmirtri üçün material göndərmişdir. Məscidin təmirindən qalan materialları Şeyx Məhəmmədə qonşu məscidlərə paylamışdır. Sovet hökuməti qurulduqdan sonra hacı Şeyx Məhəmməd kimilər təqiblərə məruz qalmışlar. Onlar Quran və digər dini vəsaitləri müxtəlif sandıqlarda yerləşdirib gizlətmışlər. Həmin illərdə öplkəmizin digər bölgələrində olduğu kimi , rayonumuzda da din xadimlərinə divan tutulmuş, hətta işgəncələrə məruz qalmışlar. Belə işgəncələrdən boyun qaçıran Şeyx qonşu Anbaran kəndinə ailəsi ilə birlikdə köçmüşdür. Sərhədlər bağlandıqdan sonra vətən həsrəti ilə yaşayan Şeyx 1949-cu ildə vəfat etmişdir.

Atası şeyx Əlinin tikdirdiyi məscid, Siyaku “Cümə” məscidi kimi fəaliyyət göstərir və tutumuna görə rayonun iri məscidlərindən biri sayılır. Məhəmmədin yaşadığı evindən heç bir əlamət qalmasa da, üstündə oturub daima zikr edən köhnə, qədim daşları sanki onun ruhunun əbədi yaşadığını xatırladır. Həyətyanı sahəsi 1000 kv. metr, iç sahəsi 7x122 metr-sahəsi 252 kv. metr, tutumu isə 240 nəfərdir. Düzbucaqlı formaya malikdir və qırmızı bişiş kərpicdən tikilib. Divarların qalınlığı 0,70 metrdir. Tavan üç taxta sütun üzərində dayanıb. İç divarları qum-sement məhlulu ilə suvanıb və əhənglə ağardılıb. Bir giriş qapısı və yeddi pəncərəsi vardır. Mehrabın hündürlüyü 3 metrdir və sement məhlulu ilə suvanıb. Minbər suvanıb. Minbər taxtadan düzəldilib və üçpilləlidir. Günbəz dördgüşəlidir və üstü kirəmitlə örtülüb. Məscid açıqşəkili neyvana malikdir. Məscidi hündürlüyü 1, 50 metr olan səki üzərində yerləşir. Məscidin həyətinə mədrəsə fəaliyyət göstərmişdir. Sovetlər dönəmində anbar kimi istifadə olunub. 1987-ci ildə kənd camaatının vəsaiti hesabına təmir bərpa işləri aparılıb. Məscidin inventar nömrəsi 4138, sistem kodu isə AJA0033937-dir. *Şəkil. Siyaku kənd məscidi.*

33.Seləkəran kənd məscidi.

Seləkəran kənd məscidi yerli əhəmiyyətli tikilidir və Astara rayonunun Seləkəran kəndi ərazisində yerləşir. Məscidin həyətyanı sahəsi 3500 kv metr, iç sahəsi 60 m², tutumu isə 50 nəfərdir və məscid Əhali tərəfindən 1904-cü ildə tikilmişdir. Məscid düzbucaqlı formada olmaqla, döşəməsi torpaqdan, tavanı isə faner və taxtalardan tikilmişdir. Məscid divarları iç fasad tərəfdən sement məhlulu ilə suvanıb. Məscidin iç divarları göy rənglə

boyanıb və məscidin minbərinin dörd taxta pilləsi var. Seləkəran məscidinin iki giriş qapısı və üç pəncərəsi var. Məscidin sahəsi 200kv. metr, uzunluğu 25 metr, eni isə 12 metrdir. Məscidin fasadında iki qapı və beş ensiz, hündür pəncərələr vardır və bu pəncərələrin hündürlüyü 3 metr, eni isə 2, 5 metrdir. Məscidin sağ tərəfində isə bir qapı və iki pəncərə yerləşir, qapı və pəncərələr tağlıdır, pəncərələr şəbəkəlidir. Hər üç qapının qarşısında artırma vardır və nteryerdə tavana dayaq məqsədilə beş sütun yerləşdirilmişdir. İnteryerə suvaq çəkilmiş və üzərinə boya sürülmüşdür. Məscidin minbər və mehrabı var. Məscidin döşəməsi torpaq, qapı-pəncərələri, tavanı, dayaq sütunları, kum örtüyünün konstruksiyası ağac materialından, dam örtüyü isə kirəmitdəndir. Məscid pilləkənləri daşdandır və beş pilləsi var. *Şəkil.Seləkəran kənd məscidi.*

24.Səncərədi kənd məscidi.

Səncərədi kənd məscidi yerli əhəmiyyətli tikilidir və Astara rayonunun Səncərədi kəndi ərazisində yerləşir. Məscid 1900-cu ildə yerli əhali tərəfindən tikilmişdir. Məscidin həyətyanı sahəsi 6000 kv metr, iç sahəsi 16x8, 5- metr, sahəsi 153 kv. metr, tutumu isə 180 nəfərdir. Məscid düzbucaqlı formada olmaqla daşdan, döşəməsi tor-paqdan, tavanı isə faner və taxtalardan tikilmişdir. Səncərədi məscidinin damı qırmızı kirəmitdən, günbəzi isə düzbucaqlı formadada olmaqla hündürlüyü hündürlüyü 2,5 metrdir. Səncərədi məscidinin iki giriş qapısı var və məscid ortadan iki hissəyə (kişi və qadınlar üçün) ayrılmışdır. Məscidin tavanı 4 azbes boru sütun üzərində

dayanmışdır. Məscid özü hündürlüyü 2, 5 metr olan səki üzərində yerləşir. *Şəkil.Səncərədi kənd məscidi.*

25.Sığəloni kənd məscidi.

Sığəloni kənd məscidi yerli əhəmiyyətli tikilidir və məscid Astara rayonunun Sığəloni kəndi ərazisində yerləşir. Məscid 1996-cı ildə yerli xeyriyyəçi Xanağa Qurbanov tərəfindən tikilmişdir. Məscidin İç sahəsi 9x15 metr-sahəsi 170 kv. metr, tutumu isə

150 nəfər dir. Düzbucaqlı formaya malikdir və qırmızı kərpicdən tikilib. İç divarları qum-sement məhlulu ilə suvanıb və əhənglə ağardılıb. Əsas ibadət zalı iki hissədən-kişilər və adınlar şöbəsindən ibarətdir. Şöbələr taxta arakəsmələr ilə ayrılıb. Məscidin iki giriş qapısı və dörd pəncərəsi var. Döşəməsi torpaq, tavanı isə taxta və fanerlə işlənib. Sığəlon kənd məscidinin hündürlüyü 1, 70 metr olan səki üzərində yerləşib. Məscidin hündürlüyü 12 metr olan qoşa minarəsi var. Minbərler qırmızı kərpicdən tikilib, qübbəsi dəmir təbəqə ilə işlənib. Məscid kənd sakini xanağ kişi tərəfindən tikilib. *Şəkil. Sığəloni kənd məscidi.*

26.Suparıbağ kənd məscid.

Suparıbağ kənd məscidi yerli əhəmiyyətli tikilidir və məscid Astara rayonu Suparıbağ kəndi ərazisində yerləşir. Suparıbağ məscidi 1906 –cı ildə yerli sakinlər tərəfindən tikilmişdir. Həyətəyanı sahəsi 1500 kv. metr, iç sahəsi 5x16 metr, sahəsi 100, 5 kv. metr, tutumu

isə 90 nəfərdir. Suparıbağ kənd məscidi formaca düzbucaqlıdır və bişmiş kərpicdən tikilib. Məscidin döşəməsi torpaq. tavanı isə taxtadır, damı kirəmitlə örtülüb. Günbüz səkkiz güşəlidir. Günbüz

dəmir təbəqə ilə işlənib. Məscidin iki giriş qapısı var. Qapılardan biri kişilər, o biri isə qadınlar şəbəsində aiddir. İbadət zalında dörd ədəd pəncərə qoyulub. İç divarları sement məhlulu ilə suvanıb və əhənglə ağardılıb. Məscid hündürlüyü 1 metr olan səki üzərində yerləşib. *Şəkil.Superibağ kənd məscidi.*

27.Sım kənd məscidi. Sım ərazisində Ərdəbildən Sım dağlarına pənah gətirmiş Şeyx Mirabbasın nəticəsi Şeyx Abbas Sımda dəyirmanla yanaşı məscid də, tikdirmişdir. XIX əsrin əvvəllərində mədrəsə kimi fəaliyyət göstərmiş məsciddə

hətta qonşu rayonlardan da təhsil almağa gəlmişlər. Təxminən 1830-1840-cı illərdə tikilmiş qədim abidə – məsciddə namaz qıldığım an zaman-zaman Quran qıraət etmiş, dünyagörmüş insanların avazının sanki duyurmuş kimi ani olaraq təsirləndim. Sım kənd məscidi yerli əhəmiyyətli tikilidir və Astara rayonunun Sım kəndi ərazisində yerləşir. Məscidin sahəsi 40 kv metr, yuyumu isə 30 nəfərdir. Məscid Əhali tərəfindən, 1905-ci ildə tikilmişdir. Məscidin divarlarıqırmızı kərpicdən tikilmişdir. Məscidin sahəsi 200kv. metr, uzunluğu 25 metr, eni isə 12 metrdir. Bu məscid Astara rayonunun yaxşı məscidlərindən biridir. Məscidin fasadında iki qapı və beş ensiz, hündür pəncərələr vardır. Məscidin sağ tərəfində isə bir qapı və iki pəncərə yerləşir, qapı və pəncərələr tağlıdır, pəncərələr şəbəkəlidir. Hər üç qapının qarşısında artırma vardır. İnteryerdə tavana dayaq məqsədilə beş sütun yerləşdirilmişdir. İnteryerə suvaq çəkilməmiş və üzərinə boya sürülmüşdür. Məscid ortadan iki hissəyə ayrılmışdır, qadınlar olan yerdə də şəbistan vardır və o şəbistana sol tərəfdən girməkolar. Məscidin minbər və mehrabı var. Məscidin döşəməsi torpaq, qapı-pəncərələri, tavanı, dayaq sütunları, kum örtüyünün konstruksiyası ağac materialından , dam örtüyü isə kirəmitdəndir. Məscidin hörmə,

xarratlıq işlərini isə yerli ustalar görmüşdür. Məscid pilləkənləri daşdandır və beş pilləsi var. Məscidin ön tərəfdə eyni ölçüdə beş taxta pəncərə var. Bu pəncərələrin hündürlüyü 3 metr, eni isə 2, 5 metrdir. *Şəkil. Sim kənd məscidi*

28.Şahağac kənd məscidi.

Şahağac kənd məscidi əhəmiyyətli yerli memarlıq abidəsidir və Astara rayonunun Şahağac kəndi ərazisində yerləşir. Məscid 1901-ci ildə yerli sakin Mirəhməd xan Talışxanov tərəfindən tikilmişdir. Həyətəni sahəsi

1200 kv. metr, iç sahəsi 8, 5x18 metr, sahəsi 288 kv. metr , tutumun isə 200 nəfər dir. Məscid formma etibarlı ilə düzbucaqlıdır və hündürlüyü 1 metrə çatan səki üzərində yerləşir. Məscidin damı kirəmitlə örtülüb, mehrabı isə sadə formadadır və ağ rənglə boyanıb. Minbər ağac materialından olmaqla dördpilləlidir, məscidin döşəməsi döşəməsi kərpic, tavan isə taxtadandır. Tavan 4 taxta sütun üzərində dayanmaqdadır. Məscidin iki qapısı və dörd pəncərəsi var və divarlarının qalınlığı 80 sm. dir. Minarələrin hündürlüyü 12 metr olmaqla dairəvi formadadır və bişmiş kərpiclə işlənib. Minarə bir şərətəyə malikdir və onun yuxarı hissəsi səkkizgüşəlidir. Minarənin qübbəsinin üstü isə qırmızı kərpiclə örtülüb. Böyük Şahağac kənd məscidinin içərisində ayrıca qa-dınlar şöbəsi var və sahəsi 3x8, 5 metrdir. Məscid sovetlər dönəmində anbar kimi istifadə olunub. Lakin 1987-ci ildə məscidin fəaliyyəti bərpa edilmişdir. 1988-ci ildə məsciddə dövlət vəsaiti hesabına təmir-bərpa işləri aparılıb. Məscidin inventar nömrəsi 4124, sistem kodu isə AJA003923-dür. *Şəkil. Şahağac kənd məscidi.*

29.Şiyəkəran kənd məscidi.

Şiyəkəran kənd məscidi yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsidir və Astara rayonu Şiyəkəran kəndi ərazisində yerləşir. Məscidin tikilmə tarixi 1900 –cü ilə təsadüf edir, lakin o köhnə məscid zaman-zaman yağış suları nəticəsində sülümüş və yararsız hala

düşmüşdür. Elə bu səbəbdəndə 1906-cü ildə kənddə yeni məscid tikilmişdir. Məscidin həyətyanı sahəsi 4500 kv. metr, iç sahəsi isə 6x18 metrsahəsi 100 kv. metr, tutumu isə 95 nəfərdir. Məscid düzbucaqlı formadadır və başdan-başa qırmızı kərpiclə inşa olunub. Məscid hündürlüyü 80sm olan səki üzərində yerləşib. Divarlarının qalınlığı 60 sm. dir. Döşəməsi torpaq, tavanı isə taxtadandır. Tavan üç taxta sütun üzərindədayanıb, məhrabı sadə formaya malikdir və divarın içindədir. Məscidin damı kirəmitlə örtülüb. Məscidin iki giriş qapısı var. İbadət zalında 2 böyük, 3 kiçik pəncərə qoyulub. Sovetlər dövründəanbar kimi istifadə olunub. Məscidin inventar nömrəsi 4133, sistem kodu isə AJA0033932-dir. *Şəkil.Şiyəkəran kənd məscidi.*

30.Şuvi kənd məscidi.

Şuvi kənd məscidi yerli əhəmiyyətli tikilidir vəAstara rayonunun Şuvi kəndi ərazisində yerləşir. Məscid 1900-cü il ildə yerli sakinlər tərəfindən tikilmişdir. Məscidin iç sahəsi 14x7 metr, həyətyanı sahəsi 800 kv. metr, sahəsi 101 metr, tutumu isə 95 nəfərdir. Məscid düzbucaqlı

formadadır. Məscidin döşəməsi qırmızı kərpiclə, tavanı isə fanerlə işlənmişdir, damı isə qırmızı kirəmitlə örtülmüşdür. Sovetlər

dönəmində anbar kimi istifadə olunub. Lakin 1984-cü ildə məscid yenidən inşa edilmişdir. *Şəkil. Şuvi kənd məscidi.*

31. Təngərüd kənd - “Hz. Əli” məscidi. Təngərüd kənd “Hz. Əli” məscidi yerli əhəmiyyətli tikilidir və məscid Astaranın Təngərüd kəndi ərazisində yerləşir. Məscidin 1989-cu ildə yerli sakinlər tərəfindən tikilmişdir. Məscidin həyətəni

sahəsi 1000 kv metr, iç sahəsi 20x9 metr, sahəsi 280 kv. metr, tutumu isə 200 nəfərdir. Məscidin divarları bişmiş kərpiclərdən tikilib, döşəməsi isə torpaq, tavanı isə taxta materialındandır. Damı dəmir təbəqə ilə örtülüb və məscidin hündürlüyü 15 m olan qoşa minarəsi var. Minarələr də bişmiş kərpiclərdən inşa olunub. Minarələrin qübbəsinin yuxarı hissəsi dəmir təbəqə ilə işlənib. Məscidin günbəzinin hündürlüyü 2 metrdir. Məscidin iç divarları semenr məhlulu ilə suvanıb. Məscidin iki giriş qapısı və bu qapı-pəncərələri taxtadan düzəldilib. Digər məscidlərlə eyni quruluşa malikdir. *Şəkil. Təngərüd kənd məscidi*

32. Toradi kənd məscidi. Toradi kənd məscidi yerli əhəmiyyətli tikilidir və Astara rayonunun Toradi kəndi ərazisində yerləşir. Məscidin sahəsi 20 kv. metr, tutumu isə 30 nəfərdir. Məscid 1907-ci ildə yerli sakinlər tərəfindən qırmızı kərpicdən tikilmişdir. Məscidin sahəsi 200kv. metr, uzunluğu 25 metr, eni isə 12 metrdir. Bu məscid Astara rayonunun yaxşı məscidlərindən biridir. Məscidin fasadında iki qapı və beş ensiz, hündür pəncərələr vardır. Məscidin sağ tərəfində isə bir qapı və iki pəncərə yerləşir, qapı və pəncərələr tağlıdır,

pəncərələr şəbəkəlidir. Hər üç qapının qarşısında artırma vardır. İnteryerdə tavana dayaq məqsədilə beş sütun yerləşdirilmişdir və nteryerə suvaq çəkilmiş və üzərinə boya sürülmüşdür. Məscid ortadan iki hissəyə ayrılmışdır, qadınlar olan yerdə də şəbistan vardır və o şəbistana sol tərəfdən girmək olar. Məscidin minbər və mehrabı var. Məscidin döşəməsi torpaq, qapı-pəncərələri, tavanı, dayaq sütunları, küm örtüyünün konstruksiyası ağac materialından, dam örtüyü isə kirəmitdəndir. Məscidin hörmə, xarratlıq işlərini isə yerli ustalar görmüşdür. Məscid pilləkənləri daşdandır və beş pilləsi var. Məscidin ön tərəfdə eyni ölçüdə beş taxta pəncərə var. Bu pəncərələrin hündürlüyü 3 metr, eni isə 2,5 metrdir.

33. Vaqo kənd məscidi. Vaqo kənd məscidi yerli əhəmiyyətli tikilidir və Astara rayonunun Vaqo kəndi ərazisində yerləşir. Məscidin sahəsi-174 kv. metr, tutumu isə 180 nəfərdir. Məscid 1905-cı ildə yerli sakinləri tərəfindən tikilmişdir. Məscid Astara rayonun digər məscidləri kimi ənənəvi quruluşa malikdir. Vaqo kəndi ərazisində ilk məscid hələ 1905-ci ildə tikilmişdir. Sonradan bu məscid yararsız hala düşmüş və sonradan kənd xeyriyyəçiləri tərəfində təmir olunmuşdur. Məscidin tikintisində kəndin bütün sakinləri yaxından iştirak etmişdir. Məscid yerli ustalar tərəfindən tikilmişdir. Məscidin inventar nömrəsi 4128, sistem kodu isə AJA003927-dir. *Şəkil. Vaqo kənd məscidi.*

9. Təkiyələr (1 ədəd)

1. Təkiyə (*Təngərüd kəndi*). Bu təkiyə yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsidir və təkiyə Astara rayonunun Təngərüd (Tanqərü) kəndi ərazisində yerləşir. Məhərrəm aylarında şüələr bu təkiyyəyə yığışaraq gizli surətdə imam Hüseyn tənziyyəsinə saxlayarlarmış. Təkiyənin inventar nömrəsi 4105, sistem kodu isə AJA003904-dür.

10. Hamalar (4 ədəd).

1. Məşədi Abu-Talib hamamı (*Pensər kəndi*). Məşədi Abu-Talib hamamı yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsidir və Astara rayonunun Pensər kəndi ərazisində yerləşir. Bu hamamın yaranma tarixi XX əsrə aiddir. Hamamın divarları qırmızı bişmiş kərpicdən yerli ustalar tərəfindən tikilmişdir və onun damı bir neçə günbəzdən ibarət tağvari formadadır. Rayonun Pensər kəndi ərazisində də oxşar hamam mövcuddur. Lakin bu hamamın 10 günbəzi var və əvvəlki hamamlardan 80 il sonra xeyriyyəçi Məşədi Abu-Talib tərəfindən inşa etdirilib. Pensər kəndində olan bu tarixi abidə haqqında daha geniş məlumat almaq üçün kənd sakini İntizar Mürsəlovla görüşdük. İntizar Mürsəlov bildirdi ki, Ərçivan kəndindəki hamamda olduğu kimi, bu hamamda da qadınlar həftənin tək günləri, kişilər isə cüt günləri istifadə ediblər. İ. Mürsəlov Ərçivan hamamının tarixindən bəhs edərkən deyib: "Məşədi Abu-Talib Hazı Cahangir oğlu 1855-ci ildə Astara rayonunun Pensər kəndində doğulub. O, dövrünün tanınmış tacirlərindən olub və ömrünün çox hissəsini ticarətlə keçirib. Kəndin xeyrixah insanlarından biri olub. Məşədi Abu-Talib Cənubi Azərbaycandan kəndimizə ən səriştəli ustaları gətirib və onlara hamam binasını tikdirib. "İ. Mürsəlovun sözlərinə görə,

Məşədi Abu-Talib hamamın tikintisində atasının həyətindəki kərpic kürəsində kəsilən kərpiclərdən, yumurta sarısı və külün qarışığından alınan məmulatdan istifadə edib. Hamamın tikintisində o özü şəxsən iştirak edib. "Deyilənə görə, hamam 7-8 aya zirzəmi üstündə tikilib. Hamam istifadəyə verilərkən kənd camaatının böyük sevincinə səbəb olub. " — deyər İ. Mürsəlov bildirib. O, Sputnik oxucularına hamam haqqında ətraflı məlumat verib:

"Hamam iki hissədən ibarətdir. Giriş hissəsində, binanın ortasında hovuz var. Hovuzun kənarlarında daşdan hörülmüş kürsü, kürsünün içində isə yarımdairəvi taxçalar var ki, bu da hamamdan istifadə edən sakinlərin ayaqqabılarının qoyulması üçün tikilib. Dörd tərəfdə geyinmə-sorunma yerləri hazırlanıb. Əvvəl də dediyim ki hamam XIX əsrdə tikilib. Təbii ki həmin vaxt elektrik enerjisi yox idi. Hamamın içi günbəzlərdən düşən günəş işığının hesabına işıqlandırılıb. İkinci hissədə çimməkdən ötrü iki yerdə isti və soyuq su üçün krantlar qoyulub. Çimmə otaqları isə dörd hissəyə ayrılıb. Aşağı zirzəmidə qalanan odunların istiliyi həm hamamı qızdırır, həm də yuxarı otaqlara buxar verir. Bu hamamda çimmək günlərə bölünürdü. Belə ki, həftənin tək günləri qadınlar, cüt günləri isə kişilər çimərdilər. Özü də ilk cüt günlərdə gənc oğlanlar, qalan cüt günlərdə isə yaşlı və orta yaşlı kişilər hamamdan istifadə edərdilər. " Məlumat üçün bildirək ki, Məşədi Abu-Talib hamamı elə indi də onun adını daşıyır. Bundan əlavə Məşədi Abu-Talib kəndin ərazisində iki binadan ibarət bir məscid də tikdirib. (Bax:<https://sputnik.az/10-20.06.2016>. Abidənin inventar nömrəsi 4121, sistem kodu isə AJA003920-dir. Şəkil. Məşədi Abu-Talib hamamı (Pensər kəndi).

2.Hamam (*Şahağac kəndi*). Bu hamamı yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsidir. Hamamın tikilmə tarixi 1910-cu ilə təsadüf edir. Hamam Astara rayonunun Şahağac kəndi ərazisində yerləşir. Hamamın inventar nömrəsi 4126, sistem kodu isə AJA003925-dir.

3.Kərbəlayı Həmid Abdulla hamamı(*Ərçivan qəsəbəsi*).

Kərbəlayı Həmid Abdulla hamamı yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsidir və Astara rayonunun Ərçivan qəsəbəsi ərazisində yerləşir. Hamam 1806-cı ildə “Kərbəlayı Həmid

Abdulla” tərəfindən tikilmişdir. Hamamın üstündə səkkiz günbüz var və yuxarıdan baxanda səkkizgüşəli ulduz kimi görünür. Bu maddi-mədəniyyət nümunəsi XIX əsrin əvvəllərində yumurta sarısı və adi odun külünün qarışığı ilə inşa olunub. Hamamın suyu cəmi bir tiyanla qızdırılıb. Əhalinin həm də unsiyyət yeri olan Ərçivan hamamı sonuncu dəfə 1980-cı ildə təmir edilib və həmin ilin sonuna kimi yerli əhalinin istifadəsində olub. 2001-ci ilin avqustunda isə Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin müvafiq qərarı ilə abidə dövlət tərəfindən qorunur. Abidənin inventar nömrəsi 4116, sistem kodu isə AJA003915-dir. *Şəkil. Kərbəlayı Həmid Abdulla hamamı*

4.Mir Əhməd hamamı(*Şahağac kəndi*). Bu hamam 1905-ci ildə Talış xanı Mir Əhməd xan tərəfindən inşa olunmuş və Astara rayonunun Şahağac kəndi ərazisində mövcud olmuşdur, lakin sonradan sökülmüşdür.

12. Abidələr. Heykəllər və Fiqurlar(22 ədəd)

1.Arif Heydərovun büstü(Astara şəh.).Bu abidə kompleksi 1997-ci ildə Astara şəhərinin Sərhəd komendaturasının həyatında General-leytenant Arif Heydərovun şərəfinə qoyulmuşdur.

2.Böyükxanım Əliyevanın büstü(Astara şəh.). Bu abidə kompleksi 2000-ci ildə Astara şəhərində , Sosialist Əməyi Qəhrəmanı Böyükxanıç Əliyevanın şərəfinə ucaldılmışdır.

3.Böyük Vətən müharibəsində həlak olmuş həmvətənlərimizin xatirə abidəsi (Astara şəhəri).Yerli əhəmiyyətli Bağ-park, monumental və xatirə abidəsidir və Abidə Astara şəhərində yerləşir. Abidənin inventar nömrəsi 5619, sistem kodu isə AJA5422-dir və 1971-ci ildə tikilmişdir.

4.Bayraq başlığı.Bu bayraq başlığı maddi-mədəniyyət abidəsidir. Deyilənlərə görə bu bayraq başlığı Səfəvi hökmdarı Şah İsmayıl ətaiyə aiddir və dövrümüzə qədər qorunub saxlanılmışdır. Belə ki, mənbələrə görə Şah İsmayıl

Səfəvilər dövlətinin qurulmasında xüsusi rolu olmuş talışlara özünün əsas bayrağını hədiyyə etmişdir.

5“Çaydərən qız” heykəli
Çaydərən qız heykəli Bğ-park monumental abidə kompleksidir və Astara şəhəri ərazisində yerləşir. Abidə əsasən Sovet dövründə ən gözəl çay dərən qızıl tyimsalında yaradılmışdır.
Şəkil.Çaydərən qız heykəli.

6.Damğalı daşlar(Sım kəndi).Damğalı daşlar yerli əhəmiyyətli arxeoloji abidədir. Abidənin yaranma tarixi orta əsrlərə təsadüf edir. Abidə Astara rayonunun Sım kəndinin Utey ərazisində yerləşir. Abidənin inventar nömrəsi 5773, sistem kodu isə AJA005575-dir.

Şəkil.Damğalı daşlar.

7.Daş qoç fiquru(Biu kəndi). Daş qoç fiquru yerli əhəmiyyətli Xalq daş-heykəltaraşlıq abidələridir. Abidənin tarixi orta əsrlərə təsadüf edir. Daş qoç fiqur abidəsi Astara rayonunun Biu kəndi ərazisində yerləşir. Abidənin inventar nömrəsi 6105, sistem kodu isə AJA005907-dir.

Şəkil. Daş qoç fiquru.

8. Daş qaban fiquru (*Asbəniz kəndi*). Daş qaban fiquru yerli əhəmiyyətli Xalq daş-heykəltərəşliq abidəsidir və abidə Astara rayonunun Asbəniz kəndinin “*Asbə hi*” (at bağı) adlı yerində yerləşir. Abidənin inventar nömrəsi 6106, sistem kodu isə AJA005908-dir. *Şəkil. Daş qaban fiquru*

9. Daş insan heykəli. (*Hamoşam kəndi*). Daş insan heykəli yerli əhəmiyyətli tapıntıdır və Astara rayonunun Hamoşam kəndinin qərb tərəfində, Diqoband adlanan dağ yamacının şərq ətəyində yerləşir. Daş heykəlin tapıldığı yer el arasında “*Tıbə bın*” (bax talışca Türbə dibi) adlanır. Abidənin bu cür tapılması sübut edir ki, onlara laqeyd münasibət var, çünki bu

daş heykəlinin yerləşdiyi ərazi fərdi yaşayış evi tikmək üçün həyətyanı sahə kimi verilmiş və elə ev tikmək üçün aparılan qazıntılar zamanı tapılmışdır. Bu daş heykəl görünüşünə əsasən qadını xatırladır və onu hündürlüyü 94 sm, eni isə yuxarı hissədə 45 sm, heykəlin qalınlığı isə 14 sm-dir. Heykəlin yuxarı hissəsi üçbucaq şəkilindədir. Daş heykəlin qabaq hissəsində onun üzü oyulmuş, baş hissəsi isə yatay dairəvi formada təsvir olunmuşdur. Bundan əlavə heykəlin ön hissəsində sinəsinə yapışmış formada onun qolları təsvir olunmuş və hər iki qolları qurşağına basılmış, lakin sol əli sağ

ələ nisbətən bir az aşağıya dartılmış formadadır. Daş heykəlin gövdə hissəsi onun bədəninin digər hissələrinə nisbətdə azca enli olması onun qadın olmasına işarə verir. Sonra isə onun qurşaq hissəsində kəsişmə formasında iki kant təsviri var. *Şəkil. Daş heykəl.*

10. İnsan başının daş heykəli (*Miki kəndi*). Daş heykəl yerli əhəmiyyətli Xalq daş-heykəltəraşlıq abidəsidir və abidə Astara rayonunun Miki kəndinin “*Asbə hi*” adlı ərazisində yerləşir. Abidənin inventar nömrəsi 6107, sistem kodu isə AJA005909-dur.

11. İlya Kaverinin büstü (*Astara şəh.*). Bu abidə kompleksi 2000-ci ildə Astara şəhərində, Sovet İttifaqı Qəhrəmanı İlya Kaverinin şərəfinə ucaldılmışdır.

12. Mirzə Cəbiyevin büstü (*Hamoşam kəndi*). Bu abidə kompleksi 2000-ci ildə Astara rayonunun Hamošam kəndində Sovet İttifaqı Qəhrəmanı Mirzə Cəbiyevin şərəfinə qoyulmuşdur.

13. Nizə tutmuş atının təsviri ilə qəbir daşı (*Utey kəndi*). Bu qəbir daşı Xalq daş-heykəltəraşlıq abidələrinə daxildir və Astara rayonunun Utey kəndi ərazisində yerləşir və abidənin inventar nömrəsi 6109, sistem kodu isə AJA005911-dir və hal-hazırda mövcud deyil.

14.Nizami Gəncəvinin abidəsi (Astara şəhəri). Nizami Gəncəvinin abidəsi yerli əhəmiyyətli Bağ-park, monumental və xatirə abidədir və Astara şəhərində, Nizami küçəsi 46-dayerləşir.Abidə 1960-cı ildə tikilmişdir. Nizami Gəncəvi abidəsinin inventar nömrəsi 5618, sistem kodu isə AJA005421-dir. *Şəkil. N.Gəncəvi abidəsi.*

15.Rəhmət Hətəmovun büstü(Astara şəh.).Bu abidə kompleksi 2004-cü ildə Astara şəhərində , Üç Şöhrət Ordenli Rəhmət Hətəmovun şərəfinə ucaldılmışdır.

16.Sım Mezolit daşüstü rəsmləri. Sım mezolit daşüstü rəsmləri ölkə əhəmiyyətli arxeoloji abidədir və Astara rayonunu Sım kəndi ərazisində yerləşir. Abidənin tarixi məlum deyil, lakin onun üzərindəki daşüstü rəsmlər Qobusttan qayaüstü rəsmləri ilə eynilik təşkil etdiyindən bu daşüstü rəsmlərində Mezolit dövrünə aid olduğu sübut olunur. Bu daş üstündə Qobustanda olduğu kimi üzərində qədim insanların ov səhnələri, ovsunlar v, insan və heyvan təsvirləri var.

17.“Şir və balası” heykəli. Bu heykəl kompleksi yerli əhəmiyyətli monumental abidədir və Lənkəran-Astara şose yolunun Pensər kəndi bərabərliyində ,yolun sol tərəfində

yerləşir. Bu ağ heykəl ağ rəngli , postament üstə qoyulmuş və hündürlüyü 3 metrdir.

18. *Türk əsgəri büstü.* Bu türk əsgəri büstü bağ-park monumental abidələrinə daxildir və Astara ərazisində yerləşir. *Şəkil. Türk əsgərinin büstü.*

19. *Yəhər formalı daş fiqur (Miki kəndi).* Yəhər formalı daş fiqur yerli əhəmiyyətli Xalq daş-heykəltəraşlıq abidəsidir və Astara rayonunun Miki kəndi ərazisində yerləşir. Abidənin inventar nömrəsi 6108, sistem kodu isə AJA005910-dur. *Şəkil. Yəhər formalı daş.*

20. *Yalçın Nəsirovun büstü (Astara şəh.).* Bu abidə kompleksi 2000-ci ildə Astara şəhərində , Azərbaycan Milli Qəhrəmanı Yalçın Nəsirovun şərəfinə ucaldılmışdır.

21. *Yanvar şəhidləri kompleksi (Şiyəkəran kəndi).* Bu abidə kompleksi 20 yanvar şəhidlərinin şərəfinə kənd sakini Əsədulla Səmədov tərəfindən ucaldılmışdır.

22. *Z. Bünyadovun büstü (Astara şəh.).* Bu abidə kompleksi Astara şəhərinin Qəhrəmanlar Xiyabanında 1995-ci ildə Sovet İttifaqı Qəhrəmanı, Akademik Ziya Bünyadovun şərəfinə ucaldılmışdı.

13. Köhnə binalar (5 ədəd)

1. Tacir evi (*Astara şəh.*). Bu tacir evi yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsidir və Astara şəhəri ərazisində yerləşir. Xalq arasında “tacir evi” kimi adlandırılır. *Şəkil. Tacir evi.*

2. Mirzə Əhməd Xudaverdi oğlunun evi (*Pensər kəndi*). Bu ev kompleksi yerli əhəmiyyətli tikilidir və Astara rayonunun Pensər çayının sahilində yerləşir. Bu ev müəmarlıq üsubu cəhətdən gözəl sayıla bilər. Evin sahibi Mirzə Əhməd bəy Xudaverdioğlu Talış xanı Mir Əhməd xanın mirzəsi olmuş və eyni zamanda “Əxbarnam” kitabının müəllifidir. Ev çiy kərpicdən tikilmiş və Mirzə Əhmədin yazıb-yaradığı otaq eyni ilə qalmışdır. Bu evin dam örtüyü qırmızı kirəmitdən – sualdan örtülmüşdür və evin içərisindəki divarlarda xüsusi taxçalar, paltar asmaq, qab-qacaq yığmaq üçün xüsusi er düzəldilmişdir. Bu ev kompleksində indi də Mirzə Əhməd aid mis əşyalar, saxsı çölmək saxlanılır. Evin içində soba üçün yer də düzəldilib və pəncərələrin mühafizəsi üçün onların qabağında xüsusi kiçik qapılar bərkidilib.. Divar da həmçinin sandıq qoymaq üçün yer düzəldilmişdir

3.Orta məktəb binası (Pensər kəndi).Orta məktəb binası yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsidir. Binaanın tikilmə tarixi 1912-ci ilə təsadüf edir. Orta məktəb binası Astara rayonunun Pensər kəndində ərazisində yerləşir. Bir zamanlar burada Rus-Tatar məktəbi

yerləşmişdir. Abidənin sistem kodu 4102, sistem kodu isə AJA003901-dir. *Şəkil.Orta məktəb binası.*

4.Yaşayış evi (Ərçivan kəndi). Yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsidir və Astara rayonunun Ərçivan kəndi ərazisində yerləşir.Yaşayış yerinin yaranma tarixi 1900-cu ilə təsadüf edir. Abidənin inventar nömrəsi 4092, sistem kodu isə AJA003890-dır. *Şəkil, Yaşayış*

evi.

5.Yaşayış evi(Pensər kəndi). Yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsidir və Astara rayonunun Pensər kəndi ərazisində yerləşir. Yaşayış yerinin yaranma tarixi 1878-ci ilə təsadüf edir. Abidənin inventar nömrəsi 4098, sistem kodu isə

AJA003891-dır. *Şəkil. Yaşayış evi.*

Tacir evi.(*Astara şəh.*)Bu tacir evi yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsidir. Bu abidə Astara şəhəri ərazisində yerləşir. Xalq arasında “Tacir evi” kimi tanınır.

14. Ləmlər (22 ədəd)

Cənub Bölgəsinin, xüsusi ilə Xəzər dənizi ətrafındakı rayonlarda inşa edilmiş Ləmlər nadir arxitektura nümunəsi olmaqla diqqət cəlb edir. Ləm(ləm yay istirahət evinə deyilir) əsasən Astara, Lənkəran və Masallı rayonlarının ərazisində tikilən nadir arxitektura nümunəsidir. Bu tip tikililərin XIX əsrin əvvəllərində,XX əsrdə inşa olunduqları qeyd olunur.Cənub bölgəsinin Lerik, Yardımlı, Cəlilabad, Biləsuvar rayonlarında və Azərbaycanın digər raonlarında inşa edilməmiş və o ərazilər üçün ümumiyyətlə xas deyil. *Ləmin özəllikləri* : Binövrəsi və ətrafı qırmızı bişmiş kərpiclə hörülür, damı qırmızı kirəmitlə(Sual) örtülür, Onun dirəkləri və dyaqları ağacdan olmaqla biri-birinə keçirmə üsulu ilə mismarsız bərkidilir. Evin sahibi qonaqları yay aylarında əsasən ləmdə qonaq edərək çay ikram edir.Yay aylarında ləmdə yatmaq daha rahatdır, çünki bura həm sərin olur, həm də ağcaqanada fəaliyyət imkanı vermir və bu səbəbdən də onun ətrafı tənziplə(cuna) örtülür . XIX əsrdə Astaradakı ləmlərin tikilməsində Pensər kənd sakini usta Əlinin rolu olması barədə məlumat var.(*bax yenə orda.səh.19*)

1.Ləm(*Ərçivan qəsəbəsi*).Yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsidir və Astara rayonunun Ərçivan qəsəbəsi ərazisində yerləşir. Ləmin tikilmə tarixi 1906-cı ilə təsadüf edir. Bu ləm eyni zamanda “Ləm” istirahət mərkəzi də adlanır, çünki, 1963-1956-ci illərdə burada “Ulduz” bədii filmi çəkilmişdir. Bu ləmin

110 yaşı var və “Ulduz” filimdəki dillər əzbəri olan Məhəmmədlə və Züleyxanın fim səhnəsi məhz bu ləmdə çəkilmişdir. Ləm özü hündürlüyü 1,5 metr olan dörd ədəd qırmızı bişmiş kərpic sütunlar üzərində tikilmiş və onun üzərində də hündürlüyü 2 metr olan dörd ədəd qırmızı bişmiş kərpic sütunlar üzərində birinci mərtəbə qurulmuşdur. Ləm əsasən düzbucaqlı formaya malikdir. Birinci mərtəbənin döşəməsi və tavanı ağac materialından dzəldilmiş və ləmin kənarları xüsusi yan-dəstək üslubuna bənzər fomada haçalı-xırda çubuqlardan zolaqlar düzəldilmişdir. Ləmin ikinci mərtəbəsində isə heç bir daş sütun yoxdur və onu isə 20 ədəd dar ölçüdə ağac sütunlar əvəz edir və ətrafı da ağac dəstəklərlə bərkidilmişdir. Ləmin damı qırmızı kirəmitlə işlənmişdir. Bundan əlavə ləmin yerdən birinci mərtəbəyə bir, birinci mərtəbədən ikincisinə də bir taxta pilləkən var və onların birində altı, ikincisində isə 8 pillə var. Onun Yerli əhalinin yay yaşayış evi olan tikili indi tarixi əhəmiyyətli abidə kimi dövlət tərəfindən qorunur. Bu ləm Ərçivan qəsəbə sakini Əsədulla Musayevin həyatında yerləşir. Abidənin inventar nömrəsi 4091, sistem kodu isəAJA003889-dur. *Şəkil. Ərçivan ləmi.*

həyatında

2.Ləm(*Şiyəkəran kəndi*).Yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsidir və Astara rayonunun Şiyəkəran kəndi ərazisində yerləşir. Ləmin tikilmə tarixi 1890-cı ilə təsadüf edir. Abidənin inventar nömrəsi 4093, sistem kodu isə AJA003891 - dir və bu ləm kənd sakini Mirdadaş Əliyevin həyatında yerləşir. *Şəkil.Şiyəkəran ləmi. Dadaşın*

3.Ləm(*Şiyəkəran kəndi*).Bu ləm yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsidir və Astara rayonunun Şiyəkəran kəndi ərazisində yerləşir. Ləmin tikilmə tarixi 1890-cı ilə təsadüf edir. Abidənin inventar nömrəsi 4094, sistem kodu isə AJA003892-dir və kənd sakini Şakir Məmmədovun həyatında yerləşir. *Şəkil.Şiyəkəran ləmi.Şakirin həyatında*

4.Ləm(*Kakalos kəndi*).Bu ləm yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsidir və Astara rayonunun Kakalos kəndi ərazisində yerləşir. Abidənin tikilmə tarixi 1900-cu ilə təsadüf edir. Abidənin inventar nömrəsi 4095, sistem kodu isə AJA003893-dür və hal-hazırda mövcud deyil.

5.Ləm(*Şahağac kəndi*). Bu ləmyerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsidir vəAstara rayonunun Şahağac kəndi ərazisində yerləşir. Abidənin tikilmə tarixi 1890-cı ilə təsadüf edir. Abidənin inventar nömrəsi 4096, sistem kodu isə AJA003894-dür və hal-hazırda mövcud deyil. *Şəkil.Şahağac ləmi.*

6.Ləm (*Şahağac kəndi*).Yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsidir və Astara rayonunun Şahağac kəndi ərazisində yerləşir. Abidə tikilmə tarixi 1892-ci ilə təsadüf edir. Abidənin inventar nömrəsi 4097, sistem kodu isə AJA003895-dir və hal-hazırda mövcud deyil . Bu ləm kənd sakini Yaqub Ərəbovun həyatində olmuşdur.

7.Yaşayış evi və ləm(*Pensər kəndi*).Yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsidir və Astara rayonunun Pensər kəndi ərazisində yerləşir. Abidə yaranma tarixi 1878-ci ilə təsadüf edir. Abidənin inventar nömrəsi 4098, sistem kodu isə AJA003896-dır və bu ləm Pensər kənd sakini Nəzakət Məmmədovanın həyatində yerləşmişdir

8.Ləm(*Pensər kəndi*). Yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsidir və Astara rayonunun Pensər kəndi ərazisində yerləşir. Abidənin tikilmə tarixi 1885-ci ilə təsadüf edir. Bu ləm kənd sakini Sənam Veysəlovun həyatında yerləşir. Belə ki əm qırmızı bişmiş kərpiclə yerli meşə ağac materialından işlənmiş və dam örtüyü isə qırmızı sualla(kirəmitlə)

örülmüşdür. Bu ləm iki mərtəbəlidir və çox qərribə teksturaya malikdir. Ləmin ikinci mərtəbəsini çıxmaq üçün içəridən xüsusi pilləkən var,ləmin sol tərəfində II mərtəbəsi xüsusi ornamentləm, şəbəkə üsulu ilə ağac üzrində oyma ilə naxışlar işlənilib. Ağacları biri-birinə mismarsız bərkidilib və ustası Əli adlı əxs olmuşdur. Ləmin birinci mərtəbəsi yerən 1-m hündürlükdə qırmızı kərpiclə düzəldilən 6 dirək üzərində qoyulmuşdur. Ləmin ikinci mərtəbəsi 4-dirək kərpicdən və iki ağac dirək üstə ubşa edilib. Abidənin inventar nömrəsi 4099, sistem kodu isə AJA003897-dir və hal-hazırda mövcud deyil. *Şəkil. Pensər ləmi.*

9.Ləm (*Pensər kəndi*).Yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsidir və Astara rayonunun Pensər kəndində yerləşir. Abidənin tikilmə tarixi 1890-cı ilə təsadüf edir. Abidənin inventar nömrəsi 4100, sistem kodu isə AJA003898-dir.

10.Ləm (*Pensər kəndi*).Yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsidir və Astara rayonunun Pensər kəndi ərazisində yerləşir. Abidənin tikilmə tarixi 1870-cı ilə təsadüf edir və bu ləmdə

Az.ssr-I mərkəzi komitəsinin baş katibi Mircəfər Bağirov istirahət etmişdir. (Bax: Əfqan Şəfiyev. *Azərbaycanın Cənub Bölgəsinin Tarixi və Mədəniyyət Abidələri*, B., "Nurlan", 2007. səh-19). Abidənin inventar nömrəsi 4101, sistem kodu isə AJA003900-dir və hal-hazırda mövcud deyil.

11.Ləm (*Pensər kəndi*). Yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsidir və Astara rayonunun Pensər kəndi ərazisində yerləşir. Abidənin tikilmə tarixi 1890-cı ilə təsadüf edir. Abidənin inventar nömrəsi 4102, sistem kodu isə AJA003901-dir.

12.Ləm (*Rüdəkəran kəndi*). Yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsidir və Astara rayonunun Rüdəkəran kəndi ərazisində yerləşir. Abidənin tikilmə tarixi 1880-cı ilə təsadüf edir. Abidənin inventar nömrəsi 4103, sistem kodu isə AJA003902-dir və kənd sakini Seyran Hüseynovun həyətinə yerləşir.
Şəkil. Rudəkəran ləmi-1

13.Ləm (Rüdəkənar kəndi). Yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsidir və Astara rayonunun Rüdəkənar (Rüəkəno) kəndi ərazisində yerləşir. Abidənin tikilmə tarixi 1902-ci ilə təsadüf edir. Abidənin inventar nömrəsi 4104, sistem kodu isə AJA003903-dür və kənd sakini Ağayev Kamyanın həyatında yerləşir. *Şəkil.Rudəkəran ləmi-2.*

14.Ləm (Təngərüd kəndi). Yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsidir və Astara rayonunun Təngərüd (Tanqərü) kəndi ərazisində yerləşir. Abidənin tikilmə tarixi 1902-ci ilə təsadüf edir. Abidənin inventar nömrəsi 4106, sistem kodu isə AJA0033905-dir. *Şəkil.Təngərüd ləmi*

15.Ləm(Təngərüd kəndi). Yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsidir və Ləm Astara rayonunun Təngərüd (Tanqərü) kəndi ərazisində yerləşir. Abidənin tikilmə tarixi 1907-ci ilə təsadüf edir. Abidənin inventar nömrəsi 4107, sistem kodu isə AJA3906-dir və hal-hazırda mövcud deyil. *Şəkil.Təngərüd ləmi.*

16.Ləm (*Siyətük kəndi*).Yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsidir və Astara rayonunun Siyətük kəndi ərazisində yerləşir. Abidənin tikilmə tarixi 1840-cı ilə təsadüf edir. Abidənin inventar nömrəsi 4108, sistem kodu isə AJA0033907-dir və hal-hazırda mövcud deyil.

17.Ləm (*Bala Şahağac kəndi*).Yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsidir və Astara rayonunun Bala Şahağac kəndi ərazisində yerləşir. Abidənin tikilmə tarixi 1895-ci ilə təsadüf edir. Abidənin inventar nömrəsi 4109, sistem kodu isə AJA003908-dir və hal-hazırda mövcud deyil.*Şəkil.Bala Şahağac ləmi-1*

18.Ləm (*Bala Şahağac kəndi*).Yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsidir və Astara rayonunun Bala Şahağac kəndi ərazisində yerləşir. Abidənin tikilmə tarixi 1890-cı ilə təsadüf edir. Abidənin inventar nömrəsi 4110, sistem kodu isə AJA003939-dur və hal-hazırda mövcud deyil.

19.Ləm (*Bala Şahağac kəndi*).Yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsidir və Astara rayonunun Bala Şahağac kəndi ərazisində yerləşir. Abidənin tikilmə tarixi 1895-ci ilə təsadüf edir. Abidənin inventar nömrəsi 4111, sistem kodu isə AJA003910-dur.

20.Ləm (*Səncərədi kəndi*). Yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsidir və Ləm Astara rayonunun Səncərədi kəndi ərazisində yerləşir. Abidənin tikilmə tarixi 1895-ci ilə təsadüf edir. Abidənin inventar nömrəsi 4112, sistem kodu isə AJA003911 dir və hal-hazırda mövcud deyil. *Şəkil. Səncərədi ləmi.*

21.Ləm (*Səncərədi kəndi*). Yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsidir və Astara rayonunun Səncərədi kəndi ərazisində yerləşir. Abidənin tikilmə tarixi 1905-ci ilə təsadüf edir. Abidənin inventar nömrəsi 4113, sistem kodu isə AJA003912-dir və hal-hazırda kənd sakini İslam Həsənovun həyətində yerləşir.

22.Ləm (*Lovayn kəndi*). Yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsidir və Astara rayonunun Lovayn kəndi ərazisində yerləşir.

15. Körpülər (3 ədəd)

Astara rayonu ərazisində Sipiyəpard kəndindəki eyni adlı Ağ körpü (Sipiyəpard sözü taləşca – Ağ körpü deməkdir) Lomin kəndindəki Vilipard-körpüsü və Pəlikəş kəndindəki Piyəjenəpard adlı körpü Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2 avqust 2001-ci il tarixli 132 sayılı Qərarı ilə təsdiq olunmuşdur bölgüsü siyahısına düşmüşdür. Bu körpülərin tarixi XIII əsrə aidd olsalar da bəzi rəvayətlər onların daha qədim dövrlərdə tikilməsini göstərir.

1. Sipiyə pard (Ağ körpü-Sipiyə pard kəndi). Sipiyəpard körpüsü yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsidir. Körpünün tikilmə tarixi XIII əsrə aiddir. Körpü öz tikilmə tarixinə görə Azərbaycan ərazisində tikilməş ən qədim körpülərdən biridir.

Sipiyəpard körpüsü Astara rayonunun Sipiyəpard kəndi ərazisində yerləşir. Sipiyəpard tarixçilərin fikrinə istinadən XVII-XVIII əsrlərdə Səfəvi-Osmanlı müharibələri baş verdiyindən iki dövlət arasındakı düşmənçilik onların ərazisindən keçən karvan yollarının dəyişilməsinə də, səbəb olur. Bu zaman cənub-şimal ticarət yolunun əhəmiyyəti də, xeyli artır. Bu dövrdə Təbriz-Ərdəbil, Lənkəran-Bakı, Dərbənd və ya Təbriz-Ərdəbil- Astara –Həştərxan ticarət yollarının müəyyən hissəsi bizim Astara ərazisindən keçir. Həmin yol Təngərüd (Pensər) çayının bir neçə dəfə kəsir. Nəticədə, yaz və payız aylarında yağın yağışdan çayda su artır və karvanların hərəkət etməsinə müəyyən qədər çətinliklər yaradır. Ona görə də, çayın üzərində tağlı,

uzunömürlü, möhkəm körpülərin tikilməsinə böyük ehtiyac duyulur. Elə Sipyəpard (Ağ körpü) də, bu məqsədlə inşa edilmişdir. Hər iki körpü Pəlikəş ərazisinə aiddir. Körpünün arasındakı bir yeri yerli əhali “Karvansu” kimi tanıyır. Çox güman ki, həmin yerdə Ərdəbil - Lənkəran istiqamətində, ya da əksinə hərəkət edən karvanların gecələdiyi Karvansaray olub. Adətən, Karvansaraylar 6-7 fərsəx (bir fərsəx 7 km) məsafədə yerləşirmiş. Elə Karvansu da həmin məsafəyə uyğun gəlir. Sipyəpard 1956-cı ilə qədər mövcud olub. Güclü leysandan sel yaranmış, hər iki körpü uçulub dağılmışdı. Müasir dövrdə hər yerdə olduğu kimi dağ kəndlərində də geniş abadlıq aparılmış, yollar düzəldilmiş, yeni körpülər salınmışdı. Əfsanəvi körpülər isə tarixi abidə kimi xatirələrdə yaşamaqla yanaşı ətrafındakı mənzərəsi, axarlı-baxarlı təmiz havası, göz oxşayan yaşıllığı və şırhaşırıla axan çayı ilə – istirahət məkanı kimi dillərdə dastandır. Körpünün inventar nömrəsi 4134, sistem kodu isə AJA003933-dür. *Şəkil. Sipyəpard (Ağ körpü)*

2. Piyəjenə pard (Piləkən kəndi). Piyəcənəpara pard körpüsü yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsidir. Məscidin tikilmə tarixi XIII əsrə təsadüf edir. Piyəjenəpard körpüsü Astara rayonunun Piləkən (Piləkəran) kəndi ərazisində yerləşir.

Abidənin inventar nömrəsi 4135, sistem kodu isə AJA003934-dür. *Şəkil. Piyəjenə pard (Qoca qarı körpüsü)*

3. Vilo pard (Vilo adlı qadın) (Lomin kəndi). Vılopard körpüsü yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsidir. Körpünün tikilmə tarixi XIII əsrə təsadüf edir. Vilo pard körpüsü Astara rayonunun

Lomin kəndi ərazisində yerləşir. Rəvayətlərin bir neçəsini qələmə alan professor Məsud Məmmədov belə yazır: “Ənuşirəvan “ bir gün şikara çıxır. Şikara getdiyi zaman Sım çayının üzərində körpü olmur. Bir müddət keçdikdən sonra qayıdan baş çayın üzərində körpü tikildiyini görür və o da qoşunun buradan keçməsinə əmr edir. Nuşirəvan şah yerli əhaldən körpünün kim tərəfindən tikildiyini soruşur: Mən gedəndə bu körpünü görmədim,, bunu kim tiki? Yerli əhali belə cavab verir ki, burada Vili adlı bir qadın yaşayır və o yumurta sataraq pul yığıb və o pulla da bu körpünün tikilməsini vəsiyyəət edib. Onun iki oğlu sizin orduda xidmət edib və döyüşlərdə həlak olub. Qarı da öləndən sonra camaat onun vəsiyyətinə əməl edərək yumurta ağı və kərpicdən bu körpünü tikmişdir”. Körpünün binövrəsinə 9-qızıl axça qoyulur ki, gələcəkdə təmirə ehtiyac olanda bu axçalarla onu təmir etsinlər. Bunu eşidən Ənuşirəvan bərk qəzəblənir və deyir ki, Qoca qarı öz üstünlüyünü mənə bildirmək istəyib. Mən sağ ikən bütün ləşkərimə və vələd-övladlarıma əmr edirəm ki, həmənin körpüdən keçməsinlər. İndiyə qədər Nuşirəvanın nəslindən heç kim qarının tikişdiyi körpüdən keçmir. Şah Vili körpü ilə bərabər cənub hissədə Ağ körpünü saldırır və lazım olanda o körpüdən keçərmiş (*Bax yenə orda səh.18; Bax: M.Məmmədov, Kərimov Samir. Azərbaycan haqqında düşüncələrimiz, 3 məqalə, Ensiklopediya-Fəlsəfə-Mədəniyyət-Elmi məqalələr məcmuəsi., B., 2000-ci il. səh.28-29*) Körpünün inventar nömrəsi 4137, sistem kodu isə AJA003936-dır

16. Dəyirmanlar (2 ədəd).

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin qeyd olunan Qərarı ilə Astara rayonu ərazisində bir ədəd XIX əsrə aid olan Piləkəş kəndindəki Su dəyirmanı Dövlət mühafizəsinə götürülsə də , bu ərazidə qədim zamanlarda 7 – su dəyirmanı mövcud olmuşdur. Və onlardan 5-i məlumdur. (*Bax yenə orda, Əfqan Şəfiyev.səh.19*)

1.Su dəyirmanı (*Pləkon-Piləkəran kəndi*). Piləkəkon su dəyirmanı yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsidir. Dəyirmanın tikilmə tarixi XIX əsrə təsadüf edir. Piləkəkon su dəyirmanı Astara rayonunun Piləkəkon (Piləkəran) kəndi ərazisində yerləşir. Su dəyirmanının inventar nömrəsi 4136, sistem kodu isə AJA003935-dir. *Şəkil.Su dəyirmanı.*

2.Sim dəyirmanı. Şeyx Abbası Sımın mənzərəsi, gur bulaqları, axar çayı, təmiz havası valeh etmiş və Ərdəbil Karvan yolu ilə ətraf kəndlərlə əlaqə saxlamağa imkan olduğunu düşünmüş, Ərdəbildən çaxmaq daşlarını gətirərək dəyirmanı qurmuşdur. Hər yan yam-yaşıl və şırhaşırıla axıb gedən suyun səsi ətrafa nəğmə yayırmış kimi əks-səda verir. 15-20 metr məsafədən duyulur ki, həyat mənbəyi olan su haradasa yaxınlıqdadır. Sutkada 1 ton dən üyütmüş dəyirman əvvəllər insanların çox karına gəlirmiş. Təbii yolla üyüdülmüş undan dadlı şip-şirin çörək hazırlanırmış.

İki əsrin yaşadı olan Şeyx Abbasın dəyirmanı təəssüf ki, 1994-cü ildən sükuta dalmışdır.

17.Bulaqlar(9 ədəd)

1.Yanar bulaq(Ərçivan kəndi). Yanar bulaq kompleksi yerli əhəmiyyətli abidədir və Astara rayonunun Ərçivan qəsəbəsi ərazisində yerləşir. Yanar bulaq həm yerli, həm də xarici turistlərin diqqətini cəlb etməkdədir. Bu bulaq çox maraqlı görüntüdə ibarətdir, belə ki, kibriti bu bulağın suyuna yaxınlaşdıranda bulaq suyu dərhal od tutub yanır. Mütəxəsislər bunu suyun tərkibində kükürd maddəsinin olması ilə izah edirlər. Xalq arasında bu bulağa Əsədulla bulağı da deyilir və bulağın tarixi 1985-ci ilə təsadüf edir.

Şəkil. Astara “Yanar bulaq”

2.Bulaq(Maşxan kəndi). Bu bulaq kompleksi yerli əhəmiyyətli abidədir və Astara rayonunun Maşxan kəndi ərazisində yerləşir. Bu bulağın tarixi 1985-ci ilə təsadüf edir.

3. Osman bulağı (Pensər kəndi).

Bu bulaq kompleksi yerli əhəmiyyətli abidədir və Astara rayonunun Pensər kəndi ərazisində yerləşir. Bu bulağın tarixi 1985-ci ilə təsadüf edir. *Şəkil Osman bulaqğı.*

4. Bulaq (Giləkəran kəndi). Bu bulaq kompleksi yerli əhəmiyyətli abidədir və Astara rayonunun Giləkəran yaşayış yerində yerləşir. Bu bulaq kompleksi 2001-ci ildə şəhidlərin şərəfinə tikilmişdir.

5. Sımı hünü bulağı. Bu bulaq Astara rayonunun Sım kənd ərzisində, kəndin şimal tərəfdən yerləşir. Termal bulaqlar tipinə daxil olan bu bulağın suyu yel xəstəliyinin dərmanı sayılır. **“Vizə honi”** – bulaq suyunun tərkibində yod aşkar edilib.

6. “Sığapardi honi” bulağı – Bu bulaq Astara rayonunun Sım kəndi ərazisində yerləşir. Əsasən termal bulaq tipinə daxil olan bu bulağın suyu da xəstələrə şəfa verir. Bulağın ətrafındakı daşlar sanki nizamla düzülübmiş kimi görünür. 1956-cı ildə güclü sel nəticəsində daşların düzülüşü bir qədər pozulub.

7. “Əhmədi honi” bulağı . Bu bulaq Astara rayonunun Sım kəndi ərazisində yerləşir. Əsasən termal bulaq tipinə daxil olan bu bulağın suyu da xəstələrə şəfa verir. Bu bulaq kəndin yaşlı sakini olmuş Əhməd kişinin adını daşıyır. Yəqin ki, bulağın ətrafını səliqə-səhmana salan olub.

8. "Anbu honi" bulağı. Bu bulaq Astara rayonunun Sim kəndi ərazisində yerləşir. Əsasən termal bulaq tipinə daxil olan bu bulağın suyu da xəstələrə şəfa verir. Bu bulaq xurma ağacının altındakı yerləşir. (Kənddə eyni adlı məhəllə də var).

9. "Aspəşünü honi" bulağı. Bu bulaq Astara rayonunun Sim kəndi ərazisində yerləşir. Əsasən termal bulaq tipinə daxil olan bu bulağın suyu da xəstələrə şəfa verir. Bulaqdan şırhaşır ilə axan suyun sədası, gözəlliyi hətta daşlaşmış qəblələrə belə sirəət edər. Pılləvari daşlar üzərində ağappaq bal şanı kimi süzülən suyun parltısı göz qamaşdırır.

17. Kilsələr(1 ədəd)

1.Kilsə. Yerli əhəmiyyətli memarlıq abidəsidir. Kilsənin tikilmə tarixi 1880-cı ilə təsadüf edir. Kilsə Astara şəhəri ərazisində yerləşir. Abidənin inventar nömrəsi 4115, sistem kodu isə AJA003914-dür.
Şəkil.Kilsə.

18. Karvansaraylar, zərbxanalar və buzxana(4 ədəd).

1.Karvansaray. (*Qapıçıməhəllə kəndi*). Bu karvansaray yerli əhəmiyyətli tikilidir və Astara şəhərinin cənub-qərb hissəsində yerləşən Qapıçıməhəllə kəndinin ərazisində yerləşir. Beləki, Astara çayının kənarında çox qədim tarixə malik olmaqla karvansara mövcud olmuşdur. Həmin karvansaranın qalıqları aşkar edilmiş və onun VII əsrə aid olması müəyyən olunmuşdur. Hal-hazırda həmin karvansarayanın qalıqları qalmaqdadır.Ehtimal ki, cənubdan şimala və şərqdən qərbə gedən ticarət karvanı məhz bu karvansaradan keçmiş və elə buradaca da yolüstü dincəlmişlər. *Şəkil. Karvansaray*

1.Astara zərbxanaları. Hələ XIII əsrin axırları, XIV əsrin əvvəllərində Astaranın Maşxan kəndində pul sikkə zərbxanası mövcud olmuşdur. Rus alimi A. M.Markov Dərbənd, Şamaxı və Təbriz, eyni zamanda Astarada zərb olunan sikkə pullarını dərindən öyrənərək, öz əsərlərində bu barədə geniş məlumatlar vermişdir. Alim sübut etmişdir ki, pulların üzərində adları yazılan şəhərlər, xüsusən də Astara şəhəri elə indiki Astara şəhəridir. Müxtəlif dövrlərdə hökmranlıq etmiş Hülakilər, Cəlarilər, Teymurilər, onların varisləri və başqaları Astara zərbxanasında pul kəsmişlər. Əmir Teymurun və ondan sonrakı dövrlərdə üzərində "Zərbe Astara" (Astarada zərb olunmuşdur) sözləri yazılan sikkələr bilavasitə bizim Astarada zərb olunan pullar olmuşdur. Bunu Avropa alimləri də öz əsərlərində sübut etmişlər. Hal " hazırda həmin sikkələrin 16 nümunəsi Tacikistan Milli Elmlər Akademiyasının Tarix institutunda mühafizə edilir.

2. Buzxana. Bu buzxana Astara rayonunun Sım kəndi ərazisində yerləşir. Buzxana – Laşkəsə ərazisində balaca mağaranı xatırladan kəhanin içində qışda isti, yayda isə sərin yel əsir. Keçmişdə bu buzxana təsərrüfat işçiləri üçün bir növ soyuducu rolunu oynayıb. (Əslində, indi də onun ətrafında sərinləyənlər olur)

3. Düstəqxana – deyilənə görə bu mağara keçmişdə “Üte”də yaşamış şah tərəfindən cəzalandırılmış məhbusların dustaqxanası olub. Əslində, mağaradan 3 metr aralıdakı şələlənin füsunkarlığı, ətrafdakı yaşıllıqlar və axar çayın sırھاşırına görə bu məkanı “Dostxana” mənasında da başa düşmək olar

4. Anqivinə hal – (Arı içi ovulmuş daşlarda yuva qurmuşdur) hündürlüyü təxminən 140 metr olan bu qaya öz əzəməti ilə diqqəti cəlb edir.

5. Şələlə. Dağlar qoynunda zümzüməsi ilə məşhur bulaqların bəzən yolları birləşərək dağ döşündən aşağı süzülür və şələlələr yaranır. Sımdan 4 kilometr aralıda “Ambuhunu” tərəfdə mövcud şələləni son beş ildə seyr edənlərin sayı durmadan artır. Əzəmətli Şindan dağındakı bulaqlardan yaranmış şələləni istər yerli sakinlər istərsə də, xarici qonaqlar seyr etməkdən doymurlar. 35-40 metr yüksəklikdən aşağı süzülərək arada ətrafa, sağ və soldakı daşlara dəydikcə səpələnən suyun gözəlliyi adamı heyran edir.

Dar cığırla gedilən yol asan olmasa da, şələlənin sədası duyulanda rahatlanırsan

6. Qıyə yaylağ. Sımdan yaylağa 5 km-ə qədər məsafə var. “Vəlisu” yaylağındakı səs-səmirsizliyə, bol məhsuldan soraq verən kartof sahəsinə, yaşıllığı gözə çarpan ağaclara, rəngbərəng çöl otlarına (əksəriyyəti dərman bitkisidir), heyran olmaya bilmirsən.

7.Xani-Kumə– Lənkəran xanın nəslindən olan Mirəhməd xanın xanımı Tuğra xanımla bir zaman istirahətdə olduğu (Kuma uçub dağılsa da nişanəsi qalmış) “Kumə” əsrləri adlasa da, hələ də yaddaşlarda xatırlanır.

8.Kaloni-Qıyə -Sımin yaxınlığındakı yer adıdır. Bir zamanlar bu ərazidə Kaloni tayfası yaşayıb. Bu Azərbaycandakı Kaloni tayfasının adındandır. Bu tayfa Naxçıvanda, Qarabağda, Şirvanda, Aranda həmçinin Türkiyədə, İranda yaşamış tayfalardan biridir.

Bu tayfaya daxil olan tirələrdən (nəsil) biri də Şeyxəvanlardandır ki, rayonumuzun bir sıra kəndlərində – Sımda, Bəliboyadidə (Əsxənəkəran), Mikidə, Şüvidə yaşayırlar.

9.Məzqət qədim yaşayış məskəni. Hamoşamda yaşayış sahəsi olan Mazqətin tarixi dəmir dövrünə, erkən orta əsrlərə gedib çıxır. 2 hektar ərazisi olan məkanın üç tərəfi yamacdır. Cənubdan isə Mazqətəband adlanan dağa söykənir. O dövrdə əraziyə 250-300 məsafədən saxsı su boruları ilə bulaq suyu da çəkilib. Burada qədimdən iri daş sütunlardan tikilmiş möhtəşəm məbədin olması da, ehtimal olunur. Təsərrüfatçılar işləyərkən torpaq altından hələ də yonulmuş sütunlar çıxır, hətta orada maddi-məişət zinyət əşyaları da, tapılıb. Mənbələrdən bizə məlumdur ki, atəşpərəst məbədlərinin olduğu yerlər “Mazqət” adlanır. İranda, talış bölgələrinin

müxtəlif guşələrində Mazqət adlı məkanlar da var. Arxeoloqların mülahizəsinə əsasən XI XII əsrlərdə Mazqətdə inkişaf etmiş su təchizat sistemi və monumental tikilili yaşayış məskəni də, olub.

Mənbə

- 1.Məşədixanım Nemət. Azərbaycanda pirlər. Bakı-1992
- 2.Xalidə İslamzadə. Azərbaycanda dini abidələr. “Dövlət və din”. №4 2009

3. Azərbaycan Respublikası məscidlərinin ensiklopediyası. Bakı-2001.
4. Əfqan Şəfiyev. Azərbaycanın Astara bölgəsində olan inanc yerləri və onların mənşəyi. Bakı-2010
5. Gülnar Əsədli. Nura qərq olunmuş Astaram. Bakı-2004.
6. Həşim Həsənoğlu. Azərbaycanın dini-tarixi abidələri, ziyarətgahları, seyidləri, övliyalı. Bakı-2005.
7. Aqşin Əliyev(Mistanlı). Cənub bölgəsinin abidələr ensiklopediyası. Bakı - 2018
- Aqşin Əliyev(Mistanlı). Cənub bölgəsinin abidələr ensiklopediyası. Bakı - 2019
- Aqşin Əliyev. Cənub bölgəsinin abidələr ensiklopediyası. Bakı - 2020

Mündəricat

Ön söz.....	3
<i>1. Tarixi.</i>	<i>4</i>
<i>2. Mədəniyyət. Memarlıq abidələri. Yerli media.</i>	<i>7</i>
<i>3. Əhalisi.</i>	<i>11</i>

4. Relyefi.	18
5. Təbiəti.	18
7. Bitki örtüyü və heyvanlar aləmi.	14
8. Qoruq və yasaqlıqlar.	15
9. İqlimi.	16
10. İnzibati-ərazi bölgüsü.	16
11. İqtisadiyyatı.	16
12. Görkəmli şəxsiyyətləri.	17
14. Astara abidələrinin sxem cədvəli.	19

1. Yaşayış yerləri (14 ədəd)

1. Çayu yaşayış yeri.	27
2. Çəpinətibə yaşayış yeri (Şıxaqədir kəndi)	27
3. Dilmədi yaşayış yeri.	28
4. Koləkəfo qala və yaşayış yeri.	28
5. Qarıçıməhəllə yaşayış yeri.	28
6. Lomin yaşayış yeri.	29
7. Maşxan yaşayış yeri.	29
8. Azəru (Azarud) yaşayış yeri.	29
9. Peştə yaşayış yeri (Toradi kəndi).	30
10. Sim yaşayış yeri.	30
11. Sipiypard yaşayış yeri.	30
12. I və II Siyaku yaşayış yeri.	31
13. Utey yaşayış yeri.	32
14. Zarepeştə yaşayış yeri (Asxanəkəran kəndi).	32

2. Qalalar və qala qalıqları (7 ədəd)

1. Alaşa qalası.	32
--------------------------	----

3. Kafu qalası	34
3. Minarə qalıqları - Divankə qalası	35
4. Nüddüz qalası	35
5. Orta əsr yaşayış məntəqəsinin və qalanın qalıqları	35
6. Şindan qalası	35
7. Yekdəst qalası	35

3. Qədim qəbiristanlıqlar (14 ədəd)

1. Görinəbi qəbiristanlığı	37
2. Hamiyəhi dədə qəbiristanlığı (Dolu kəndi)	38
3. Köhnə qəbiristanlıq (Qandəlaş kəndi)	39
4. Köhnə qəbiristanlıq (Təngərüd kəndi)	39
5. Köhnə qəbiristanlıq (Pensər kəndi)	39
6. Qəbiristanlıq (Hamoşam kəndi)	40
7. Qəbiristanlıq (Vaqo kəndi)	40
8. Qəbiristanlıq (Maşxan kəndi)	40
9. Qəbiristanlıq (Hamoşam kəndi)	41
10. Qəbiristanlıq (Siyatük kəndi)	41
11. Qəbiristanlıq (Səncərədi kəndi)	41
12. Qəbiristanlıq (Artupa kəndi)	42
13. Qəbiristanlıq (Səbiyyədi kəndi)	42
14. Piy Əbülğasimi qəbiristanlığı (Səraq kəndi)	42
3. Şeyx Məhəmməd dilim qəbiristanlığı	42

4. Kurqanlar (12 ədəd)

1. Bobo Cəbrayıl (Baba) kurqanı (Təngərüd kəndi)	43
2. Bobo (Baba) Hummət kurqanı (Maşxan kəndi)	43
3. Binabay kurqanları	43
4. Biyaylaq kurqanı (Hamoşam kəndi)	44

5. <i>Korəobə kurqanları</i>	44
6. <i>Kurqan (Pensər kəndi)</i>	44
7. <i>Kurqan (Artupa kəndi)</i>	45
8. <i>Kurqanları (Alaşa kəndi)</i>	45
9. <i>Pir Seyid Camal kurqanı</i>	45
10. <i>Siyaku kurqanları</i>	46
11. <i>Təngərüd kurqanı</i>	46
12. <i>Vaqo kurqanaları</i>	46

5.Nekropollar (4 ədəd)

1. <i>Daş-qutu nekropolu (Əzəru –Azarud kəndi)</i>	47
2. <i>Kürdoba daş-qutu nekropolu</i>	47
3. <i>Miki dolmen nekropolu</i>	47
4. <i>Xolobin daş qutusu nekropolu</i>	48

6.Şəhərgahlar (2 ədəd)

1. <i>Şəhərqo (Şəhərgah) (Ərçivan kəndi)</i>	38
2. <i>Qırxtürbə şəhər yeri(Sərək kəndi)</i>	48

7.Türbələr və türbə qalıqları (45 ədəd)

1. <i>Arta türbəsi-Əxicəbi(Artupa kənd)</i>	49
2. <i>Bobo (Baba) Cəbbar türbəsi(Təngə kəndi)</i>	50
3. <i>Bobob(Baba) Cəbrayıl türbəsi</i>	50
4. <i>Bobo (Baba) Cəbəl türbəsi(Sığəloni kəndi)</i>	51
5. <i>Bobo (Baba) Rəsul türbəsi(Toradi kəndi)</i>	51
6. <i>Bobo (Baba) Misi türbəsi</i>	53
7. <i>Bobo (Baba) Məhəmməd türbəsi</i>	53

8. <i>Çəpinə tılə tıbə</i> (Şiyəkəran kəndi)	53
9. <i>Çıləvliyo türbəsi</i> (Sərək kəndi)	54
10. <i>Gəzəndaş türbəsi</i>	54
11. <i>Hacı Əfgan türbəsi</i> (Hamoşam kəndi)	55
12. <i>Xəlifə Baba türbəsi</i>	56
13. <i>Kanə hi</i> (köhnə bağ) türbəsi(Sım kəndi).	56
14. <i>Qəribə Seyid türbəsi</i> (Vaqo kəndi)	57
15. <i>Mirbaba türbəsi</i> (Pensər kləndi)	57
16. <i>Məhəmməd Mazandarani ziyarətgahı</i>	58
17. <i>Nur-e Nəbi türbəsi</i> (Zəngüləş kəndi)	58
18. <i>Piri Sübo salo türbəsi</i>	58
19. <i>Pir-e Bılınd</i> (Sım kəndi)	59
20. <i>Pir-e Həbib</i>	62
21. <i>Pir-e Ərəb</i> (Piyəkənarriid kəndi).....	62
22. <i>Pir-e Pəndər</i>	62
23. <i>Pir-e Əbülqasım</i> (Piyəkənarriid kəndi).	63
24. <i>Pir-e Davud</i>	63
25. <i>Pir-e Hacı</i>	63
26. <i>Pir-e Pensər</i>	63
27. <i>Seyid Kərim türbəsi</i>	64
28. <i>Seyid Əhməd türbəsi</i>	65
29. <i>Seyid Səncər Gilani türbəsi</i> (Alaşa kəndi)	66
30. <i>Seyid Cəmaləddin türbəsi</i>	67
31. <i>Seyid Gülüstan türbəsi</i>	68
32. <i>Səqliston türbəsi</i> (Zərbəlin kəndi)	69
33. <i>Sufi Rövşən türbəsi</i> (Şümriid kəndi)	69
34. <i>Şeyx Məhəmməd Dilmi türbəsi</i>	69
35. <i>Şeyx Şəmsəddin türbəsi</i>	69
36. <i>Şeyx Nəsrullah türbəsi</i>	69
37. <i>Şeyx Mir Abbas türbəsi</i> (Sım kəndi)	74
38. <i>Şeyx İzacəddin</i> ” ziyarətgahı.(Hamoşam kəndi).....	77
39. <i>Şeyx Mənbər türbəsi</i> (Tinqov kəndi)	77

40. Şeyxünüsəli türbəsi(Hamoşam kəndi)	77
41. Şüşə məqbərə(Şahağac kəndi)	77
42. Şah Mahmud türbəsi.	78
43. Türbə (Şah ağac kəndi).	78
44. Türbə(Ərçivan kəndi)	78
45. Zalə zo (Zaloğlu) türbəsi.	78
Astrara abidələrinin sxem cədvəli.	81

8.Astara Məscidləri (33 ədəd)

1. Astara şəhəri “Qum” məscidi.	83
2. Astara şəhər”stansiya” məscidi.	84
3. Astara şəhər “İmam Zaman ağa” məscidi.	85
4. Artupa kənd məscidi.	86
5. Alaşa kənd məscidi.	87
6. Bala Şahağac kənd məscidi.	88
7. Ərçivan qəsəbəsi”Məhəmməd Hənəfiyyə” məscidi.	88
8. Giləkəran kənd məscidi.	89
9. Hamoşam kənd məscidi.	90
10. Kələdəhnə kənd “Sahibəzzəman” məscidi.	91
11. Kakalos kənd “Cümə”məscidi.	91
12. Kijəbə qəsəbə məscidi.	92
13. Qarıçıməhəllə kənd məscidi.	93
14. Lovayın kənd məscidi.	93
15. Maşxan kənd”İmam Hüseyn”məscidi.	94
16. Məscidməhəllə kənd məscidi.	95
17. Miki kənd “Şeyx Əbdülbağır“məscidi.	96
18. Pensər kənd “Hacı Cahənbaşı” məscidi-I.	97
19. Pensər kəndi “Hacı Teymur “ məscidi-II.	98
20. Rudəkənar kənd məscidi.	99
21. Siyaku kənd məscidi.	100
22. Seləkəran kənd məscidi.	102

23. Səncərədi kənd məscidi.	103
24. Sığaloni kənd məscidi.	103
25. Suparibağ kənd məscid.	104
26. Sim kənd məscidi.	104
27. Şahağac kənd məscidi.	105
28. Siyəkəran kənd məscidi.	106
29. Şuvi kənd məscidi.	107
30. Təngərüd (Tanqərü) kənd "Hz. Əli "məscidi.	107
31. Toradi kənd məscidi.	108
32. Vaqo kənd "Cümə" məscidi.	109

9. Təkiyyələr (1 ədəd)

1. Təkiyyə (Təngərüd kəndi).	109
-----------------------------------	-----

10. Hamamlar (3 ədəd)

1. Məşhədi Abu-Talib hamamı.	110
2. Hamam (Şahağac kəndi).	111
3. Kərbəlayı Həmid Abdulla hamamı.	112
4. Mir Əhməd hamamı (Şahağac kəndi).....	112

12. Abidələr. Heykəllər və fiqurlar (22 ədəd)

1. Arif Heydərovun büstü.	112
2. Böyükxanım Əliyevanın büstü.	113
3. Böyük Vətən müharibəsində həlak olmuş həmvətənlərimizin xatirə abidəsi.....	113
4. Bayraq başlığı.	113
5. Çaydərən qız büstü.	113
6. Damğalı daşlar (Sim kəndi).	114

7. Daş qoç fiquru (Biu kəndi)	114
8. Daş qaban fiquru (Miki kəndi)	114
9. Daş insan heykəli(Hamoşam kəndi)	115
10. İnsan başının daş heykəli (Miki kəndi).	115
11. İlya Kaverinin büstü.	232
12. Mirzə Cəbiyevin büstü.	232
13. Nizə tutmuş atının təsviri ilə qəbir daşı.....	116
14. N.Gəncəvinin binası.	116
15. Rəhmət Hətəmovun büstü.	117
16. Sım daşüstü Mezolit rəsmləri.	117
17. Türk əsgərinin büstü.	117
18. Şir və balasının heykəli.	118
19. Yəhər formalı daş.	118
20. Yalçın Nəsirovun büstü.	118
21. 20 yanvar şəhidlərinin büstü.	118
22. Ziya Bünyadovun büstü.	118

13.Köhnə binalar (5 ədəd)

1.Orta məktəb binası(Pensər kəndi)	119
2. Mirzə Xudaverdinin evi(Pensər kəndi)	119
3. Tacir evi.	119
2. Yaşayış evi(Ərçivan kəndi)	120
3. Yaşayış evi(Ərçivan kəndi)	120

14.Ləmlər (22 ədəd)

1. Ləm (Ərçivan qəsəbəsi).	121
2. Ləm (Şiyəkəran kəndi).	122
3. Ləm (Şiyəkəran kəndi).	123

4. <i>Ləm (Kakalos kəndi)</i>	123
5. <i>Ləm (Şahağac kəndi)</i>	123
6. <i>Ləm (Şahağac kəndi)</i>	124
7. <i>Yaşayış evi və ləm (Pensər kəndi)</i>	124
8. <i>Ləm (Pensər kəndi)</i>	124
9. <i>Ləm (Pensər kəndi)</i>	125
10. <i>Ləm (Pensər kəndi)</i>	125
11. <i>Ləm (Pensər kəndi)</i>	125
12. <i>Ləm (Rüdəkənar kəndi)</i>	126
13. <i>Ləm (Rüdəkənar kəndi)</i>	126
14. <i>Ləm (Təngərüd kəndi)</i>	127
15. <i>Ləm (Təngərüd kəndi)</i>	127
16. <i>Ləm (Siyatük kəndi)</i>	127
17. <i>Ləm (Bala Şahağac kəndi)</i>	128
18. <i>Ləm (Bala Şahağac kəndi)</i>	128
19. <i>Ləm (Bala Şahağac kəndi)</i>	128
20. <i>Ləm (Səncərədi kəndi)</i>	129
21. <i>Ləm (Səncərədi kəndi)</i>	129
22. <i>Ləm (Lovayn kəndi)</i>	129

15.Körpülər (3 ədəd)

1. <i>Sipiyə pard</i>	130
2. <i>Piyəcənaparə pard</i>	131
3. <i>Vilo pard</i>	132

16.Dəyirmanlar (4 ədəd)

1. <i>Su dəyirmanı (Pləkon-Piləkəran kəndi)</i>	133
2. <i>Su dəyirmanı</i>	133

17.Bulaqlar(9 ədəd)

1. Yanar bulaq (Ərçivan kəndi)	134
2. Bulaq(Maşxan kəndi)	134
3. Osman bulağı(Giləkəran kəndi)	135
4.Bulaq(Giləkəran kəndi).....	135
5.Simi hünü bulağı.....	135
6.Sığapardi honi” bulağı.....	135
7.”Əhmədi honi” bulağı.....	135
8.”Anbu honi” bulağı.....	136
9.”Aspəşünü honi” bulağı.....	136

17.Kilsələr (1 ədəd)

1. Kilsə (Şəhər).	136
---------------------------	-----

18.Şəhər yerləri, karvansaraylar (2 ədəd)

1. Karvansaray (Qapıçıməhəllə kəndi).	137
2. Astara zərbxanası.	137
3.Buzxana.....	138
4.Düstəqxana.....	138
5.Anqivinə hal.....	138
6.Şələlə.....	138
7. Qıyə yayləğ.....	139
8.Xani-Kumə.....	139
9.Kaloni-Qıyə.....	139
10.Məzqət qədim yaşayış məskəni.....	139

Korrektor
Kamil Abbaszadə

Kompyuter dizayn

Gülzar Şərofova
gsharifova@gmail.com

Yığılmağa verilmişdir: 12.01.2021

Çapa imzalanmışdır: 15.01.2021

Kağız formatı: 60/84

Həcmi: 10 sm. Tiraj: 100